

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

KONCZ ISTVÁN, BRASNYÓ ISTVÁN ÉS

KONTRA FERENC VERSEI

GOBBY FEHÉR GYULA DRÁMÁJÁNAK

BEFEJEZŐ RÉSZE

TÓTH BUBORA ISTVÁN

ÖNÉLETÍRÁSÁNAK FOLYTATÁSA

RAJCSÁN ISTVÁN: OSZTÁLYÉRDEK ÉS
NEMZETI ÉRDEK POLITIKAI RENDSZERÜNKBEN

DANKO GRLIĆ KRLEŽA-TANULMÁNYÁNAK

ELSŐ RÉSZE

P. MÜLLER PÉTER A SZÍNIKRITIKUS LUKÁCSRÓL
BELA DURANCI: VAJDASÁG KÉPZŐMŰVÉSZETE (II.)

KÖNYV-

SZÍNI- KRITIKA

TÉVÉ-

KÉPZŐMŰVÉSZETI

1986

Február

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934

L. évfolyam

SZERKESZTŐTANÁCS:

Ács Károly, Andruskó Károly, dr. Bányai János, Blahó József, Bordás Győző, dr. Bori Imre, dr. Burány Béla, Burány Nándor, Deák Ferenc, Lackó Antal, Németh István, dr. Pap József, Pándi Oszkár, Petkovics Kálmán, Sinkovits Péter, Sröder János, Szabó Ida, Szekeres László, dr. Szelei István és Vicsek Károly

A Szerkesztőtanács elnöke: dr. Pap József

Szerkesztőbizottság: Bordás Győző, dr. Gerold László (kritikai rovat) és Toldi Éva

Fő- és felelős szerkesztő: dr. Bori Imre

Műszaki szerkesztő: Maurits Ferenc

TARTALOM

<i>Koncz István</i> versei	153
<i>Brasnyó István:</i> Bestiárium (<i>vers</i>)	162
<i>Kontra Ferenc</i> versei	167
<i>Gobby Fehér Gyula:</i> Duna menti Hollywood (<i>zenés játék, II. rész</i>)	170
<i>Tóth Bubora István:</i> Emlékezéseim (II.)	202

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

<i>Rajcsán István:</i> Osztályérdek és nemzeti érdek politikai rendszerünkben (<i>tanulmány</i>)	218
<i>Danko Grlić:</i> Krleža műve némely filozófiai vonatkozásáról (I.)	225
<i>P. Müller Péter:</i> A színikritikus Lukács (<i>tanulmány</i>)	240
<i>Bela Duranci:</i> Vajdaság képzőművészete (II.)	245

KONCZ ISTVÁN VERSEI

NYÁR

A rét felett, —
céltalan utas, —
megállt a nyár...
megállt, mint aki
a semmi felé tart,
kedv és poggyász nélkül,
és mindegy neki a táj,
a rét felett, állt, —
s hogy zizzent a száraz muhar
a menekülő sünkutya nyomán,
a költőt idézhette,
mint Dante idézte Vergiliust, —
útitársnak,
a reménytelenségen át...
s a költő hallgatott, —
mint sír hallgatott a határ,
rá lármázó éj vicsorította hatalmát, —
a rét felett csak állt,
mint aki a Semmi felé tart, —
céltalan idegen, — a nyár.

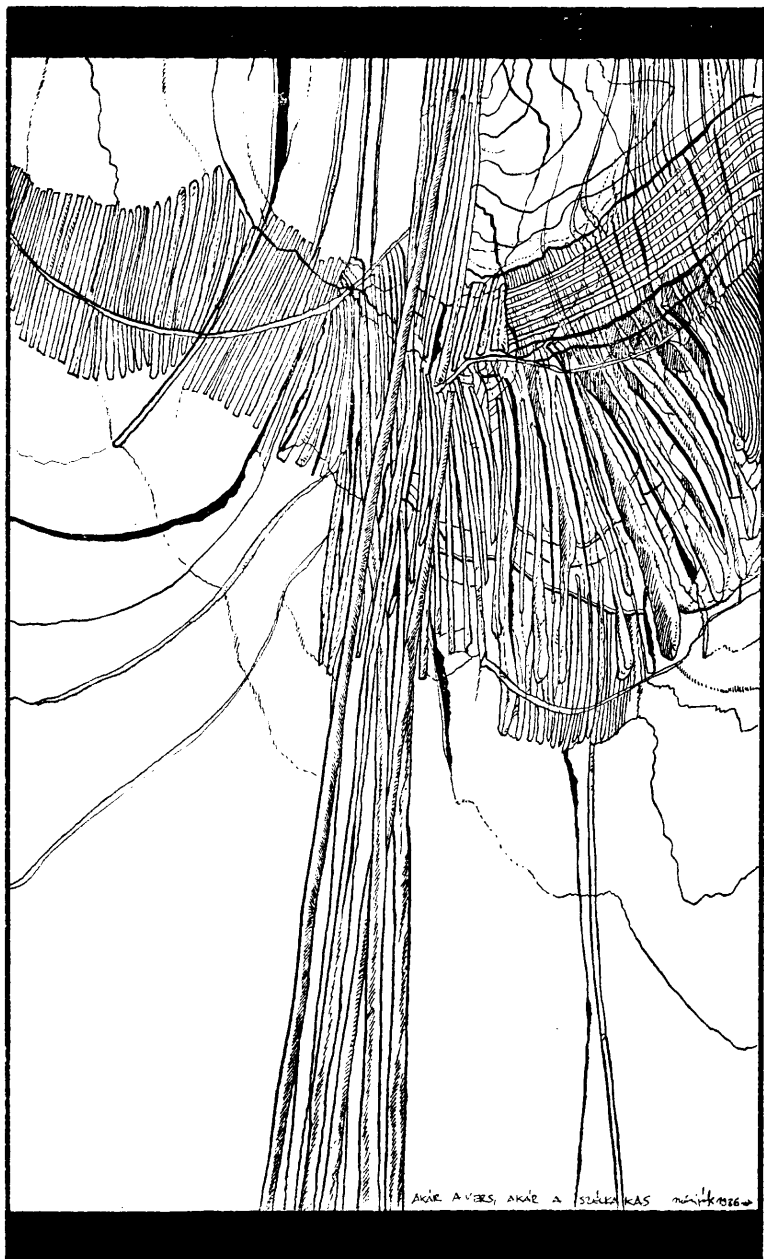
HA

Ha egyszer újra tanulja a mosolyt,
szeme zöldje finom fátyol mögé
rejtí majd szikrázó fényzuhatagát,
úgy, ahogy a lélek pásztázza

körül a bánat tájait,
és ott rejti majd el azt is,
amit lát; —
a világ s a boldogtalanság,
ha fájt, csak neki fájt...
s ha egyszer újra tanulja a mosolyt,
homloka derűje visszafogott
rajzán a veszélytelen hangulat
soha nem bont zászlót
jövőknek, múltnak,
s vele mulathat majd, — ha mulat, —
okos magányának biztos pátosza is...
s ha egyszer újra tanulja a mosolyt,
bölcsen ajkába harapja
összes tévedéseit.

SZÉLKAHAS

Olyan mint egy meztelen
metafora, —
árnyéka nő, túlnő bátyákon
és az öreg falakon, amelyek
magasra, szinte az égre emelik
az éjszakai magányt; —
elfordul,
ahogy a lány fuvallat
magyarázatot és értelmet
permetez a szivárvány színeibe,
és mint egy ámokfutó,
táncba szédül
a vad szélorkán vicsorgó
jelszavaira...
rossz idők lovagja,
mint akinek démont
követni sorsa, —
az út és a lovas,
akár vers, akár szélkakas.

AKÁR A VÉRS, AKÁR A SZŐRŐKAS *István Koncz* 1986

HOLD ÉS IKEBANA

Most eltérek
 a tárgytól, — dolgaim közt; —
 kalandos kedv, —
 mint ikebana a
 túlvilágról,
 tékozló díszletét
 köröttem bonyolítja
 és én ámulok,
 mint aki nem érti mi a dolga, —
 pedig oly egyszerű
 lenne
 nem térni vissza...
 a holdat bámulom, —
 hatalmas égi nulla, —
 mögöttes gondolat és
 bomba robban; —
 oly egyszerű nem térni
 vissza, —
 s nem szólni,
 mint kit végképp
 cserbenhagyott a
 sorsa.

MÉRTAN

Hunyorgó poharam
 falán
 tisztán kivehető, —
 remek szabály, —
 a kacér fénytörés; —
 így büntet
 a fegyelem és ráadásul
 felfoghatatlan, —
 álom és mértan,
 többet nem ígér
 a józan csalódásnál...
 uzsora csak,

ez is s a pillanat vár,
hogy elfelejtsem
mindazt, amit a trükk
s szó jelenthet,
többet a káromkodásnál.

MAGYARÁZATVÁLTOZAT

Védtelen álom, —
a végzet sejtése lehet ilyen, —
pupillád érdes köde,
amikor jobb híján
azt mondod, hogy
szomorú vagy; —
de lehet az öntudatlan
lázadás, —
különös álnév, —
kihívó bosszúja is; —
szívében
egyszer mindenki
feladja a reményt,
s csak azért vár, —
őrzi haja, mosolya
tündér fiatalságát,
hogy szebbnek látsszon
a szomorúság.

VIZIT

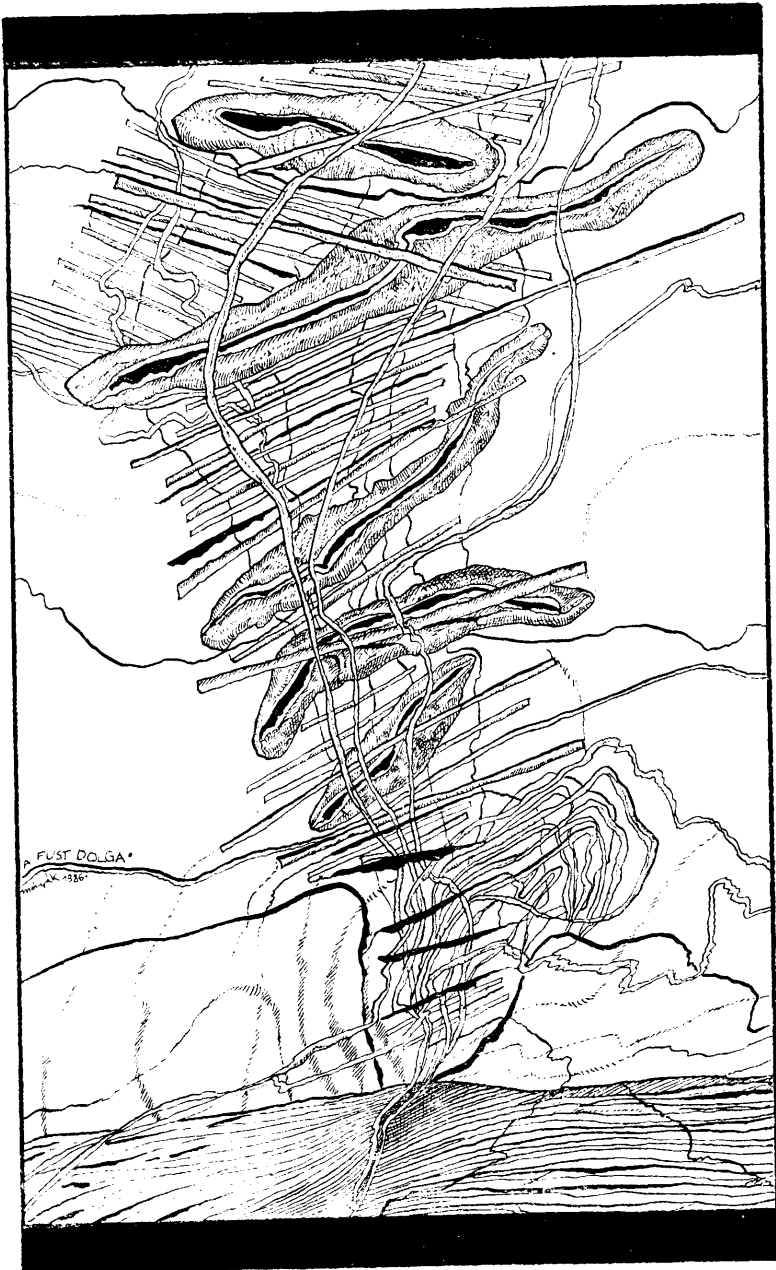
Tegnap vendégem volt, —
fülledt nyári napon
henyél a képzelet, —
a bordeaux-i borról
és Párizsban maradt
barátokról
folyt a szó,
és szóba jött a
hűtlenség is, amit

nem tudunk lefordítani
franciából,
a festőt szapultuk,
aki, lehet,
hogy vakon keveri
e forró nyár
álcáit s színeit, —
messze járt...
messze mindig
érthetőbb a világ,
és nyelvismeret
kell a hűtlenség
lefordításához is.

AUGUSZTUSI POMPA

Híú tettes, —
az öncélú szenvedély, —
rozsdásra festi
a gyanú
hangulatát, mint augusztusi
napnyugta
e kiégett vidéket, —
feldúlt álom
kísértő patináját; —
ily kézzelfogható
a lélek
és az elme, s a fák bomló
varkocsán, —
az elárult eszme, —
jajongva hull alá,
mint tűnő idő,
az este...
különös pompa, —
ez a szabadság, —
csak a színe, —
no és a múlt, —
a tétje.

IDŐJÁRÁS

Mi lázíthatja még
 azt, aki
 önként távozott, —
 övéi közt
 eltévesztette a barikádöt,
 s vállalnia kell
 áltudományt s hazugságot,
 mintha nem történt volna
 semmi,
 csak az időjárás
 változott; —
 bizony, hűvösebbek
 lettek a hajnalok,
 érdes harmat
 csitítja
 a jelentéstelen ütemet,
 s csak alakját őrizte meg
 a vers is,
 mint ami nem szól
 senkihez;
 a szavak váltják
 egymást
 mint napot az éjjelek.

TÜCSKÖK, SZITAKÖTŐK

Csak a rossz szerep ötlete
 igaz,
 mint minden virág, —
 amely elhullatta már
 illatát s szirmát, —
 titok nélkül, —
 s a háttér
 végzetes örökkévalóság, —
 árnyékát őrzik csak
 meg a talaj, —
 a sóhaj független és

szabad:
ilyen érdektelen a valóság...
tücskök,
s neszező szitakötők
terelik
újfent a rozsdás vidékre, —
hű lakájhadsereg, —
a témát és figyelmet,
s ahogy fokozódik a hatás,
nem leplezhető már
sem a jelenlét, sem a
lámpaláz.

A FÜST DOLGA

Vége a vakációnak; —
ólomszürke esőfelhők
s a gondolat
dolguk után néznek,
s ami maradt a nyárból, —
az éretlen dinnye
íze,
és kígyózó vakondtúrasok
már, mint terhelő
bizonyítékok, csak
ügyészükre várnak; —
dolga után néz,
akinek még akad
dolga, —
a tyúktolvaj és alkimista,
mert ez a rend,
s megbízható csak így lehet...
araszoló bogárra kicsapott
eb csahol,
valahol tüzet raknak,
füstje röghöz tapadtan
lent szimatol
s az ébredő szél nyomába
ered.

BESTIÁRIUM

BRASNYÓ ISTVÁN

Nem terátok jön a tél hanem énrám
látom fehér tokámon amely
békák nyaka
az égbolt emlői nyakamba lógnak
hallástalan nyári énekes
kilobbant tűzhely hamuban
gajdol a fagy
de engem a tények toloncolnak
csupa jellemes ember között
amihez csak közelítenek
mintha beszaroznák
itt van teneked az ősz
de nem őszt akarok
nagy néger éjszakát akarok
alkoholpárását cefréset malátását
jó álmokat akarok
fin de siècle-Európát
köldökömbe szecessziós bogot
amelyet kioldanak
kifejtenek emballage-omból
és gyíkszemet akarok sárga karikását
ahogy a hideg holdra les
gyökeret eresztett rög alól
hátrálva a fagypontra felé
ahogy a higany eléri fejemben a nullát
itt végetérhet kedvenc számadásom
fejjel fordíthatnak lefelé
akár a takarékmalacot

pedig a fekvő helyzetet is már nehezen
tudom elviselni
föltétlenül kell hogy legyen bennem
valami ami függőleges
vagy erre törekszik
vagy erre törekedett volna
ami menetiránynak képtelen
nem láncolhatom hozzá magamat
az eliramodott világ horgonyláncával
amíg csak ki nem potyognak belőlem
az alkatrészek amelyeket nem lehet
visszailleszteni a helyükre
ez nem szerkezet ez nem gépezet
ez nem a mindenség chorologiuma
mindössze egy állapot
és egyetlen célom közelébb férkőzni hozzá
simulékonnak lenni
ahogy a homokdűne a szél alatt
nem tanúsítani ellenállást
kíváncsian várni
hogyan oldódik meg anyagtalanságom
miként cserélek valamit semmire
ebben a felhőben amelyet én fújok
nikotintól érdes gégével
milyen hang ez a szörtyögés
sejtem a véredényeimben
most már csak ez kísér
ez a nyállal telefolyt kürt
ez nem dallam ez sokkalta inkább riadozás
a papír riadalma a szakadástól
bőregér lüktet légüres térben
nem terjed az ultrahang
nem kalapálunk kaszát nem kovácsolunk ekevasat
kerékbe törve a sor a rím
a retorika marad
erre fognak benneteket feszíteni
az üres beszédre amelynek sok az alja
viszem a papírpajzsot a szent bibloszt
nullazuhatagban

megyek két kurta lábamon
a saját kurta eszem után
utánfutóval utazom
a visszapillantó tükörben látom magam
látom magam a hátsó ülésen
aki előttem ül nem lát engem
a hóbuckák közt könnyen jégrühöt kap az ember
nemzedékek múltán is viszket a fagyás helye
és járni ezeken a töviseken
jobb ha az ember nem örököl semmit
egyszerűbb ha elakad a szava
nincs az a hóeke amelyik kibontsa innen
kifektesse a fehér pázsitra
a holdvilág zúzmarás fehér pázsitjára
ahol a ritkás csillagok legelnek
Arkádiában
Arkádiában élek én is
címertelen pajzstetű a levélen
gondolataim majdnem olyan üregesek
akár a madár csontja
hogyhogy nem tudok repülni
megáll az eszem csapongani sem tudok
szárnyalni
olyan súlyos vagyok akár a bunkó a tuskó
eddig még ki sem vállalkozott a felaprításomra
én ülök itt itt ülök míg be nem nő
a szőrzet akár a fű
szavak félkézkalmárja
be nem szitálja a hó rókabundámat
kutyabőr kucsmámat
hogyan lehetnék én haragban a világgal
akkor nem zengeném napestig a dicséretét
csupán szeretnék vele perbe szállni
nagy ígét kiáltani arról hogy
vacogok
ez nem szorongás ez olykor már
a fejvesztettség jele ledér módon
mily könnyedén vagyok én gyáva
mennyire egyetértek önmagammal

ez nem jellembeli hiba
a jellembeli hiba a nehézkes iromány
ezt végeredményben a sarokba lehet vágni
úgyis feltápászkodom
ha már vállalom a szerzőséget
jaj sikoltok a fülekbe
az ijedelmet fogom a fülekbe sikoltani
nem a magam ijedelmét hanem azt
ami kicsorog a lámpaernyő alól
tartok attól hogy a világosság szemébe néztek
tartok attól ami csukva van
mert hétpecsétes titok
és ami nyitva van az is titok
és ami leng a sarkán abban is van titok
egyszerűbb ha én belülről beszélek
befelé terelem a figyelmemet
az árkádiai csordát
hogy mindent letaroljon
mintha tarvágás lenne a koponyámban
ha elhalt a foghíjas erdők recsegése
és egyensúlyom akár a korhelypoharé
a világmindenség gondolatban történik csupán
tanúk nélkül
akár a tökéletesre tervezett bűntény
most széthasítanak
lefröcskölnék csillagközi spermával
egy festmény sarkából egy arc figyel
néz Tanganyikából
néz a merő őskori pocsolóából
mielőtt megindult volna az egyes érák
szenesedése
innen szabadultam én el
innen kaptam lábra
ünnepelni magamban a mitikus hőst
az értelmet aminek végül is
híjával maradtam
adós vagyok vele mind a mai napig
csak bámulok a világba mintha ennyi év
után is volna mit bámulni rajta

de én mindig meg voltam lepődve
engem minden meglepetésszerűen ért
most már mindegy hogy melyik bábu vagyok
ezen a sakktáblán
úgysem tudok irányítani semmit
én kitérek
engem nem lehet kihívni
nem olyan egyszerű provokálni
csak árnyékot akartam és csóstitül jön minden
kapok egész éjszakát
reményem van rá kilátásom
ott lógok a pucér szögén
beleragadva a nyirkaiba a nedveibe
belealvadva a galaktikába
milyen lehet az ordító helyzet
a farkasordító
melyik idegklinikán kezelik azokat a rémeket
amelyeket én látok
mint bestiáriumból kilóg az elefántlábuk.

KONTRA FERENC VERSEI

NYELVI VEKTORSZÁMÍTÁS

kigomboltam a legalsó mondatot
nem volt mit felrónunk egymásnak
botlott egyet a légy a csipketerítőn
bensőséges eszközökkel akartál kendőzni
egy elviselhetetlenül végleges állapotot
hallottam a lélegzeted
nem szóltál a kagylóba

az volt a szokásod
hogy az egész lakásban égve hagytad a villanyt
emlékeinkre féltékenyen bohóckodtunk
különös teátrális ceremónia volt
ahogyan éltünk
ahogyan sorra kilyukadtak a fazekak
az egérszagú kényszerűség felért egy vereséggel
egy befejezetlen sorral

LETAKARTAD A TÜKRÖT

holnap rézbe karcolnám az arcod emlékezetből
hideg kezeden a tetoválás hit remény
elmaradt senki lett a harmadik
mint a legkisebbik a mesében
aki mindig győz aki nincs
hogyan is hihetné hogy csak testrészekre
korlátozódik az erotika
hálószobádban kiraktad sorban a kérdőjeleket

két fehér párnádon sorakoznak
 megválaszolatlan trófeák
 voltam herceg és liftesfiú mindegy a sorrend
 úgysem hasonlítok senkire
 mint egy híd a romlás vizén
 fekszel majd elém
 ezerszer kidobtam egy ócska slágert
 mégis visszalopakodott a falakból
 a könyvek mögül a ibőröm alól
 holnap rézbe karcolnám emléid ívét
 váza legyen a cserépdarabokból
 miért takartad le a tükröt

A SZAKÍTÁS JOGTALANSÁGA

kezemből kihullott és eltörött
 kevés ahhoz hogy magammal vigyem
 senkinek mind a semmimet
 vágányokon keresztbe tett halállal
 bonthatatlan csomóznak a végek
 gerincemen sorakoznak a bútorok
 szemeim kitört ablakok
 rajtuk át lopom a képed
 ha megint kellek
 csak az üvegszilánkokra figyelj
 cseppek jelzik vérem útját
 kétoldalt szobrok sora
 a visszatekintés elátkozottjai

JÓSLAT

arra ébredünk hogy a mai nap
 felesleges az életünkben
 két gömb vagyunk
 egyetlen pontban érintkezünk

házaink tetején az antennák
a tájékoztatás fekete keresztjei
a felesleges szavak éjszakáján
csontváz lapul a kredencben

CSAK EGYSZER HIBÁZHATSZ

sík vidéken élünk
legendáink a hegyek
elemeire bomlott az év
ki tudja mi jön
kikelet vagy lombhullás

csobban a hang
rám emeled a tekinteted
és megszakad mondataim fonala
át kell menned a hídon
ha harang volnék
elkísérnélek
verebeket teremnek a háztetők
fegyverek ülnek az arcok lőrésiben

KÉT VÁLASZ

félszavak imbolyognak a szakadék fölött
lassan járok nem vagyok
elindul a hangod
szemed bevilágít a pókhálós sarkokba
miféle kanállal honnan ehetnék
reggel friss kenyérrel ünnepellek
körbefonlak mint gyökér a holtat

huszonnégyet ütött az óra
szétgurultak a percek
szárnyas hangyák jöttek elő a padlórészekből
halpikkelyek csillantak a konyhaasztalon
nem hiszek többé azoknak
akik a három ügeidő közül
csak az egyikre esküsznek

DUNA MENTI HOLLYWOOD*

(Zenés játék két részben)

GOBBY FEHÉR GYULA

II. rész

1. JUCIKA FILMEZIK

(Ernö, Billy és Mihály újraigazítják a parkot ábrázoló díszleteket. Jucika pávaskodik ott.)

ERNŐ

Most eljártsszuk filmünk kulcsjelenetét. Önt elhagyta a férje, az utcára került. Még sose volt ilyen helyzetben.

JUCIKA

Már sokszor voltam.

ERNŐ

Tegyük fel, sosem volt. Szenved a lelke.

JUCIKA

Inkább éhes szoktam lenni.

ERNŐ

Kétségbeesve támolyog, nem tudja, mit tegyen, mihez is kezdjen.

JUCIKA

Egy pohár pálinka segít.

ERNŐ

A végső kétségbeesést kell megjátszania. A kilátástalanságot.

(Jucika támolyogni kezd, mintha részeg lenne. Mindennek nekiütődik.)

JUCIKA

Így jó?

* Folytatás az előző számunkból.

- BILLY De hát you... maga nem drunk...
ivásos... iszott...
- MIHÁLY Jucika, kérem, ne támolyogjon annyira.
Nem részeg.
- JUCIKA Ugyan, csak két pohárával ittam reg-
gel. Ernő úr az oka, ő kérte, hogy tá-
molyogjak.
- ERNŐ Próbálja megjátszani az esetet.
JUCIKA Nem merem.
ERNŐ De hát miért?
JUCIKA Megütöm magam. A báró féltékeny a
kék foltokra. Mindjárt rosszat gondol.
- ERNŐ A kilátástalan, kiúttalan nőt játssza
meg.
*(Jucika lehajtja a fejét, utat keres. Ide-
oda rohangál.)*
- BILLY Ez jó. Crasy. Davy Crocett Oklaho-
mában.
- MIHÁLY Most mondja a szöveget.
(Jucika rémülten kapja fel a fejét.)
- JUCIKA Mit mondjak?
MIHÁLY Mondja utánam: szerencsétlen asszony
vagyok. Elhagyott az uram. Itt marad-
tam három poronttyal. Mit adok nekik
enni?
(Jucika nevetésben tör ki.)
- BILLY Ez jó. Funny.
ERNŐ Mit nevet, Jucika kisasszony?
JUCIKA Sosem voltam férjnél. Gyerekem egy
sem. Most mit mondjak?
- MIHÁLY Ne az igazat. Színészkedjen. Csapjon
be bennünket.
- JUCIKA Ja. Becsapom én mindnyájukat. *(Csönd.)*
Mit is kell mondanom?

MIHÁLY
JUCIKA

Ó, én szerencsétlen asszony . . .
(*mint a siratóéneke*) Ó, én szerencsétlen
asszony. Elhagyott az uram. Itt maradt
három szerencsétlen gyermek.

BILLY
ERNŐ

Mi ez? Song of church?
Lehet, hogy másik szerepkör jobban
megfelelne. Mit játszana szívesen?

JUCIKA
ERNŐ
JUCIKA

Bárónő szeretnék lenni.
De hogyan játszuk azt el?
Majd én leülök a padra. (*Leül.*) És na-
gyon szépen ülök. Büszkén, egyenesen.
Kihúzott derékkal. Sokáig. Mozdulat-
lanul.

BILLY
JUCIKA

What for? De minek?

ERNŐ

Ez a legszebb. Ha valaki bárónő, sem-
mit sem kell csinálnia.

JUCIKA
ERNŐ
BILLY
JUCIKA

Értem a vágyait, Jucika kisasszony. De
attól félek, nekünk bárónőre van most
legkevésbé szükségünk.

Ezenkívül vetkőzni tudok.

Vetkőzni?

What do she say?

ERNŐ
MIHÁLY

Eddigi sikereimet így értem el. (*Vet-
kőzni kezd.*) Nézzék a vállamat. Göm-
bolyú és telt. Mindenkit megbolondít.

Na, várjon, Jucika kisasszony.

Miért várjon? Csinálja, amit tud.

(*Jucika folyamatosan vetkőzik.*)

BILLY
JUCIKA

Excellent. Ez jó.

Nagyon előnyös a combom is. Többen
mondták.

ERNŐ

Elég volt, Jucika kisasszony. Erre nincs
szükség.

MIHÁLY

Te mondtad, hogy a filmnek őszintén
föl kell tárnia a látnivalókat.

JUCIKA
BILLY

Az igazi tromfjaimat még nem is látták.
Yes, yes! Láttathatni . . . A film látszás,

- mutatkozás... képezés... látványozás... csak mutassa a miss... a Paramountnak is vannak ilyen girls... fürdőző lányok...
- JUCIKA Na, látják, ezt tudom csinálni.
ERNŐ Szünet. Jucika, álljon meg. Szünet.
MIHÁLY Ez álnokság. A legszebb pillanatban beleszólni.
- ERNŐ Öltözzön fel, kisasszony.
JUCIKA Leveszek magamról mindent, ha kell.
ERNŐ Most öltözzön fel.
MIHÁLY Végignézhettük volna a produkciót.
Hogy véleményünk legyen.
- BILLY Excellent.
ERNŐ Ki parancsol itten? Én vagyok a rendező.
- MIHÁLY Lehet, még te is ihletet kapnál, ha végignéznéd a kisasszony teljes repertoárját.
- JUCIKA Folytathatom?
BILLY Why no? Why no?
ERNŐ Ennyi elég volt. Most majd kitalálunk egy olyan történetet, amelyben tehetség teljes fényben fog ragyogni.
Majd akkor kell vetköznöm?
- JUCIKA Én maradok. A fény miatt.
BILLY Gyertek! Mindketten. Hagyjuk a kisasszonyt koncentrálni.
ERNŐ Mit kell csinálni?
JUCIKA Csak pihenjen.
ERNŐ Ja.

2. FIFI BÁRÓ DALA

mindennap látom
ő most az álmom
meztelen forog
vetközik előttem
a nyálam csorog

szépsége kábít
 ha nevet kéjesen
 látványát élvezem
 fizetek érte
 utánanyúl kezem
 ma el sem érhetem
 vászon lett élete
 a képről nevet rám
 hova lett babám
 milyen szép kerek
 a film gyorsan pereg
 fizetek érte
 szembecsap VÉGE
 hazamehetek
 vagy befizethetek
 még egy vetítésre

*(Fifi, látva a Bárónő közeledését, el-
 siet.)*

3. A BÁRÓNŐ AMBICIÓI

*(A Bárónő settenkedik be, szemmel lát-
 hatóan fél, hogy valaki meglátja.)*

BÁRÓNŐ

Ernö úr! Ernő úr! *(Sétál a helyiségben,
 kíváncsian nézelődik.)* Pont ilyenkor
 nincsen itten. Ha mernék, ordítanék!
 Ernő úr! *(Megáll a kamera előtt, félve
 érinti meg.)* Ugyan, milyen színésznő
 lennék? Mit mutatsz, ha beléd kukucs-
 kálok?

*(Egyre bátrabban, de még mindig ide-
 genkedve nézegeti, mikor megjelenik
 Billy.)*

BILLY
 BÁRÓNŐ

Hullo!
 Jaj! Jaj! De megijesztett!

BILLY	Szép asszony, nem fél tőlem.
BÁRÓNŐ	Nem félek, csak megijesztett. Azt hittem, senki sincs itt.
BILLY	Senki sincs, Billy van. I'm Billy from Paramount. Who are You?
BÁRÓNŐ	Pardon, monsieur, j'ne pas anglise.
BILLY	O. K., baby, no problem. I'm big Billy. Parlev vous français?
BÁRÓNŐ	Azt hittem, hogy tudok, most majd mindjárt külsül, hogy nem.
BILLY	Sprechen Sie deutsch?
BÁRÓNŐ	Ja. Ich spreche.
BILLY	No, lám, megtalál közös nyelv.
BÁRÓNŐ	Hány nyelven beszél ön?
BILLY	Minden nyelv.
BÁRÓNŐ	Nem létezik. Akkor egy fenomén ön.
BILLY	Én filmnyelvén beszélek. Azt mindenki ért.
BÁRÓNŐ	Oh, ön filmes.
BILLY	I'm cameraman from Paramount.
BÁRÓNŐ	Azt hittem, az valamilyen hegy az Alpokban.
BILLY	Az egy big corporation, filmgyár.
BÁRÓNŐ	Elájulok. Ez jobb, mint Ernő úr. Maga nagyon, nagyon kedves ember.
BILLY	Kedves kisasszony, szép hölgy.
BÁRÓNŐ	Engem is lefilmez, maga kedves ember?
BILLY	Will you... Maga star akar lenni?
BÁRÓNŐ	Sztár? Nagy szó. Én csak egy kis bárónő vagyok. De szívesen kipróbálom, hogy milyen filmszínésznőnek lenni. Unalmas egy bárónő élete.
BILLY	Én mester vagyok, a starsmaker... Tudok csinálni star a bárónőből.
BÁRÓNŐ	Ez biztos.
BILLY	Ha teljesen megbízik bennem. I'm master.
BÁRÓNŐ	Ön a mester.

BILLY Gyakorlat. Sok gyakorlat kell.
 BÁRÓNÓ Gyakorolunk? Most mindjárt?
 BILLY Ha star akar lenni.
 BÁRÓNÓ Melyik a szobád?
 BILLY Hátul.
 BÁRÓNÓ Majd előre megyek. Hogy ne vegyenek
 bennünket észre!
 BILLY Miért ne?
 BÁRÓNÓ Az én kedvemért. Még nem vagyok
 igazi sztár.
 BILLY Ahogy akar.
 BÁRÓNÓ Gyere, te kedves ember. Gyakorolunk.
*(Igyekszik kislányszerűen viselkedni, kibil-
 leg a színpadról.)*

4. DAL A MASZKRÓL

(Billy songja)

tudjuk az arc miből áll
 két szem fülek orr és áll
 de bármit is mond a száj
 az arc főleg maszkból áll
     púderrétegre másik réteg
     az arc léppúgy épül mint a ház
     tégla téglára festéket
     mindegy mit érzel arcod áll
 tudjuk az arc miből áll
 két szem fülek orr és áll
 de bármit is mond a száj
 az arc főleg maszkból áll
     a maszk akkor pontos ha szilárd
     most válassz bús légy vagy vidám
     hosszan tartson az alapozás
     mindegy mit érzel az arcod áll
 tudjuk az arc miből áll
 két szem fülek orr és áll
 de bármit is mond a száj
 az arc főleg maszkból áll

5. EGY SIKERTELEN FILM

(A színpad elsötétül, a vásznat leeresztik, kezdődik a film, Jucikával a főszerepben. Tulajdonképpen komédia, mert egy szomorújáték akaratlan, de annál nevetségesebb paródiája.)

FELIRAT: ERNŐ ÚR BEMUTATJA

FELIRAT: BARNA JUCIKA FŐSZEREPLÉSÉVEL

FELIRAT: A SZOMORÚ LEÁNYKA CÍMŰ FILMET

(Jucika egy ablak mögött üldögél, hímez, belebök a saját kezébe. Az utcán Mihály sétálgat. Elbotlik.)

EGY NÉZŐ
MÁSİK NÉZŐ
EGY NŐ

Ismerős nekem ez a csaj.
Nekem is, de nem elég közelről.
Hát ez Jucika, a Virág utca üdvöskéje.

(Mihály meglátja a lányt, feléje fordul. Nézegetik egymást. Csókot dob a férj.)

FELIRAT: SZÉP VAGY KISLEÁNY!

(Jucika gyors mozdulatokkal hímez, a vászon csak úgy ömlik a keze alól. Újra beleszúr a kezébe, megszopja az ujját. Elkezd a munkát, beleszúr, a kezébe, megszopja az ujját. Ismétli.)

EGY NÉZŐ
MÁSİK NÉZŐ
EGY NŐ

Úgy hallom, nagyon jólelkű.
Csak annak nem ád, aki nem kér.
Majd adok én neked. Egy átszállót.
Nem látod, milyen ártatlan?

EGY NÉZŐ
MÁSİK NÉZŐ

Hol?
Miben?

(Mihály kaviccslal dobálja az ablakot, hogy fölhívja magára a figyelmet. Az ablak betörik. Megjelenik Petrás, a szigorú atya, aki hasonló túlzásokkal játszik, mint a lány. Kinyitja a betört ablakot. Kiabál.)

FELIRAT: MEGÁLLJ, TE CSIRKEFOGÓ!

(Mihály fület mutat neki, Petrás meg utánavág egy vázát. A váza eltalál egy tyúkot, az fölfordul.)

FELIRAT: MÉGIS SZERELEM SZÜLETIK.

(Jucika az utcán sétál, megjelenik mögötte Mihály, csatlakozik hozzá. Teszi a szépet, hajlong, kezét akar csókolni, de a lány véletlenül orrba vágja.)

EGY NÉZŐ
MÁSİK NÉZŐ
EGY NÉZŐ

No, majd csak történik valami.
Azt írta, valami születik.
De azt előbb meg kell csinálni.

(Kéz a kézben sétál a pár. Összesügnak, összeütődik a fejük, mert a mozdulatot nem gyakorolták be. Mihály a lány haját simogatja, megvonaglik az arca, egy tű lóg ki az ujjából. Megjelenik Petrás, hadonászik, ordít.)

FELIRAT: NE MERJEN KÖZELEDNI A LÁNYOMHOZ!

EGY NÉZŐ
MÁSİK NÉZŐ

Én meg azt hittem, a férje.
Biztos, hogy a szeretője.

(Mihály magyaráz valamit Petrásnak. Az fenyegeti, mutogatnak.)

FELIRAT: MI SZERETJÜK EGY-
MÁST.

*(Petrás fojtogatni kezdi Mihályt. A lány sikoltozik. Mihály kést ránt, le-
döfi Petrást, az elesik. Mihály elfut. A
lány az apjára borul.)*

FELIRAT: EGYEDÜL, ÖRÖKRE
EGYEDÜL!

*(Jucika ismét az ablakban ül, hímез.
Arcán könnyek csorognak, mint a víz-
esés. A szobában három szekrény,
mindháromnak nyitva az ajtaja, dugig
vannak hímzéssel.)*

FELIRAT: VÉGE

6. MÉRGES A BÁRÓ

*(Kigyulladnak a lámpák, Fifi jön elő
a nézők közül, karján Jucika, Ernőhöz
lépnek, aki a filmeket, a tekerceket
rendezi.)*

FIFI

Felháborító. Ezek a parasztok kinevet-
ték az én Jucikámat!

ERNŐ

Még jó, ha nevettek.

FIFI

Több pénzt nem kap. Maga az oka,
hogy nem sikerült a film.

ERNŐ

A báró úr a szavát adta. Még négyszáz
koronával jön.

FIFI

Egy fillérrel sem. Magának kellene kár-
térítést fizetnie.

JUCIKA

Végig abban a fekete klottruhában kel-
lett ülnöm, mint egy apácának. Mond-
tam, hogy mutassuk meg a combomat.
Mondtam.

ERNŐ

Azt a négyszáz koronát én már a kő-

- művesnek ígértem, a báró úr szava egy nemes becsülete.
- FIFI Ki hallotta, hogy én szavamat adtam?
- JUCIKA Legalább a mellem látszana. Nézze, milyen kerek!
- ERNŐ Én hallottam a báró úr szavát. Ha elmesélem, hogy be akart csapni, nekem hisznek.
- FIFI Én majd a szavamat adom, hogy nem adtam szavamat.
- JUCIKA Fifi a tomporomat akarta látni filmen. Maga még életben sem akarta látni. Nézze!
- ERNŐ Több filmet nem csinállok, Tompor kissozony, ha nem fizeti ki a tartozást.
- FIFI Ha filmet akarok róla, egyedül fogom készíteni. Én nagyobb művész vagyok.
- JUCIKA Láttá, mit mulasztott? Hastáncolni tudok. De hiába mondtam!
- ERNŐ Be fogom pörölni a báró urat.
- FIFI Azt adja meg az isten, akkor le fogom lőni, mint egy kutyát.
- ERNŐ Hálás lehetne, hogy foglalkoztam ezzel a libával.
- JUCIKA Hozzám sem nyúlt. Ha nincs Billy, velem nem törődik senki.
- FIFI Milyen bili?
- JUCIKA Egy rendes ember, aki értékelte a te tomporodat.
- FIFI Értékelte? Hogyan?
- JUCIKA Szavát adta, hogy nincs még egy ilyen a világon. Még Amerikában sem.
- ERNŐ Szavát adta, mint a báró úr.
- FIFI Ne is lássam többé.
- ERNŐ A pénzt küldje el postán! Vagy az egész város tudni fogja, hogy csaló.
- JUCIKA Inkább rám költi, legalább haszna lesz belőle.

(A Báró és Jucika kiviharzanak.)

7. VITA A TÁRSULATBAN

(Iréen és Billy jönnek.)

- IRÉN Seggre estünk a sikertől.
 BILLY Melléfogódzás. Unlac.
 IRÉN Mert eladtad magad. A művészet nem tűr megalkuvást.
- ERNŐ Megalkuvást nem tűr, de pénztelenséget sem. Már nyersfilmre sincs pénzem. A kőműveseket ki kell fizetnem. Billy elmegy, ha nem adom meg a járandóságát, téged meg Mihályt éhen tartalak, a nyomdába el se jutok, két munkásomnak holnap jár a havi bérük, a magisztrátus nem felel a kérvényemre, mit tegyek? Legalább a puffatag bárót pumpáltam volna meg jobban.
- IRÉN Vagy igazi filmet készítünk, vagy hagyjuk abba.
- BILLY Nekünk igazi star kell. IT IS MOVIE!
 Jól kell csinálni.
- IRÉN Ha be akarod bizonyítani, hogy itt is lehet filmet készíteni, akkor ne csepűrágj. Ilyen Jucikákkal.
- ERNŐ Én jegyeket adok el falusi tahóknak, Jucika meg színész nő lesz. No, olyan is.
- ERNŐ Nem volt nekem sok kedvem Jucikához.
 IRÉN Még csak az kellett volna!
 BILLY Keressünk még actors.
 ERNŐ Színészpróba. Legyen nyilvános színészpróba.

(Iréen és Ernő el, Billy rendezgeti a kamerát.)

8. SZÍNÉSZPRÓBA

(Mihály jön, kezében egy füzet. Jegyezget.)

- MIHÁLY Ha készen állsz, beállítottad a kamerát, szóljál. Sorba állítottam őket.
- BILLY Just now... kezdődik az audition... a kiválogatós... a kiválasztódás.
- MIHÁLY Várnak türelmesen. A filmszínész mesterségéhez tartozik a türelem, mondtam nekik. Mindenki ordítózva rohagálhat körülötte, a sminkes rajzolhatja az arcát, a szabó a testén varrhatja a ruháját, a fénymester a pofájába világíthat, a díszletezők lökdöshetik a székekkel, a kellékes görbülő papírkést nyom a kezébe, a szövegíró frissen kiagyalt mondatokat duruzsolhat a fülébe, a rendező titkár rajta keresztül kergetheti a bábéskodókat, a statiszták pálinkát lehelhetnek rá — neki összpontosítania kell, hogy élethű legyen a film.
- BILLY A face a fontos. Az igazi moviestarnak jó pofája van. Typical.
- MIHÁLY Készen vagy?
- BILLY Kész.
- MIHÁLY Ernő! Kezdjük a színészpróbát. Gyere már!
- ERNŐ *(Jön.)* Csak nyugalom. Ne ijesztgessétek őket, mert nem lesznek természetesek.
- MIHÁLY Ijedtek ezek maguktól is.
- ERNŐ *(széket hoz, leül)* Indulhat a menet.
- BILLY Jöhetnek.
- MIHÁLY *(kiabál)* Színészjelöltek, egyesével, tessék bejönni!
- PETRÁS *(bejön)*
- MIHÁLY Márpedig, Petrás úr, ma nem színészkedhet. Csak ismeretleneket próbálunk ki. Ez audíció.
- PETRÁS Kérem a tíz koronámat.
- MIHÁLY Miféle tíz koronát?

PETRÁS	Én pontosan itt voltam. Nem én vagyok az oka, hogy engem már ismernek.
ERNŐ	Petrás urat számon tartjuk, ha a maga jellemének megfelelő arc kell, rögtön üzenünk magáért.
PETRÁS	Akkor ráfizettem.
ERNŐ	Miért?
PETRÁS	Mert a polgármester úr szerint én jellemtelen vagyok meg pofátlan. Mikor kapok én szerepet? Őt koronáért lehet?
ERNŐ	Mit?
PETRÁS	Féláron adom el magam. Vegyenek föl mint jellemtelen frátert.
MIHÁLY	Értse meg, színészpróba van. Ne húzza az időnket.

9. SZÍNÉSZEK ÉNEKE

(Először Petrás dalol, majd egymásután jönnek be a jelöltek. A férfiak izmaiakat, a nők bájaikat mutatják. Énekelnek, táncolnak.)

PETRÁS	Színész leszek bármilyen áron Filmezzétek a halálom
FIATAL LÁNY	Színész leszek Felöltözöm Levetkőzöm Ágyba dőlök
ELSŐ JELÖLT	Kit gyilkoljak Kit csókoljak Erős vagyok Kit bunyózzak
MÁSODIK JELÖLT	A rendező rendelkezzen

A kamera
 Az úristen
 EGY HÖLGY Hol van az ágy
 Lefeküdni
 Mondták könnyű
 Érvényesülni
 MÁSIK HÖLGY Nézzétek meg
 az arcomat
 De még jobban
 alakomat
 MINDNYÁJAN Színész leszek
 Bármi áron
 Filmezzétek
 A halálom

10. ÁLOM A DUNA MENTI HOLLYWOODRÓL

(A színészpróba jelenete Ernő álmával folytatódik. Hirtelen minden oldalról fényreklámok villannak föl, színes lámpák. Ha van rá lehetőség: Apolló mozi, Pallace mozi. A színészjelöltek válnak ajtónállókká.)

ELSŐ AJTÓNÁLLÓ Új film van az Apollóban!
 MÁSDIK AJTÓNÁLLÓ Városunkból indult világsikerre Ernő úr új filmje!
 ELSŐ AJTÓNÁLLÓ A Pallace mozi kedveskedik állandó látogatóinak. Ismét műsoron Ernő úr első filmje. Tekintse meg azokat a darabokat, amelyek ismertté tették városunkat az egész világon.
 MÁSDIK AJTÓNÁLLÓ A Tisza mozi már öt hete vetíti a *Három a kislány* című filmet. A jegyek négy hétre előre elkelték. Jegyeztesse elő magát a jövő hónapra. Ha egy nap késik, hat hetet vár.

(Az Ajtónállókból most Rikkancsok lesznek. Újságokkal rohangálnak a színpadon.)

ELSŐ RIKKANCS

Városunk legtöbb jövedelmet hozó vállalata a filmgyár. Ötmillió korona tiszta haszon. A Paramount együttműködési szerződést kínál Ernő úrnak. Kérdés, elfogadom-e, jelentette ki a szerencsés igazgató.

MÁSODIK RIKKANCS

A városi magisztrátus kéri Ernő urat, fogadja el a város díszpolgárává való avatását.

ELSŐ RIKKANCS

Esti hírek! Esti hírek! A német vállalatok kétszer annyit kínáltak föl, mint a Paramount, ha velük szerződik a világhírű rendező.

MÁSODIK RIKKANCS

Vegyék meg a Filmvilág legújabb számát. Exkluzív interjú Ernő úrral, a Duna menti Hollywood igazgatójával. Hogyan lettem filmrendező. Mit kell tenni a kezdő filmesnek.

ELSŐ RIKKANCS

Jövök Európába tanulni — közölte Mac Senett amerikai filmes. — Ott teremnek a világ legszebb lányai.

(A Rikkancsok most ideges Riportereké alakulnak át. Ostromolják Ernő urat.)

ELSŐ RIPORTER

Ernő úr, csak pár szót mondjon.

MÁSODIK RIPORTER

Az *Esti híreket* az érdekli, igaz-e, hogy Párizsból hozat dizőzeket legújabb filmjéhez?

ELSŐ RIPORTER

Úgy hallottuk, Irén kisasszony amerikai turnéra indul. Együtt utaznak?

MÁSODIK RIPORTER

Igaz-e, hogy örök áron megvette a Dungserszki-kastélyt, hogy ne kelljen egy jelenethez díszleteket építenie?

ELSŐ RIPORTER

Megválasztották a Bácskai Hitelbank elnökévé. Lesz még ideje filmet rendezni?

(A Riporterek hátrább húzódnak, mert Vojnits polgármester tolakszik előtérbe.)

VOJNITS

Ernő úr, öt percet szánjon rám.

ERNŐ

Sajnálom, polgármester úr, amerikai vendégeim vannak.

VOJNITS

Két perc. Vagy fogadjon holnap.

ERNŐ

Holnap egy új film forgatását kezdem.

VOJNITS

A magisztrátus küldött. Csak egymilliót adjon kölcsön. Az egész város hálás lesz érte.

ERNŐ

Nem tapasztaltam volna.

VOJNITS

Ne haragudjon, Ernő úr. Mindent megmagyarázok holnap.

ERNŐ

Ha lesz időm.

VOJNITS

Bocsánatot kérek a magisztrátus nevében is.

ERNŐ

Várom az előszobában.

VOJNITS

Itt leszek egész nap, Ernő úr.

ERNŐ

Jó.

VOJNITS

Csak kiszól, és én itt vagyok.

ERNŐ

Jó.

VOJNITS

Nagyon fogok örülni.

ERNŐ

Jó.

11. AZ URÁNIA NEM VÁSÁROL

(Kovács, az Uránia beszerzője jön be, költögeti, rázza a széken szunnyadó Ernőt, akit az előbbi álm jelenet valamennyi szereplője magára hagyott.)

KOVÁCS

Ébredjen, mester! Ébredjen íziben.

ERNŐ

Mi az? He?

KOVÁCS

Csak üdvözlöm, aztán megyek is.

- ERNŐ Bocsánat, elszunnyadtam, fárasztó napom volt.
- KOVÁCS Azt meghiszem. Kapcsolja ki a vetítőt, mert kiég. A közönség már elhagyta a termet.
- ERNŐ Igaza van. Kihez van szerencsém?
- KOVÁCS Kovács vagyok, a budapesti Uránia Filmvállalat beszerzője.
- ERNŐ Ó, már vártam. Be akartam mutatni önnek az új filmjeimet.
- KOVÁCS Láttam őket.
- ERNŐ Láttá? Hol?
- KOVÁCS Most. Itt voltam az esti előadásán.
- ERNŐ Szerettem volna egy külön vetítést...
- KOVÁCS Így jobb. Titokban beültem, legalább megéreztem a közönség hangulatát.
- ERNŐ Ez vidéki közönség. Nem városi. Még csak most kezdenek ismerkedni a filmművészettel.
- KOVÁCS A közönség egy és osztatlan.
- ERNŐ És hogy tetszett?
- KOVÁCS A közönség nagyon.
- ERNŐ A filmjeim. Nem tetszettek?
- KOVÁCS Nem túlságosan. A kis komédiákban még van valami hangulat... Tekercsért adhatok ötven koronát.
- ERNŐ Ötven... Hiszen a nyersfilmért háromszázat fizettem.
- KOVÁCS Sajnálom. Nagy a konkurrencia.
- ERNŐ Milyen konkurrencia? Ezen a vidéken ez az első filmgyár.
- KOVÁCS *(hangsúlyozottan lassan néz körül)* Ez filmgyár?
- ERNŐ Ez csak a kezdet. A Paramount is így kezdte. Kicsiben. Nekem szükségem van magára, Kovács úr. Az Uránia tartja a legnagyobb hálózatot, én jó üzleti kapcsolatokat reméltem önökkel.
- KOVÁCS Lehet róla szó.

- ERNŐ Vásárolhatnának tőlem rendszeresen.
KOVÁCS Vásárolhatnánk, de nem fogunk.
ERNŐ Tönkre akar tenni, Kovács úr?
KOVÁCS Maga eleve tönkretette saját magát.
Nem versenyezhet a nagy külföldi cégek áraival.
- ERNŐ Vásárolja meg legalább ezt a néhány kész filmet, mert máris anyagi váltságban vagyok.
KOVÁCS Csak egy mód volna rá...
ERNŐ Éspedig?
KOVÁCS Pornófilm kellene. Abból el tudnék szólni sokat.
ERNŐ Pornó?
KOVÁCS Vidékiek. Pornó, persze. Mozgóképszínház — mozi. Pornográfia — pornó. Izélnek, na. (*Mutatja.*)
- ERNŐ Olyat nem csinállok.
KOVÁCS Akkor belefulladt.
ERNŐ Nem segít?
KOVÁCS Értetlen tahóknak nem.
ERNŐ Kár. Bíztam az Urániában.
KOVÁCS Csináljon pornót, azt előkelő uraknak eladom részesedésért. Keresni fog.
- ERNŐ És ki csinálja *azt* meg nekem? (*Mutatja.*)
KOVÁCS Megcsinálja maga. Legalább élvez is.
ERNŐ Menjen maga a fenébe, Kovács úr. Tűnjön el.
KOVÁCS Tudtam mindjárt, hogy vidéki senkiházzal van dolgom.
- ERNŐ (*lökösni kezdi*) Mars ki! Ilyen ember képviseli az Urániát.
KOVÁCS Engedje el a kabátom, mert följelentem! Goromba fráter. Tehetségtelen hülye.
ERNŐ Mars ki! (*Nagyokat taszít Kovácson.*)
KOVÁCS (*visszahajol*) Tudja meg, hogy maga megdöglik. Ha az Uránia bejelenti a

ERNŐ cégeknek, hogy maga nem korrekt partner, kampec!
Átkozott!

(*Ernő egy kezébe eső dobozt vág Kovács után, de a belépő Kőművest találja el.*)

KŐMŰVES Leálllok a munkával.
ERNŐ Álljon. Csináljon, amit akar.
KŐMŰVES Adjon 45 koronát.
ERNŐ Marha!
KŐMŰVES Még ő kiabál másokra, hogy marha.
Micsoda maga?
ERNŐ Kifelé!
KŐMŰVES Énutánam ne hajtsen semmit. Úgysem talál el. (*Elvonul.*)

12. A MAGAS MAGISZTRÁTUS DÖNTÉSE

VOJNITS Jó estét, Ernő úr.
ERNŐ Jó estét, uraim.
VOJNITS Ma este döntött kérelme ügyében a magas magisztrátus. Úgy gondoltuk, betérünk és közöljük a döntést, tudjuk, mennyire szívügyének tekinti a filmgyárat.

ERNŐ Valóban kedvesek, köszönöm.
MATTYASOVSKY Majd nem köszönet, ha meghallja a döntést.

VOJNITS Biztos lehet benne, a magisztrátus tagjai is azt a célt követik, amit mindnyájan óhajtunk: a város boldogulását. Ezért egyhangúan úgy határoztunk, hogy nem látványos, de annál fontosabb beruházásokra fordítják a pénzt. Épül majd a piactéren egy nyilvános vécé, mert a jelenlegi helyzet tűrhetetlen.

MATTYASOVSKY   És nagyon büdös.
 VOJNITS   A folyóparton pedig egy sintérház,
                              mert a közbiztonság és a közegészség-
                              védelem nem tűr halasztást.

MATTYASOVSKY   Minden civilizált környezet alapvető
                              létesítményei ezek.

ERNŐ   És a filmgyár?
 VOJNITS   Arra az idén nem jutott semmi.

MATTYASOVSKY   Szép álmokat, Ernő úr, szép álmokat!

(Ernő nem válaszol. Az urak kísétálnak.)

13. A FILMVILÁG ROMLOTTSA- GÁRÓL

(Billy énekel)

Enoug much évet én a szakmában tölt,
 Van itten minden, amit a góly' költ,
 Ha mondják, a filmvilág az romlott,
 Én akkor hallgatok, it's right mondatok.

Volt barátom, csak pénzem akarta,
 Volt szeretóm, dobott a first szóra,
 Mikor success volt, mind dicsért az égbe,
 Mikor failure volt, ők rugdostak seggbe.

A sok csajnak viszket az ízéje,
 Mindegy kivel, csak jussanak a filmre,
 Kicsi sztárok, de all nagyok az ágyban,
 Ha ez attól függne, csupa világmárka.

Hungry a firkászok, könyörögnek pénzért,
 Kapnak néhány centet, thanks az ebédért,
 Lüke ötlet sok van, de a nonsense még több,
 Nyüzsögnek tömegben, may be egymás ölt.

Producerek járnak, big money they say,
Pénzzel csalogatnak, cél csupán a kék,
Tyúkokat keresnek kakaskodásnak,
Művészetről fecseg, dönti őket ágynak.

Enough much sarlatán, pozór, dillettáns,
Tudatlanok is, akiket véd a klán,
Érvényesül leszbosz és buzisereg,
Őszintéken röhög, áll off kinevet.

Minek itt művészet, ki akar a new art,
Szarfejek csinálnak new artnak much kárt,
Alig mondnak igaz, kevés a művész,
Csuda él a mozi, a filmet néző néz.

*(Billy becipeli hatalmas kofferét. Le-
teszi, ráül.)*

14. BILLY TÁVOZIK

ERNŐ

Nem értem, hol vétettem el. Tájaink
nem alábbvalók, mint másutt a tájak.
A Duna, a folyóparti pannon erdők, a
fürdőhelyek, a kastélyok, a város ut-
cái mind-mind lehetőség a filmes szá-
mára. Asszonyaink és lányaink nem
csúnyábbak, mint azok ott, Ameriká-
ban. Minden lehetőség adott egy film-
gyár számára. Talán butábbak vagyunk,
mint ti? Meg szegényebbek?

BILLY

Mire itt business lesz, én old boy. Ne-
kem movie kell, dolgozni akar.

ERNŐ

Én is dolgozni akarok, de mindig falba
ütközöm. Nincs pénz.

BILLY

Nincs idő várakozni, lesz-e pénz, lesz-e
filmgyár, lesz-e több mozi, lesz-e több
tekercs film. No time.

ERNŐ

Még két hetet előre kifizettem. Hova
mész?

BILLY Megyek a vinkovci gyorsra. Hajnalban.
 ERNŐ Nem dolgoztad le az idődet.
 BILLY Nincs film, mit csináljak?
 ERNŐ Igaz. No time. Csatornát mégsem csiná-
 lathatsz veled. Good by.
 BILLY Good luck.

(Billy föláll, de Fifi báró rohan be.)

15. A BÁRÓ ISMÉT MÉRGES

FIFI *(fölháborodottan tiltakozik)* Ez a szem-
 telen amerikai fölvette az én Jucikámat!
 Most vallotta be Jucika.
 ERNŐ Hiszen ön óhajtotta, báró úr. Erről
 jut eszembe, még négyszáz koronával
 tartozik.
 FIFI Most majd kifizetem mindkettőjüket
 örökre. Gyertek!

*(Két markos legény lép be. A színész-
 jelöltek közül kettőn.)*

FIFI Meztelenre vetköztette Jucikát. Ki tud-
 ja, mit művelt vele, az ártatlan lélek-
 kel.
 ERNŐ Az ártatlanságát nem veszélyeztette,
 garantálom.
 FIFI Hol az a film? Látni akarom.
 ERNŐ Nem tudok ilyen filmekről. Billy?
 BILLY Csak az audition van filmen.
 ERNŐ Vetköztetted Jucikát? Erőszakkal?
 BILLY No. Én védekez. Ő akar látni, hogy
 van Amerikában.
 FIFI Izéljen Amerikában amennyit akar, de
 Jucikát hagyja békén. Mégiscsak föl-
 háborító. Az ember nem olyan félté-
 keny a feleségére, mint a szeretőjére.
 Bizisten.

- ERNŐ
BILLY
FIFI
BILLY
FIFI
BILLY
ERNŐ
BILLY
ERNŐ
BILLY
ERNŐ
BILLY
ERNŐ
ERNŐ
BILLY
FIFI
- Hol az a film?
Az úr nem fizet négyszáz korona.
(*gyorsan pénzt vesz elő*) Itt a pénz.
De az a film ne kerüljön más kezébe.
Ezzel tartozott a báró. Ez a film, Jucika napozik, ötszáz korona.
(*káromkodik, de fizet*)
Ez a te pénzed, Ernő. (*Atadja Ernőnek a pénzt.*)
Az enyém. De hol vannak a filmek?
Itt vannak. (*Kinyitja a koffert. Kivesz egy tekerestet.*)
És az a másik doboz?
Az csak egy souvenir... emlékeztet...
Tudtommal ez mind az én filmem.
Nem hagyod nekem? Friendship?
Ne vigyél el filmeket, Billy. Legalább, amit eddig készítettem, maradjon meg nekem.
O. K. Ahogy te mond.
Adják ide azt, amelyiken Jucika...
No, izél... Meztelen.
- (*Billy kivesz még egy dobozt, Ernő kezébe adja. Fifi kapkod érte, de nem sikerül megszereznie.*)
- Adják ide.
Várjon, báró úr.
Kifizettem. Tanúk vannak rá.
De nem biztos, hogy ez csakugyan az a rolni.
Hát nézzük meg.
Meg fogjuk nézni.
Nem úgy gondoltam, hogy mindnyájan.
Másképpen nem lehet. Nézzük meg, mit akart Billy emlékke elvinni.
- ERNŐ
FIFI
ERNŐ
FIFI
ERNŐ
FIFI
ERNŐ

16. EGY FILM A NŐKRŐL

(Elsötétül a terem. Míg a film megy, Billy bezárja a kofferét. Kisurran.)

(A filmen nők vonulnak sorban. Fürdőruhák, régiesek, némelyik szoknyában, de blúz nélkül mutatja magát. Illegetik magukat, mosolyognak.)

17. A BÁRÓNŐ KÖZBELEP

(A Báronő észrevétlenül lépett be a színpadra, feltételezhetjük, a film miatt, mert az egyik díszlet mögül lép elő.)

BÁRÓNŐ

Szégyentelen ember! Gondoltam, hogy itt talállak.

FIFI

Kedves, de jó, hogy jöttél. Éppen a művészetről beszélgettünk.

BÁRÓNŐ

Majd adok én neked művészetet.

ERNŐ

Üdvözlöm, Báronő.

FIFI

Ernő úr becsületes nyomdászmaster. Nem feltételezhetsz róla semmi rosszat.

BÁRÓNŐ

Bámulod itt a nőket, mint kecske a sót!

FIFI

Ernő úr egy új filmet mutatott be. Volt olyan kedves...

BÁRÓNŐ

Hazafelé, ha mondom. Várnak a lova-
id, azoknak még nagyobb az ülepük,
mint a felvonuló hölgyeké.

FIFI

De kedves...

BÁRÓNŐ

Kapsz az esernyővel!

FIFI

Az erőszaknak engedelmekedem.

ERNŐ

Nem látta a másik filmet, báró úr.

FIFI

Majd máskor.

ERNŐ

Máskor nem mutatom. Akkor nekem marad.

FIFI

Azt nem engedem.

ERNŐ

Itt én parancsolok.

FIFI
BÁRÓNÓ
FIFI
BÁRÓNÓ

Csak belenézünk, jó?
Kikapsz, ha mondom.
Gyorsan, Ernő úr. Csak az elejét.
Szemérmetlen alakok. Nekem akarsz
nőket mutogatni?

(A Bárónő rángatni kezdi a férjét. Ernő befűzi a filmet. Elsötétül a terem.)

18. A BÁRÓNÓ FILMEN

(A film a Bárónő nagy vetkőzési jelenete. Először bundában van, azt veti le, majd kihívóan integet.)

BÁRÓNÓ

(hangja) Állítsa meg, Ernő úr! Állítsa meg!

FIFI

(hangja) Várjon csak. Ez nem az, amit én gondoltam.

ERNŐ

(hangja) Ezt is titokban csinálták. Billy becsapott engem.

(A filmen a Bárónő folytatja a vetkőzést. Először a blúzát dobja el, majd a szoknyát.)

FIFI

Szóval, én vagyok a szemtelen ember, mi?

BÁRÓNÓ

Összetévesztett valakivel, kedves.

(A filmen cipő repül el, a harisnya nagy ceremónia közepette kerül a földre.)

ERNŐ

(hangja) Tudtom nélkül. A saját barátom. Mintha Mattyasovszkynak igaza lenne.

FIFI

Ezért még számolunk.

(A filmen a Bárónő hátat fordít, hátra tekeri nyakát, kacsint, aztán leveti a kombinét.)

BÁRÓNŐ
FIFI

Állítsa le, Ernő úr, még időben.
Valóban álljon le, ennyi elég.

(De a film pereg tovább, és a Bárónő melltartója, majd a nadrágja is lerepül. A Bárónő csak a mellét takarja el, úgy fordul meg. Belemosolyog a kamerába.)

19. ERNŐT MEGVERIK

(Kigyulladnak a lámpák, egy pillanatig csönd. Akkor gyors egymásutánban peregnek az események.)

FIFI

Ez a művészet, amiről annyit beszélgettünk?

BÁRÓNŐ

Ez valami tévedés.

ERNŐ

Én erről mit sem tudok.

FIFI

Adja ide ezt a filmet.

ERNŐ

Jucikáért fizetett. Az asszonyért nem.

BÁRÓNŐ

Jucika, mi? Szóval te azért jársz ide, hogy azt a nagy fenekű, nagy seggű, nagy farú, nagy tomporú, nagy ülepű, nagy valagú, nagy hátsójú, nagy fertályú, nagy ülökéjű, nagy kofferú, nagy popójú, nagy altájú...

FIFI

Vigyázz a tekintélyedre, kedves.

BÁRÓNŐ

Kedves neked az anyád segge. Meg a Jucikáé.

FIFI

Adja gyorsan a filmet, Ernő úr.

ERNŐ

Nem tudom, melyik az. Ezen nem Jucika van.

BÁRÓNŐ

Keresse elő a Jucikát, látni akarom!

FIFI

Mára elég volt, megyünk.

BÁRÓNŐ

A Jucikát is látni akarom. Ahogy leveti a gatyáját arról a nagy tatjáról.

FIFI

Ezt a filmet adja ide.

ERNŐ

Ezért nem fizetett.

FIFI

Fizessetek meg neki, fiúk. Törjétek mindent össze.

(Fifi báró és felesége összeverekszenek. A két legény Ernő urat veri meg. Ő nem is annyira magával, inkább a föl-szereléssel törődik.)

BÁRÓNŐ

Mars haza!

FIFI

Mars haza, te!

BÁRÓNŐ

Kurva!

FIFI

Kurafi!

BÁRÓNŐ

Nem szégyelled magad?

FIFI

A családodat szégyeníted azzal a buta kurvával?

BÁRÓNŐ

A nevetet mocskolod be?

Mivel jobb az, mint én vagyok, mi?

(A báróék kilökdösik egymást. Ernő alulmarad a két legénnyel vívott harcban. A földön marad. A legények két tekercs filmet elvisznek.)

20. IRÉN IS ELMEGY

IRÉN

(bejön) Ernő! Jézusmániaszentjózsef! Mit tettek veled?

(Fölemeli Ernő fejét, zsebkendőjével megtörli az arcát. Vízet hoz, megmossa a férfi arcát.)

ERNŐ

Én sosem hagyom abba. Lesz még filmgyár Bácskában. Ha nem én csinálom, örökömbe lép valaki más. Ezt nem ál-

21. MIHÁLY IS ELMEGY

- MIHÁLY (bejön) Ernő! Ernő! Beszélnem kell veled. (Megdöbbenve veszi észre a földön Ernőt.) Ernő, mi bajod?
- ERNŐ Megverték.
- MIHÁLY Kicsoda?
- ERNŐ Mindegy. Parancsra tették. Pénzért.
- MIHÁLY Annál rosszabb.
- ERNŐ Annál jobb. Nem meggyőződésből vertek.
- MIHÁLY (fölsegíti a székre) Kellemetlen hírt kell közölnöm veled.
- ERNŐ Tudom. Elutazol.
- MIHÁLY Nem utazom sehova. Hova gondolsz?
- ERNŐ Akkor?
- MIHÁLY Találkoztam a polgármester úrral és Mattyasovszkyval.
- ERNŐ Bántották?
- MIHÁLY Állást kínáltak. Elfogadtam. Hogy ne legyek tovább a nyakadon. Egészségügyi felügyelő leszek.
- ERNŐ Te nem vagy orvos.
- MIHÁLY Nyitnak egy sintérházat, meg nemso-kára lesznek nyilvános vécék is, vala-
kinek gondot kell viselni róluk.
- ERNŐ Miattam jutottál ide.
- MIHÁLY Marhaság. Én akartam mindenáron
művész lenni.
- ERNŐ Ehelyett sintér leszel.
- MIHÁLY Jól vagy?
- ERNŐ Eredj. Te egészségügyi felügyelő, eredj.
(Mihály ránéz, aztán szó nélkül el.)

22. ERNŐ ÚR A FILMRŐL

egyszerre fest épít és szaval
képi zene és zenei kép
költészet ami szín és vonal
képzület ami önmagán túllép

a mindenség derűs eltorzulása
az a film
a fejtetőre állított valóság
az a film
az öröm és az erő iskolája
az a film
a megörökített mozgó világ
az a film

szókincse a világmindenség
szabadon csapong korlátja nincs
érzésed érzi lelkedbe tép
mindez a film ez is a film

a mindenség derűs eltorzulása
az a film
a fejtetőre állított valóság
az a film
az öröm és az erő iskolája
az a film
a megörökített mozgó világ
az a film

(Vége)

EMLÉKEZÉSEIM (II.)

TÓTH BUBORA ISTVÁN

Meg kell még jegyeznem egy érdekes dolgot tanulásomról az elemi iskolás éveimben.

Anyámnak az apja, akit öregapámnak neveztem, és itt is úgy fogom hívni, abban az időben, az akkori munkásmozgalom hatása alatt, eléggé haladó szellemű volt. Írni-olvasni tudott. Megjelent akkoriban egy *Kis Újság* című napilap, amit, amikor csak ráért, mindig megvett. Én gyakran megfordultam náluk, mert nagyon szerettek. Másik unokájuk még nem volt. Ugyanis anyám után egy férfi gyermekük volt, az után még két leány, akik még akkor hajadonok voltak.

Az újságot én már első iskolás éveimben betűzgettem, és ahogy kezdtem valamit meg is érteni belőle, mindjobban megkedveltem. A későbbi években, hacsak tehettem, elszaladtam öregapámékhöz, hogy átnézzem az újságot. És ma, visszagondolva elemi iskolai tanulásomra, azt állapítom meg, hogy az újságolvasás által bővült az ismeretköröm, ezáltal pedig könnyebben megértettem az iskolai tananyagot. Ugyanis az utolsó években nagyon könnyen tanultam. Azóta is a mai napig kedvelem az újságot.

Megemlítek még egyet-mást marokszedői munkámról.

Amikor befejeztem az elemi hatodik osztályát, tizenhárom éves voltam. Abban az évben, 1912-ben, kivitt apám aratáskor markot szedni. Már említettem, hogy apám mindenáron azon volt, hogy valami más foglalkozást válasszak, ne maradjak a földnél. Meg akarta velem gyűlöltetni a paraszti munkát, azért nem kímélt munka közben; ahol tehetne volna, ott sem.

Aratás előtt, kapáláskor kivitt kapálni. A részaratás után minden kaszás kapott két lánc negyedes kukoricát. Az uraság bevettette, azt kétszer meg kellett kapálni, leszedni, begórézni és a

szárat lehordva nagy kúpba összerakni. Ezért járt a kukoricatermés negyedrésze. Ezt a kukoricát kapálta, amikor engem az iskolából való kimaradás után munkába vitt magával. Jó sűrűre szórta a vetőgép, amikor vetették. Megmutatta, mekkora távolságra kell kiritkítani, és én ritkítottam, ő pedig kapálta utánam. A ritkítást kézzel végeztem. Minden felesleges szálat lehajolva ki kellett szakítani. Csakhamar úgy beleállt az állandó hajlongás a derekamba, hogy sűrűn megálltam, és két kézzel nyomkodtam az edzetlen, fájós derekamat. De azért végeztem a ritkítást, nem panaszkodtam, ha fájt, ismét helyre nyomkodtam. Négy napig tartott, amíg meg lett az egész kapálva. Egy nap estefelé sötét borulás közeledett nyugat felől, nagy dörgéssel, villámlással. Indultunk hazafelé. Többen összeverődünk, akik szintén a negyedet kapálták. A csapatban volt egy Tőke János nevű, igazán talpraesett, urakat és papokat gyűlölő bácsi, aki, amikor dördült egyet az ég, mindig kiszólt: Illés, csak a hamisakat! Az öreg ateista, istentagadó volt. Egy vakbuzgó vallásos is volt köztünk, aki villámláskor mindig előrszaladt, hogy amikorra dörög, ne legyen közelében annak az istentagadónak; amikor az úr egyszer agyon sújtja azt az istentelen embert. Nagyon sötét, komor felhők nyomultak nyugat felől, és akkorákat dördült, hogy minden megre megett tőle. Én pedig, őszintén mondom, a legnagyobb élvezettel hallgattam az égháborút. Soha meg sem rebbentem.

Fele úton jártunk, amikor elért bennünket az eső. Úgy esett, mintha dézsából öntötték volna, ahogy mondani szokás. Én vittem a vizeskannát, azt tartottam a fejem fölé, hogy ne legyen tele a fülem vízzel. Áztunk hazáig. Beesteledett, mire elértük a falu szélét. Ahol ma a Pintér pék háza van, abból az utcából úgy ömlött a víz, mintha csak folyó lett volna. Én otthagytam az apámat, előrszaladtam, át akartam ugrani ott a rohanó vizet, de elvétettem, és a közepén hasra estem. A hátamon is átcsapott a víz, de gyorsan talpon voltam, és szaladtam tovább. Csak az nem tetszett, hogy nehezebben szaladtam, mint addig. Nemsokára hazaértem, és akkor láttam, hogy a kannát vízzel tele cipeltem, azért szaladtam nehezen. Hatliteres volt a kanna.

Kedvelt játékforma volt abban a korban a dőlé, a méta, csülközés. A futball még ismeretlen volt. Hacsak nem parancsoltak valami házi tennivalót, mindjárt kint voltam az epresben. Ott volt a környékbeli gyermeksereg játszótere. Voltunk néha hú-

szan-harmincan is. Ahol játszani szoktunk, ott sima, kopár volt a föld, ahol nem játszottunk, ott gilicetövis meg ökörfarkkóró díszlett olyan sűrűn, hogy az öt házhoz csak a kitaposott gyalogutakon lehetett járni. Nyáron mindenki mezítláb járt, s ha valaki a gyalogút mellé lépett, annak biztosan tele lett a talpa gilicetövissel. Amíg túvel ki nem piszkálgatta, nemigen volt kedve sehova se menni.

Kalap nélkül akkoriban nem járt senki, még a gyermekek sem. Divat volt a kalapokon egy szál gumizsinór. Ezt a gomlyukba erősítették, hogy ha a szél lekapja valaki fejéről a kalapot, ne bírja elvinni. Az utcánkban volt egy kényeskedő egyke, Bacsa József, akinek új kalapot vettek olyan gumizsinórral. Hincegve dicsekedett vele. Mi meg irigykedve hallgattuk. A szomszédunkban volt egy gyerek, Kokrehel Ferenc, olyan idős, mint én. Együtt voltunk mindenben. Én lekaptam a dicsekvő fejéről a kalapot, a Fercsi meg leszakította róla a zsinórt, s elszaladtunk a Fercsiéken körösztülni, ki az epresbe. Ott kétfelé osztottuk a gumizsinórt. Bacsa Józsi nagy bőszséggel ment be hozzánk panaszt tenni. Vesztemre apám is otthon volt. Anyámat küldte, hívjon haza. Amikor bementem, látom, hogy leakasztja az istrángot a gangoszlopról, és megindul felém. Eszembe jutott, hogy az iskolakerülésért menyinyi kolbászt kaptam, most uzsgyé, vesd el magad! Kiugrottam a kapun, és a tüskésen át neki a gyalogútnak. Anyám, hogy mentsen valahogy, utánam szaladt. Apámat fékezte, aki leghátul szaladt. A sok tüske mentett meg, mert apám nem tudta tőle anyámat elkerülni, én meg egérutat nyertem. Szaladni jól bírtam, nemhiába zavarócskázttunk sokat a cimborákkal. A zsidó temető sarkáig szaladt utánam. Én már akkor a Paláncsai Feri sarkánál voltam. Öregapáméknál voltam egész nap. Délután jött értem anyám. Apám délután kiment a Leibachhoz valami munkába. Na, ezt sikerült megúszni. Aznap még az erre való gyerekekkel megdobáltuk a Vojnich Bélát, amikor jött a moravicai úton autóval. Autója akkor még nem volt senkinek a környéken, csak neki. Egy gazdag földbirtokos fia volt, aki a mai Karadordevo helyén egy nagy birtokot tartott bérben. Sokszor meghajigáltuk. Amikor meghallottuk, hogy jön, a kövesút melletti kőrakásokból megrakodtunk, és lehúzódtunk a temetőárokba. Mikor odaért, adj neki! Úgy csörgött, mint a jégverés. Rögtön megállt, mert biztos érte őtet is dobás, és szidott, zavart bennünket. Nem sokra ment, mert

a nyolc-tíz gyerek szétszaladt. Amikor látta, hogy nem megy velünk semmire, fölugrott a masinára, és elhajtott. Háromszor vagy négyszer részt vettem a megdobálásában. Nagyon élveztük ezt a rosszaságot. Alig vártuk, hogy jöjjön a Vojnich Béla.

Apám testvérnénjéék a moravicai Fernbach Erzsébetnél, a mai Krivaja tanyán szolgáltak. Volt egy szintén Pista nevű fiuk. Egy évvel volt fiatalabb nálam. Hogy járjon valamennyi iskolát, beadták hozzánk kvártélyra, és beiratták az iskolába. Én már akkor a negyedikbe jártam. Azzal az unokatestvéremmel nem szíveltük egymást. Állandóan marakodtunk, acsarogtunk egymásra, de csak akkor, ha apám nem látta. Egy alkalommal kilesett, amint az epresben marakodtunk, és behívott bennünket. Leakasztotta az istrángot, és húzd rá. Egyet énrám, kettőt őrá, kettőt énrám, egyet őrá. Hát nem férték ti el egymástól, bitang zsványok? Úgy elvert bennünket, hogy alig bírtunk ülni. Két napig égett a fenekünk. Mint két jámbor kisbárány, olyan békében voltunk egymással azután. Azután lett a Pista is jobb tanuló. Ekkor vert meg apám másodszor.

Azokban az években egy nyáron a szomszéd Capca Pista bácsiéknak egy növendék fiatal szilvafáját csúnyául megcsonkítottuk a Fütüü (Bóca) Fercsivel. Sok szép félérett szilva volt rajta. Nem volt senki odahaza. Az epres felől fölmásztunk a kerítésfalra, és mind leszaggattuk a szilvát. Sok ágat is letörtünk. Volt, aki látta, kik voltak a tettesek. A Viktor néni megmondta apámnak. Akkor vert meg az istránggal úgy, most már harmadszor, hogy azt gondoltam, ha tízszer akkora lesz is az a fa és kihajlik az ága tele szilvával, akkor se megyek a közelébe többször.

Egyszer öregapám megkérdezte apámtól, hogy miért azzal a kötéllel ver meg. Azt mondta: azért, mert azzal nem töri el a csontomat, bárhova is üt vele. Ebben igaza is volt. Többször nem vert meg az apám, de az istrángot a gangoszlopról nem volt szabad levenni, míg el nem ment a háborúba. Azután tettem én el onnan. De akkor meg úgy éreztem, jobb volna, ha még most sem volna szabad eltenni, mert akkor tudnánk, hogy velünk van az apám. Nagyon szigorú volt hozzám. Nem is szerettem, de ahogy idősödtem, azért mindig jobban megbocsátottam neki a szigorúságát, és nem haragudtam rá. Nagyon csintalan gyerek voltam, és ha nem lett volna olyan kemény hozzám, könnyen rossz útra tévedhettem volna. Az a három eset is sokat segített rajtam. Szü-

leimnek sem tudásuk, sem idejük nem volt, hogy szép szóval, meggyőző beszéddel tudtak volna hatni rám. Az akkori időkben a testi fenyítés elfogadott nevelési módszer volt. Nem állítom, hogy emberséges volt. De nem is volt annyi hálátlan huligán, mint most.

A negyedik osztályba kezdtem járni. Szeptember vége, kukoricatörés ideje. A negyedes kukoricát szedték. Erre a munkára mindig kiment anyám is, hogy egy hét alatt be legyen fejezve, és azután apám meheszen részre szedni kukoricát. Az aratás után a kukoricaszedés volt a legfontosabb kereseti forrása a nincstelen földmunkásnak. Akik ezt a szezonmunka-alkalmat betegség vagy valami más miatt nem bírták kihasználni, azoknál volt aztán nélkülözés, rongyoskodás. Mi csak hárman voltunk, de szüleimmel állandóan szívós fegyelemmel kellett takarékoskodni, hogy nélkülözésbe ne essünk. Azért még úgy se bővelkedtünk. Idegőrlő küzdelem folyt az életért.

Anyám minden másnap este hazajött. Éjjel főzött valamit, ha elfogyott a kenyér, reggelre süttött, elkészítette, amit vinni akart, és korán indult. Én magam voltam otthon. Volt két süldőnk, néhány tyúk és négy kacska, ami be volt fogva tömésre. Ezeket megettettem, megtömtem. Ez nagyon nehezen ment; nem volt gyakorlatom, és nehezen nyelték a kacsák a kukoricát. Elláttam őket vízzel, azután mentem az iskolába. Este ugyanezt végeztem, és este tanultam meg a leckét. Hálótársam volt egy kisebb gyerek a szomszédból, a Kokrehel Pista.

Anyám csütörtökön este is hazajött élelemért. Péntek hajnalban újra korán indult. Szorították a munkát. Meghagyta nekem, hogy szóljak a testvéröccsének, a János bátyámnak, hogy szombatra menjen ki hozzájuk segíteni behordani és görézni az uraságét, mert akkorra le lesz szedve, és úgy a héten el is lesz végezve. Adott egy forintot, hogy hozzak a Krizsánytól egy liter pálinkát János bátyám részére. Ő zenész volt, és hozzászokott az italhoz. Adjam oda neki, hogy jobb kedve legyen a mívázáshoz, majd kiviszi. Szóltam a nagybátyámnak, és megvettem a liter eperpálinkát. Délután krumplit főztem az udvari nagy katlanban a malacoknak. Azt kapták korpával keverve moslékban. A szomszéd Fercsi meg a Pista is ott voltak. Gondoltam egyet: kóstoljuk meg a pálinkát. Ittam én, adtam a cimboráknak. Kis idő múlva: no, csak még egyszer. De többször nem, mert sokallják majd a

híját Hát... addig-addig, hogy a végén nem bírtunk megállni. Mire a krumpli megfőtt, alig maradt a literből, talán egy deci. A krumplit még letörtem korpával keverve, oda is adtam a moslékot a malacoknak, a kacsákat is megtömtem, de hogy kerültem az ágyba, nem emlékszem. A Pista velem maradt, a Fercsi hazament. Bezártam utána a kaput. De a Fercsi nem bírt bemenni a kapujukon, hanem a kapu előtt átnyalábolt egy eperfát, és akörül forogva, habzó szájjal hajtogatta, hogy édesanyám, berúgtam, most meghalok, édesanyám, meghalok. Az anyja már indult keresni, s úgy talált rá a fa mellett. Nemsokára, amint a Pistával lefeküdtünk, fölfordult a világ velünk: a Pista a hátam mögött, én meg kifelé fordulva mindent kiadtunk magunkból. Volt egy kis istálló a házunk végén, még a kis Pirók tehénnek építették, ami már nem volt meg. Ez az istálló ki volt meszelve, ott volt nekem az ágyam, nyáron ott aludtam. Az egész ott történt, így nem piszkoltuk el a belső szobát. Azután elaladtunk. Amikor a Fercsit az anyja megtalálta, megijedt. Elszaladt öregapámékhoz, mert nem bírt hozzánk bejönni, mivel én bezártam a kaput. A szülém jött el vele. Átmásztak a falon, és megtaláltak bennünket. De előbb a Fercsinek tejet kerestek, mert abban meggyulladt a pálinka. Már tizenegy óra volt, amikor nagy nehezen fölráztak. Nem ismertem meg a szülémet, se a Kati nénit. De később annyira észre jöttem, hogy el tudtam mondani, mi történt velünk, hogy jutottunk a pálinkához. Azután ők elmentek. Reggelre kijózanodtam.

Másnap nem jött korán a bátyám. Nekem eszembe jutott apám istrángja. Volt valamennyi megtakarított pénzem, elsiettem a Kis-károly Boldi boltjába, vettem két deci pálinkát, és öntöttem hozzá vizet, hogy mégis legyen valamennyi, amit átadhatok. Amikor megjött a János bátyám és odaadtam neki, mindjárt megkóstolta, és azt kérdezte: hol vetted ezt az ócska kotyvalékot? Persze nem lehetett valami márkás ital, mivel legalább negyedrésze biztos, hogy víz volt. Én nem bírtam megkóstolni. Szörnyű undor kerülgetett, ha ránéztem. Ekkor voltam életemben igazán részeg. Amikor kiért, a bátyám elmondta, mit hallott a szülémtől felőlem. Apám anyámat okolta a törtétekért. Miért nem mondta, hogy vigyem el a pénzt a János bátyámnak, hogy ő vegye meg a pálinkát. Apám meg sem kóstolta, a sógora meg megitta.

Szorongva vártam őket haza. Félttem, hogy az istrángnak lesz dolga rajtam. Csodák csodájára egy szót sem szólt róla apám.

Ő nem szokott inni, nem is bosszantotta az, ha megittuk is. Anyám zúgolódott, mérgelődött, de apám rászólt: Fogd be a szád, te vagy az oka, hogy így történt. Ne bízz olyat gyerekre, ami nem neki való. Az eset után apámat jobban kezdtem becsülni.

A berúgás utáni napon égett a gyomrom, mintha parázs lett volna benne. Úgy lézengtem, mint egy beteg csirke. Meg is utáltam úgy a pálinkát, hogy még a nevéől is borzongtam sokáig. Nem is szoktam rá az ivásra felnőttkoromban sem.

1910-ben történt velem ismét egy furcsa eset.

Öregapámék konyhakerti vetemények termesztésével foglalkoztak. A mostani kaszárnyától nem messze, délre kezdődtek a szántóföldek. Kelet—nyugat irányban húzódtak a parcellák. Ettől északra a bikaistállóig pedig legelő volt, ami a község tulajdona volt, és ez a legelő ki volt adva tehének legeltetésére. A legelő melletti 3 lánc szántóföldet egy gazdag zsírosparasztól öregapám kiárendálta, és ezen folyt a kertészkedés. A nyári szünidőben állandóan kint voltam velük én is. Öregapám összeeskábált egy nyári lakot, mivel éjjel-nappal kint voltunk. Ez 4×2 méteres, nádfalú, cseréptetejű szobaféle volt. Öregapámnak volt egy lova, annak e mellett szintén csinált helyet. Ásott egy kutat is. A kút hat méterrel odébb volt, 80 centi átmérőjű és 4 méter mély. Alacsony fekvésű volt a talaj, azért nem kellett mélyre ásni. Jó egy méter víz volt benne. Dirib-darab deszkákat rakott le földélnek, és középen egy akkora lyukat hagyott, amin kifért a kanna. Kötetet kötöttünk egy kannára, azzal húztuk a vizet.

Egy csütörtöki napon megszedtük a piacra való miegymást, és péntek reggel levittük. Öregapám ott maradt a piacon a portékával, én meg kihajtottam a Büszkét. Kifogtam, és bekötöttem a helyére, adtam neki enni. Augusztus vége volt már, és elég hűvös reggel volt, letakartam pokróccal. A szomszéd legelőn egy idős ember meg egy velem egykorú gyerek őrizték a gazdák legelésző teheneit. Odamentem hozzájuk, és a Boldival elkergetődtünk a tehének után. Lehetett már tíz óra, amikor eszembe jutott, hogy meg kell a lovat itatni. Addigra a Büszke lerázta magáról a pokrócot, és a hátsó lábaival beletaposta az alatta lévő trágyába. Így nem hagyhatom, gondoltam, majd kimosom. Fogtam a kannát, és húztam vizet a kútból, de nem vigyáztam, és a lyuk melletti deszkán elloccsantottam. Megitattam egy vödörből, és még egy kannával akartam húzni a dézsába, hogy kimoshassam a pokrócot.

Ahogy ráléptem a lyuk melletti vizes deszkára, abban a pillanatban megcsúsztam, és már zuhantam is bele a kútba. A nadrágom szára megakadt egy elhajlított szögben, és az a néhány darab deszka, ami a kutat földte, velem együtt mind behullott a kútba. Szerencsémre talpra estem a vízbe, de a fejem fölött összecsapott a víz, amikor leértem. Az eset másodperc alatt megtörtént. Nem ijedtem meg, de úgy meglepődtem, hogy nem akartam elhinni, hogy igaz. Amikor magamhoz tértem a meglepetéstől, láttam, hogy csak igaz, mert hónaljig álltam a vízben. Volt a szivarzebemben 14 karjár. Megnéztem, megvan-e. Megvolt. Elkezdtem kiabálni az öreg gulyásnak: Misa bácsi, Misa bácsi. De hamar rájöttem, hogy semmi értelme, mert távol voltak tőlem, nem hallhatták meg. Megpróbálok, hátha ki bírok mászni. Az alsó lépcsőket elértem. Ezek a kút oldalába vájt mélyedések, és az ember lábainak kellettek, ha ment le a kútba vagy jött fel. Nekivettem a hátamat az egyik, a lábaimat a másik oldalnak, kézzel meg a lépcsőkbe kapaszkodva, okkal-móddal följutottam annyira, hogy beleállhattam a legalsó lépcsőkbe. Hogy ez se legyen valami egyszerű, egyszer visszaestem a vízbe. Másodszor már sikerült. Akkor meg a kalapom lent maradt a víz tetején. Nem volt messze a víz, lenyúltam egyik lábammal, és fölhúztam. Azután megindultam fölfelé. Ötven-hatvan centire voltak egymástól mindkét oldalon a lépcsők. Nagyon nehezen haladtam fölfelé. Amikor elértem a kút felső szélét és kitekintettem, akkor vettem észre, hogy a kanna még mindig a jobb kezemben volt, és vízzel tele cipeltem fölfelé. Azért haladtam nehezen. Azonnal visszaöntöttem a kútba a vizet, és kihajítottam a kannát. A különös az volt a dologban, hogy nem féltem, tudtam, mit csinálok, de azt nem vettem észre, hogy a kanna a kezemben van és vízzel cipeltem fölfelé.

Dél már elmúlt, amikorra kijutottam a kútból. Egy hosszú lécvégére madzagból hurkot csináltam, és a lehullott deszkadarabokat egyenként kihalásztam, és a helyükre raktam. Azután kimosztam a lópokrócot. A fejemen egy púpot éreztem, a behulló deszkadarabokból eshetett rá, attól volt a csomó. Más bajom nem történt. De azután óvatos voltam a vízhúzásnál. Öregapám estefelé ért ki. Akkorra megszáradt a pokróc, helyén volt minden, és nem akarta elhinni, hogy beleestem a kútba. Tanúm nem volt, és ké-

sőbb se hitték el. Úgy bántott a dolog, hogy azt gondoltam, mért is nem fulladtam bele a kútba, akkor majd elhinnék.

Amikor a hatodik osztályból kimaradtam, abban az évben vitt ki apám először markot szedni. Tizenhárom éves voltam, 1912-ben. Ekkor kerültem nagyobb csoport ember közé, akik együtt dolgoztak velünk; 33 arató és ugyanannyi marokszedő, fiúk meg lányok keverve. Három egyenlő létszámú csoportra voltunk beosztva, 11 kaszás, 11 marokszedő egy bandában. Én a harmadik bandához tartoztam. Az első kaszások voltak a bandagazdák. Mindegyik önállóan állította össze a bandáját. A marokszedőről minden kaszás maga gondoskodott. Minden bandának volt egy olyan tagja, akinek volt kétlovas fogata. Ez a fogat hordta munkaidő alatt az ebédet. A fogatot egy erre a célra fogadott gyerek hajtotta, az ebédhordó gyerek. Ez a fogat is kint tartózkodott, de mindennap a reggelizés után hazajött az ebédért a fogatos lakására. Az asszonyoknak tíz órára föl kellett pakolniuk az ebédet, hogy délre kiérjen. A kocsiderék tele volt taposva szalmával, és abba ágyazták bele az ételes edényeket. Aki kenyeret is küldött, az hozzákötötte a fazékhöz a kenyeres tarisznyát. Mindenkinnek volt saját jele, amiről a gazdája megismerte. Ritka véletlen volt, ha egymásét összecserélték, de az sem akarva történt. Másnap az üres edényekben ment az üzenet, hogy mire van szükség, pl. kenyérre, szalonnára, vagy eltört a kasza stb. Ezért az asszonyok, amikor a kocsi hazaért, már lesték, jön-e üzenet, hogy küldhessék, ami hiányzik. Szegény asszonyok, jobban várták az aratás befejeztét, mint akik azt végezték. Korán kellett menniök a piacra és iparkodni a főzéssel, hogy tíz órára már a kocsin legyen az ebéd.

Az aratásért, vagyis kaszálásért, kévébe kötésért és keresztbe rakásért, utána a gereblyezésért (bőgőzésért) a tizenkettedik kereszt volt a munkadíj. Minden kaszás kapott még 100 kiló búza kommenciót, hogy legyen kenyerre, amin learathat. Ezt már a szociáldemokrata mozgalom harcolta ki, mert azelőtt kommenciót nem adtak sehol. A fogadott marokverők a kereset egyharmadát kapták, a saját kosztjukon éltek. Hiába volt az aratás egyik legfontosabb szезonmunka: ha a termés gyenge volt, gyenge volt a kereset is. Például, ha a lánconkénti (nem holdankénti) termés csak 5—6 mázsa volt, ami az akkori művelési módok mellett nem

volt ritkaság, akkor a tizenkettedik rész nem zsírozta meg a káposztát, ahogy mondani szokták.

A szociáldemokrata párt agitációjának hatására rendezett aratósztrájkokkal kiharcolták a munkások, hogy 100 kiló búzára legyenek biztosítva lánconként, tekintet nélkül a termés nagyságára. Ha pedig a keresztekben elhagyott tizenkettedik rész többet adott 100 kilónál, az is az aratóké lett. De ilyen ritkán fordult elő.

Aratás előtt apám csináltatott a részemre egy bőgőt és egy kukát, amivel a markot szedtem. A bőgő egy nagy, 16—18 fogas, 180 centi hosszú nyéllal ellátott gereblye volt. A bandánkban volt egy fúró-faragó ember, Huber Imre bácsi, azzal csináltatta apám a két marokszedő szerszámot. Amint már említettem, apám azon volt, hogy meggyűlöltesse velem a paraszti munkát. Úgy intézett mindent, hogy minél kényelmetlenebb vagy nehezebb legyen a részemre. Bízott abban, hogy így rákényszerít, hogy más foglalkozást válasszak. De ebben nagyon elszámította magát, és éppen az ellenkezője lett az ő elképzelésének. Az ilyen módszer engem megedzett, bár nem voltam túl fejlett, csak közepes, úgy harmincöt kilós lehettem. Nem féltem soha se hidegtől, se melegtől, se a nehéz munkától. Ha éjjel, ha nappal kellett, győztem a munkát. Kifogástalan egészségem volt. Soha nem féltem attól, hogy nem bírom majd, és még elég gyors is voltam a munkában. Olyan vastag nyelű, nehéz kukát csináltatott, hogy az ujjaim nem fogták át. De én levékonyítottam. A bőgőnek a fogai, amikor fölemeltem a nyelét, merőlegesen álltak a talajnak. Ahol én elhúztam, ott nemcsak az elmaradott búzaszálakat kaparta össze, hanem a föld is meg lett fogasolva. A 33 marokverő közül nekem voltak a legnehezebb szerszámaim. Készültem nagyon az aratásra. Elérkezett az a nap is, amikor megjött az üzenet, hogy melyik napon kezdjük. A bandagazdák értesítették az embereket, azok meg a marokszedőket. Az emberek a kaszákkal kocsin, mi, marokszedők gyalog mentünk ki, csütörtökön délután. Mindig pénteken kezdtük a munkát, valamilyen babonából, szokásból.

Kezdő voltam és tudatlan a munkában. Apám bandagazda volt. Még csütörtökön este csináltunk kötelet, amivel a kéréket kötik. Másnap korán keltünk, és amíg föl nem száradt a harmat, szintén kötelet csináltunk. Apám maga mellé állított, szakított két marokkal összefogva egy csomó búzát, az egyik fölemelt talpán kiütötte a földet belőle, és megmutatta, miképpen kell két-

felé választani, összeilleszteni és megsodorni, hogy kötél legyen belőle. Apám nem volt jó tanító. Nem volt türelme. Először nem is láttam rendesen, hogyan csinálta, és nekem nem ment. Megmutatta ismét, de nem igazi tanítói türelemmel. Nem ment. Harmadszor is szakított egy marékkal, és a hátamon ütötte ki a földet, de most már mégúgy se ment, hiába mutatta.

Apámnak egy unokatestvére is ott dolgozott velünk. Az, meg a Huber Imre bácsi nem messze álltak tőlünk, és figyelték, mire megyek apámmal. Amikor kiütötte a hátamon a földet, a Jóska bátyám odaszólt: Gyere ide, öcsém! Hagyd ott apádat! Állj ide miközénk. Oda is mentem. Azok szépen mellém álltak, és lassan, egész lassan megmutatták, hogy és mint csináljam. Ment már. Még nem volt minőségi munka, de már nem volt többé titok előttem a kötélcsinálás. Ezek tudtak velem bánni. Azután mindig őmel-léjük álltam kötélcsináláskor. A második héten csináltam annyit, mint apám, mert ő nem volt nagyon gyors kezű.

Egy csomóba 36 darab kötelet kötöttünk be, azt neveztek két keresztnek. Egy párnak legalább minden reggel 10 csomót, 20 keresztet meg kellett csinálni, hogy estig legyen mibe kötözni a lekaszált gabonát. Egy csomó kötél 10—15 kilós volt, attól függően, hogy milyen fejlett volt a gabona. Kötélcsinálás után az emberek megkalapálták a kaszáikat, takarókat kötöztek föl, mindent elkészítettek az induláshoz. Aztán megreggeliztünk. A három bandagazda még a kalapálás előtt elment, és lemért három parcellát, és megbeszélték, milyen hosszan járjunk a rendekkel.

Minden két kaszás után egy kévekötő volt, aki a két markot egybetéve azt mindjárt bekötötte. Annak a marokverője terigette a páratlan számú marokverőnek a kötelet. Az beletette a markot, a páros számú meg rátette annak a tetejére. Ha kicsi vagy nagy lett a kéve, a kötöző ember szólt, és nagyobb vagy kisebb markot szedtek. Félnaponként váltották a kötőket.

Reggeli után megindultunk. Apám kaszált néhány lépést, akkor megállt, elvette tőlem a kukát, és megmutatta, hogyan szedjek. A marokszedő mindig hátrafelé lépkedve haladt a kaszás után. Ez már nem volt olyan bonyolult, mint a kötélcsinálás, de azért ezt is összevissza kevertem, mire valahogy ment. Pár nap múlva tűrhető volt a munkám. Ennél a munkánál fontos volt, hogy ne maradjanak el elvágott szálak, mert ráfekszenek a talpon maradottra, és fölszalajtják a talpon állóra az utána jövőnek a kaszáját. Ezzel volt a legtöbb bajom, míg bele nem jöttem.

Valahogy elmúlt az első délelőtt. Mint minden kezdő, a nagy igyekezetben és a gyakorlat hiánya miatt nagyobb erőbevetéssel dolgoztam a kelleténél, és ugyancsak megéheztem. Sűrűn tekingettem arra, ahonnan az ebédhozó kocsiknak kellett jönniük. Meleg is volt. Izzadtam, csupa maszat volt az arcom; többször észrevettem, ha valamelyik ember rám nézett, az mind elmosolyodott. Olyan éhes voltam, hogy azt gondoltam, ha anyám mindent nyersen küldene is ki, akkor is fölfalnám, csak legyen mit.

Délre megérkeztek az ebédhordó kocsik. A gazdasághoz tartozó földterület két kilométer hosszú lehetett, kelet—nyugat irányban. A tanya egész közel volt a keleti végéhez a völgyparton. A föld közepén egy gazdasági út húzódott a tanyától nyugat felé, a bajmoki útig. Az út négy öl széles volt, és mindkét szélén akácfák voltak. A kocsik, amikor irányunkba értek, ott megálltak, de a megkezdett rendet végigkaszálták, csak aztán mehettünk ebédelni. Mi, marokverők vágóban iparkodtunk a kocsikhoz, és mire a kaszások odaértek, már minden le volt szedve, és szó nélkül mindenki hozzálátott enni. Mindenki megéhezett, és nem lehetett olyasmit hallani, hogy miért ezt vagy azt küldött az asszony. Nem válogatott senki. Persze mindenki a fák árnyékában telepedett le. Én is egy fa hűvösében raktam le az ebédet, mire apám odaért. Jólesett a forró nap után a fa hűvösében.

Amikor apám odaért, nem szólt semmit, csak az összes miegymást összeszedte, és kitette a fa másik oldalára a napra. Összehajtogatta a takaródzónak használt kis subát, és ráült, háttal a napnak. Amikor megláttam, hogy apám mit művelt, elpárolgott a nagy étvágyam; nyersen most már aligha ettem volna meg az ebédet. Kelletlenül fogtam az evéshez, de szólni nem mertem. Olyan égető meleg volt, hogy orromról, homlokomról, könyökömről csurgott az izzadság. Ebéd után kábultan menekültem abból a purgatóriumból, és elvettem magam egy fa hűvösében. Amit itt leírtam, az mindennap megismétlődött, az aratás végéig. Eleinte düh fojtogatott; azt gondoltam: fölkapom a leveses tálat, ráborítom apám fejére, szétrugdósok mindent, elszaladok világgá. De azt se találtam jónak, mert tudtam, úgyis utolérne, és akkor lesz nekem nemulass! Nem volt más, túrnöm kellett a gyötrelmeket.

Egy kaszára hat lánca búza, négy lánca zab és egy lánca árpa esett. Ez a munka tizenhat-tizennyolc-húsz napig is eltartott. Attól függően, milyen volt a termés. Ha esős volt a nyár, akkor jóval tovább; egy esetben harminchat napig kísérgettük az aratást az esős

idő miatt. Szegény asszonyok, már nem tudták, mit is küldjenek ebédre. Sok család hitelből élt, és jól fölérték a keresetet, ha hosszasan elhúzódott a munka.

Első marokszedő évemben húsz napig tartott az aratás. Ez idő alatt egyszer áztunk meg. Egynapi kényszerpihenőt tartottunk. Ez a második héten volt. Haza nem mentünk, kint vártuk meg a jobb időt a gazdaságnak egy nagy marhafészerében, nem messze a bajmoki úttól. Nyáron üres volt, mert a marhák a réten legeltek. A fészerbe száz nagy marha befért. Mi pedig harminchárom nagy és harminchárom növendék létszámmal könnyen elfértünk benne. Amikor mindenki kialudta magát, és az eső még esett, nem lehetett dolgozni, az idősebbek elővették a kártyát. Csipet dohány volt a tét. Addig játszottak néha, hogy úgyannyira elszívták a dohányt, hogy nemigen maradt se nyerőnek, se veszítőnek, mert a tétből szabad volt annak is rágyújtania, aki csak kibicelt. A fiatalabbak seggreverőskéztek vagy csúszdázta. Ez utóbbi vidámabb játék volt. Néha olyan sikítás, nyerítés, nyihározás volt, hogy arra aztán, ha volt is még olyan, aki aludt, fölkel, és végtére mindenki a játékot nézte. Délre megérkezett az ebéd, ha esett is az eső, mert enni kellett. Délután sokan ismét aludtak, aminek meg az vetett véget, hogy néhányan elkezdtek dalolni, és kialakult egy nótás csoport. Így múltak az aratómunkások esős napjai. Mikor elállt az eső, fölszáradt a vizes gabona, kezdődhetett ismét a munka.

A csoportokban dolgozók közt mindig akadtak tréfálkozók, akik kiszólásaikkal vagy mesélésükkel derültebbé tették a hangulatot, és könnyebben ment a munka.

A mi bandánkban volt a Tőke János (Kanász) bácsi, akit már említettem előbb. Evésidő alatt leginkább közelebb ültek egymáshoz az emberek. Ha egy beszélt, mind hallhatta. A János bácsi mindig ilyenkor tette le a garast. Kiváló komikus volt. Egyszerű eseményeket is olyan ízesen tudott előadni, hogy annak is nevetnie kellett, aki különben a padlásra járt nevetni. Egyszer borús volt az ég, nem ült senki a fák alatt, hanem a tarlón telepedett le a banda. Én meg apám akkor ültünk ebéd alatt közel a többihez. A János bácsi belekezdett valami elbeszélésbe, és néhány mondat után megindult a nevetés. Az öreg úgy produkálta magát, hogy senki nem bírt rendesen enni a nevetéstől. Többen, én magam is, hemperegtünk a nevetéstől. A komikumot még azzal te-
tőzte, hogy ő nem nevetett, komoly maradt. Az emberek már

utóbb kérték, hogy: János bácsi, bár addig hagyja kend abba, amíg megesszük az ebédet!

Az öregnek kedvenc témája voltak a papok, cigányok meg a legénykori élményei. De a nagy nevetések miatt inkább a nevetések heveségére emlékszem csak, az elbeszélések tartalmára nem. Meséiben iparkodott mindig befeketíteni vagy nevetségessé tenni a vallást, a papokkal együtt. Mindig azt lestem, mikor kezd már valamit a János bácsi. Tetszett, amikor a papokat simfolte. Amint említettem már, az öreg ateista volt, aki többedmagával, hivatalosan is kilépett az egyház kötelékéből. A század elején erősen terjedt az ateizmus. Volt Topolyán egy Pataki Imre (Pévy) nevű középparaszt ember, akinek jobb anyagi körülményei lehetővé tették, hogy sok jó könyvhöz jusson néhány lelkes munkásember is. Úgy száz kötetre való könyvtára volt. Mind haladó szellemű tartalmú. Ha kiadtak egy jó könyvet, az öreg nem sajnálta érte a pénzt, és a társai is elolvasták. Ha jól emlékszem, tízen vagy tizenketten voltak a munkások közül ateisták.

Nekem meglehetősen nehéz volt az első évi marokszedés. De a János bácsinak állandóan volt olyan témája, ami lekötötte a figyelmemet, hogy a munka gyötrelmeit nem vettem nagyon figyelembe. Ezt az érdeklődést ő észrevette, és mint jó propagandista több esetben már az én kedvemért sem hallgatott, és mondhatnám: hogy ez a számítása nem maradt eredménytelen.

Leginkább két csomó (négy kereszt) hosszan jártunk a kaszálással. A teregetőnek ennyi kötelet kellett vinnie a kévek bekötéséhez. Aki erősebb volt, két csomó kötelet egymáshoz kötve az egyik karjára akasztott, a gyengébbek pedig egyik csomóval előreszaladtak, a fele távon letették, hogy ne kelljen cipelni akkora terhet.

Délután öt óraker tartottuk az uzsonnát, utána naplementéig folyt a kaszálás, ha volt elég kötél a kévekötéshez. Előfordult, hogy nem volt elég, akkor másnap korábban fölkeltek bennünket, hogy eleget sodorjunk. Leginkább kettő vagy fél háromkor volt az ébresztő. Azt az első bandagazda határozta meg. A kötélcsinálás addig tartott, amíg elég puha volt a szalma a harmattól, úgy ötig-fél hatig. Azután marokszedők mentünk az előző nap lekaszált területet fölböngőzni, a kaszások pedig, amikor mi fölkapartuk az elhullott szálakat, megkalapálták a kaszáikat. A kalapálást mindennap kétszer végezték, reggel és ebéd után. Kala-

pálás után az emberek villákkal kévékbe összeszedve bekötözték a kaparékot, és a keresztek mellé rakták. Amikor a kaparékgyűjtés is megtörtént, mentünk reggelizni. Apámnak volt egy harmincesztendő, kifakult szürke kalapja. Olyan keményen összevert anyagból volt, hogy soha át nem ázott. Reggelizés előtt letette a földre, teleöntötte vízzel, és az egész banda megmosakodott tenyérrel kimert vízzel; a kalap helyettesítette a lavórt.

Az egész munkában nekem a legnehezebb a bőgőzés volt. A merőlegesen földnek álló bőgő húzása annyira megéheztetett, hogy szikrázott a szemem, mikorra fölkapartunk. Minden marokverőnek alkalmas, minél könnyebb gereblyéje volt, csak az enyém szedte ki a tarlót is sok helyen a földből. De ezzel apám nem érte el a célját velem. Inkább megedzett, beletört, hozzászoktatott a nehéz, kemény fizikai munkához. Azért nem voltam elkeseredve. Az pedig a János bácsi érdeme volt; mert ha ő nem lett volna köztünk, nagyon hosszú lett volna az első marokszedés. Nekem nagyon megfelelő környezetben és hangulatban estem át a tűzkeresztségen, és a következő évben föl se vettem a munkát. Sőt még apámnak is segítettem, amikor kötött. Kötelet meg annyit csináltam minden reggel, amennyit nagyon sokszor két marokverő sem csinált.

Naplementekor egy kaszás bizonyos távolságra egymástól kévéket állítgatott föl, ami jelezte, hogy hol húzódik a keresztsor, amibe a kévéket rakják. Mi, marokverők oda hordtuk össze a kévéket két oldalról, a kaszások pedig kettesével összeállva kereszteztek. Fél kereszteket raktak, ami kilenc kéve volt, azért, hogy ne legyenek nagyon magasak, így a szél nem szórta olyan könnyen szét. Ez a munka legalább fél tíz vagy tíz óráig is eltartott. Azután agyonfáradva mentünk a tanyára vacsorázni, vagy ki hogy gondolta. Volt, aki annyira fáradt volt, hogy azonnal lefeküdt. A helyszínen, a tarlón aludtunk. Egy kioldozott, elterített kéve volt az ágyunk. Az a néhány órai alvás sem volt zavartalan csendes időben sem. Annyi volt a szúnyog, hogy a fejemet is be kellett takarni. Akkor meg melegem volt. Ha fújt egy kis szél, elvitte a szúnyogokat, nyugodtabban alhattunk, csak nem sokat, mert másnap ugyanúgy ismétlődött a tennivaló, amíg be nem fejeződött az aratás.

Egy nap, a harmadik héten, délután, kaszafenyés közben, amire az egész banda megállt, megláttam, hogy a Lőrinc Pali (Bi-

rinyi) kaszál. (Az újvidéki Lőrinc Lajos színésznek az édesapja, aki szintén az apja után először vert markot.) Az emberek biztattak engem is. Nézd csak, a Birinyi kaszál. Ne hagyj magad! Vedd el apádtól a kaszát! De apám ilyesmibe nem ment bele. Egy ember, a Huber Imre bácsi szólt: Gyere, öcsém, én odaadom. Csak nem fog ki rajtad a Birinyi?! Nekifogtam, ő meg szedte a markot helyettem. Biztattak, ne engedj! Csak vágd! Vágtam is én, ahogy tudtam, és alaposan összekuszáltam, sok szálát elhagytam, és sűrűn belevágtam a kaszát a földbe. Alig bírtam kihúzni, úgy belebújt a hegye. Egyre csak biztattak, én meg vágtam. Kivágtam a rendet körülbelül hatvan-hetven méter hosszan. Úgy nézett ki utánam a rend, mintha libák gázolták volna le. Én meg olyan izzadt, maszatos voltam, mint az öntött ürge.

Nemsokára megálltunk uzsonnázni. A kapaszkodás úgy beállt mindkét lábamba, hogy uzsonna után alig bírtam megindulni.

Éjjelre bementünk a majorba, az ököristállóba aludni, mert esőre volt kilátás. A Jóska bátyámnak küldött ángyom egy kis tarisznya árpaérő körtét az ebéddel. Amikor vacsorához telepedtünk az istállóban, odahozta hozzánk a körtét, hogy együnk mi is. Egy petróleumlámpa égett, és láttam, szép érett körték voltak. Egybe beleharaptam, de többre nem emlékszem. Reggel, illetve hajnalban, amikor apám fölkelte, vettem észre, hogy a falat körte a számban maradt rágatlanul. Később mesélték, hogy egyszer csak eldőltem, és már aludtam is a szalmán, amíg föl nem ébresztett apám. A kasza úgy elaltatott, hogy közben bárhová elvihettek volna, nem ébredtem volna föl. Minden porcikám fájt az izomlástól.

Harmadszor vertem markot, amikor kitört az 1914-es világháború.

(Folytatjuk)

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

OSZTÁLYÉRDEK ÉS NEMZETI ÉRDEK POLITIKAI RENDSZERÜNKBEN

RAJCSÁN ISTVÁN

A szocialista öngazgatás politikai rendszerének működéséről, elsősorban a társadalmi-politikai közösségek működését elemző szeparátumról és a záródokumentumról folytatott vita igen sok fontos elvi kérdést vetett fel: elsősorban az osztály- és a nemzeti érdekek közötti viszonyról a politikai rendszerben, továbbá ezen érdekek szerepéről a közös jugoszláv érdekek kialakításában, valamint a köztársaságok és tartományok érdekeinek egybehangolásáról a föderáción belüli viszonyrendszerben. Tudományos és áltudományos kételyek merültek fel azzal kapcsolatban, hogy föderáció vagy konföderáció vagyunk-e; hogy vajon megfelelően alakítottuk-e ki a Szövetségi Képviselőház két tanácsát, vagyis, hogy kifejezésre juttatják-e azok a munkásosztály érdekeit; hogy milyen szerepet tölt be a nemzeti kulcs a föderáció káderpolitikájában; hogy meg kell-e tartani, s ha igen, akkor milyen mértékben, a konszenzus intézményét a föderáción belüli lényeges kérdések eldöntésében; rendelkeznek-e megfelelő illetékességi körrel a föderáció szervei a szövetségi törvények érvényesítéséhez stb.

A témához való kritikai viszonyulás nagyon eltérő volt. A Szövetségi Tanács dokumentumai lényegében a szocialista öngazgatás fejlesztésére és a nemzeti egyenjogúságra vonatkozó alkotmányos elvekből indultak ki. Nem fogadták el az olyan kritikai nézeteket, amelyek a nemzeti nihilizmusra, a nemzeti szuverenitás polgári, tehát nem marxista értelmezésére vagy éppen a nemzetek és a nemzetiségek közötti viszonyok etatista értelmezésére alapozva igyekeztek felülbírálni a nemzeti egyenjogúság és a föderalizmus alkotmánnyal meghatározott viszonyait. Ezeket a nézeteket azonban még nem sikerült teljes egészében visszaszorítani, s biztosra vehető, hogy a nyilvános vitában is jelentkezni fognak a helyzet értékelése során és a javaslatokban. Az eddigi vita már bebizonyította, hogy a mostani helyzet heves bírálata következtében igen sok környezetben olyan hangulat, hogy minden javaslatot, ami eltér a mostani állapottól, „frissnek” és „vonzónak” tekin-

tenek, figyelembe sem véve a javaslatok háttérét vagy eszmei megalapozottságát. Nagyon komoly figyelmeztetés ez mindannyiunk számára, a Jugoszláv Kommunista Szövetség egésze számára, hogy nincsenek eleve megnyert csaták, sohasem voltak, kivéve a valóság dogmatikus és bürokratikus vízióiban.

A nyilvános és szakmai vita ez ideig jórészt a közös érdekekre és arra összpontosult, hogy miként lehet érvényesíteni őket Jugoszláviában. Indokolt volt az ilyen hozzáállás, hiszen gyakorlatunkat nagyon is megterhelte a külön érdekek túltengése, s azok politikai vetélkedése és konfrontálódása. Másrészt gyakorlatunkban még nem méltányoltuk kellőképpen azt az objektív szükségszerűséget, hogy érvényesíteni kell a munka- és eszköztársításra, a munkamegosztásra, a szakosításra, a közös termelési programok kooperációjára alapozott integrációt a társult munkában, pedig napjainkban ez jelenti a gazdasági lét és haladás előfeltételét minden országban. Ha a társult munkával és annak teljes szervezetének kiépítésével nem vesszük kellőképpen figyelembe a munka egyértelműen társadalmi jellegét, akkor csakis stagnálásra számíthatunk. Ezért kell a közös gazdasági érdekekre és a szocialista öngazgatás egységes termelési viszonyaira alapozni a nemzetek és nemzetiségek, illetve szocialista köztársaságaik és autonóm tartományaik közös érdekeinek kialakítását. Erre a megállapításra jutott a kritikai értékelés is.

A jelek szerint azonban nem sikerült teljes egészében tisztáznunk a közös érdekek, illetve a köztársaságok és tartományok érdekei közötti viszonyokat. A bíráló értékelésről folytatott vitában ugyanis továbbra is érezhető az a törekvés, hogy az általános, illetve közös érdekeknek alá kell rendelni, azoknak háttérbe kell szorítania a köztársaságok és tartományok érdekeit. Ez a nézet szerintem azért jut kifejezésre, mert a megállapodások kialakításakor még mindig nem sikerült eléggé kifejezésre juttatni és affirmálni a közös és a külön érdekek közötti szoros függőségi viszonyokat. A föderációbeli megállapodások gyakorlata és az ilyen gyakorlatról adott bíráló értékelés arra figyelmeztet, hogy jóval többet kellene dolgozni a közös érdekek kialakításán, hogy a közös érdek többet jelentsen, mint a külön érdekek egyszerű összefoglalása — márpedig ez sokszor így történik. De a közös érdeket nem lenne szabad szembeállítani és függetleníteni a köztársaságok és tartományok érdekeitől sem, mert ez elkerülhetetlenül kiváltaná a szövetségi állam szerveinek az erősödését, illetve összetűzésüket a köztársaságokkal és tartományokkal. Nyilvánvaló, hogy ez az alternatíva semmivel sem lenne jobb, mint a köztársaságok és tartományok közötti mostani lassú és nem eléggé hatékony megállapodások gyakorlata.

Nem szabad egy pillanatra sem megfélekezelnünk ugyanis arról, hogy a köztársaságok és tartományok érdekei közötti különbségek objektíve

azért jelentkeznek, mert eltérő a fejlettségük, gazdasági szerkezetük, lakosságuk szociális összetétele stb., tehát ez a valóságunk, ami még nagyon sokáig meghatározza viszonyainkat. Ilyen feltételek között kialakítani az olyan közös érdekeket, amelyek azután a közös gazdasági fejlődés érdekét, illetve a mindenkit felölelő nemzeti egyenjogúság továbbfejlesztésének érdekét fejeznék ki, nem könnyű feladat. Csak a végsőkig leegyszerűsített, lényegében bürokratikus viszonyulás tekintheti gyorsan elintézhető, hatalommal kieroszakolható dolognak ezt. Nagy tévedésről van szó, amit nem szabad bírálattal nélkül hagyni.

Persze, a közös érdekek kialakításakor és a köztársaságok meg a tartományok érdekeinek méltánylásakor abból kell kiindulni, hogy a társult munka dolgozói, a munkásosztály, a nemzetek és nemzetiségek rendelkezzenek minden öngazgatási társadalmi-politikai közösségben azzal a többletmunkával, amit a saját munkájukkal és a társadalmi tőke használatával teremtettek meg. Az 1974-ben kialakított alkotmányrendszer éppen a Jugoszlávia nemzeti és nemzetiségei közötti ilyen viszonyokból indul ki. Nem mindegy ugyanis, hogy a közös érdek ebből az elvből indul-e ki, vagy figyelmen kívül hagyja. Amikor ugyanis figyelmen kívül hagyja, akkor nyilvánvaló módon szeretné újra felosztani a nemzeti jövedelmet, megkerülve a társult munkában dolgozók jogát, hogy rendelkezzenek saját munkájuk feltételeivel, eszközeivel és eredményével. Az ilyen közös érdek természetesen nem lehet haladásra ösztönző érdek.

Ezért a föderáció szervei, amelyek rendszerint, alkotmányos jogkörük alapján, törvény vagy tervdokumentum formájában előterjesztik a közös érdekeket, kötelesek megkülönböztetett figyelmet szentelni ennek a követelménynek, s ebből fakad nagy felelősségük is, amikor önállóan javasolnak megoldásokat. Ilyen alapokra helyezkedve elsősorban a köztársaságok és tartományok felelősségét kell erősíteni a közös fejlődésben, s a föderáció fejlődéséért.

A föderáción belüli viszonyokról folytatott vita hangsúlyozottan kiemelte a nemzeti szuverenitás kérdését, és azt, hogy ki is ennek a szuverenitásnak a megtestesítője.

Érzésem szerint nem véletlenül merült fel ez a kérdés, mint ahogyan nem tulajdonítható csak a nacionalista erők mesterkedésének sem.

A kritikai elemzésnek abból a kulcsfontosságú megállapításából kell kiindulni, hogy társadalmunkban az alapvető ellentét, összetűzés az etnista törekvések és az öngazgatási fejlődés képviselői közötti összetűzésben jut kifejezésre.

Ez az összetűzés azután kihat a nemzetek közötti viszonyokra, a föderáción belüli viszonyokra is, s külön sajátossággal ruházta fel őket.

Napjainkban a munkatöbblettel való államtulajdoni rendelkezés logikája és valóságos hatalma az állami szervek erőteljes gazdasági funk-

cióira, illetve arra alapozva növekszik, hogy e szervek ösztönszerűen bővítik illetékességi körüket a gazdálkodási feltételek szabályozásában. Az ilyen alapokra épülő társadalmi viszonyt csakis az etatizmus segítségével lehet fenntartani, amit a politikai rendszerről folytatott, minden eddigi bíráló értékelésben megállapítottunk. Az etatizmus társadalmi viszony, nemcsak kizárólag egy társadalmi-politikai közösség jellemzője, hanem mindegyiké, hiszen az etatista viszony egy közösségekben univerzális jellegű, s a dolgok logikája szerint társadalmi szervezettség minden szintjén meg kell kaparintania a politikai hatalmat. Elfogadhatatlan tehát az a próbálkozás, hogy az etatizmust kizárólag a köztársaságok és tartományok szerveinek tulajdonítsák, hiszen ez nem felel meg a valóságnak, ezenkívül az így „kihelyezett” etatizmus alapot szolgáltat a köztársaságok és tartományok 1974. évi, alkotmányokkal meghatározott helyzetének bírálatához, illetve a centralizmus erősítését szorgalmazó javaslatokhoz.

Igaz viszont, hogy az államtulajdoni érdek, saját etatista megtestesítőjét keresve a köztársaságokban, illetve tartományokban, az állítólagos nemzeti érdekek formájában lép fel. Magyarán nemzeti érdekként akarja elfogadtatni magát, s ilyen minőségben kap szerepet a megállapodásokban, a megegyezésekben és a konfrontálódásokban. Lassúságunk és tehetetlenségünk okait tehát nem abban kell keresni, hogy a föderáció szintjén folytatott megbeszélésekben egyenjogú helyzetet foglalnak el a köztársaságok és tartományok, hogy a társadalmi fejlődés alapvető kérdéseit csak az Alkotmánnyal meghatározott konszenzussal lehet rendezni. Az okokat inkább a gátlásokban, a megállapodás elvével, a nemzet és a munkásosztály nevében való visszaélésben kell keresni, hiszen itt lényegében az osztály és a nemzet helyett államtulajdoni érdekekről van szó.

A fő kérdés tehát így hangzik: milyen osztályerők uralkodnak az egyes nemzeteknél, milyen erők határozzák meg a nemzeti érdekek jellegét és lényegét, hiszen ma már kétségtelen, hogy minden egyes nemzet keretében különféle osztályerők léteznek egészen addig, amíg ki nem építjük az osztály nélküli társadalmat. Másrészt az is világos, hogy nem létezik osztálysemleges nemzeti érdek, minden nemzeti érdek mögött megtalálhatjuk az osztályérdek valamilyen formáját. Ebben az érdekekben kell uralkodóvá tenni a társult munka dolgozóinak azon érdekeit, hogy rendelkezhessenek saját munkatöbbletükkel, s ilyenkor a nemzeti érdeket következetesen az öngazgatási viszonyokra alapozva építjük ki. A „nemzeti érdek” azonban leplezheti is az államtulajdoni viszonyokat a többletmunkával való rendelkezésben, s ilyenkor erősödnek az etatista törekvések, az állami szervek egyre gyakrabban lépnek fel a nemzeti érdekek védelmezőiként, arra törekedve, hogy a nemzeti szuverenitás megtestesítői legyenek. A kritikai elemzés is arra hívta fel a fi-

gyelmet, hogy meglehetősen gyakran találkozhatunk ezzel gyakorlatunkban. Az államként föllépő köztársaságokban megnyilvánuló nemzeti szuverenitás abszolutizálása olyan nemzeti kizárólagossághoz vezethet, mint például az a tézis, hogy a nemzetiségeknek nincs államuk Jugoszlávia köztársaságaiban, ehelyett a Jugoszlávián kívüli „anyanemzetek” államaihoz utalják őket. Az ilyen tézisek bizonyítják a nemzeti viszonyok, illetve szocialista közösségünkben a nemzeti szuverenitás nem marxista, polgári beállítottságának képtelenségét.

Az eddigi vitából egyértelműen lezűrhető, hogy lassan halad a munkásosztály, a dolgozók, a nemzeteink és nemzetiségeink szuverenitására alapozott öngazgatási szervezetek és közösségek, társadalmi-politikai közösségeik, a köztársaságok, illetve a tartományok és a föderáció kiépítése, de különösen működésük halad vontatottan. Kétségtelenül ez gyakorlatunk legnagyobb hiányossága, és nem a szuverenitás alkotmányos meghatározása. A nemzeti egyenjogúság és szuverenitás az alapvető termelőviszonyokban abban az egyenlőségben jut kifejezésre, amelyet a társadalmi eszközökkel végzett munkához való jog, a saját munka eredményével való rendelkezés joga, a kölcsönös és egymás közötti felelősség feltételei között az öngazgatáshoz való jog stb. jelent, amikor a dolgozók a társult munkától kezdve a föderációig élnek ezekkel a jogaikkal. Az ilyen viszonyokban beállt egyenlőtlenséget nem pótolhatja semmiféle, az etatizmusra alapozott és a köztársaságokban vagy a föderációban megnyilvánuló nemzeti szuverenitás sem. Napjainkban, a jugoszláv gyakorlatban ez a szocialista öngazgatásra épült nemzeti viszonyok alapja és valósága.

A politikai rendszer működéséről készült kritikai elemzés megvitatása közben gyakran hallható az a megállapítás, hogy politikai rendszerünkben a nemzeti jelleg túlsúlyba került az osztályjelleggel szemben. A félreértések elkerülése végett megismételném, hogy a nemzeti jelleg még sohasem jelentkezett osztálytartalom nélkül. Véleményem szerint jóval nagyobb és jelentősebb probléma, hogy a nemzeti érdekekben — amely a köztársaságokban és a tartományban történő kialakulás után a föderációba kerül egyeztetésre — még mindig nem vált uralkodó tényezővé a munkásosztály és a dolgozók érdeke. A föderációban kifejezésre juttatott érdekeket még mindig jórészt csoporttulajdoni és államtulajdoni érdekek terhelik. Gyakran hangoztatják, hogy könnyebb lenne ezeket az érdekeket egyeztetni, ha a föderáció szintjére közvetlenül a társult munka hiteles érdekeit utalnák. Ismeretes azonban, hogy a társult munka hiteles érdekei nagyon eltérőek, sőt még ellentmondások is, az egyes szervezetek, gazdasági ágazatok és újratermelési egységek helyzetétől és termelékenységétől függően. Ezek az érdekek, noha autentikusak, önmaguktól fogva véletlenül sem lehetnek már előre egybevághók. Ezért kellene, megszabadulva mindenféle illúziótlól, minden

eszközzel arra törekedni, hogy a társult munka öngazgatási érdeke domináljon az öngazgatási alapközösségektől kezdve egészen a föderációig, a döntéshozatal minden szintjén, illetve, hogy a szervezett szocialista erők cselekvő részvételével a döntéshozatal minden szintje kialakítsa az öngazgatási érdekek szintézisét. Különösen fontos ez a köztársaságok és a tartományok számára, hiszen ezzel a szintézissel lépnek fel a föderációban a megállapodások és megegyezések folyamatában. A gyakorlat arra figyelmeztet bennünket, hogy ebben a szintézisben olykor, éppen a szubjektív tényezők hiányos szerepvállalása miatt, nagyon is előtérbe kerülnek az államtulajdoni érdekek.

Találkozhatunk még egy sajtószerű dilemmával is: vajon a társult munkának külön a föderáció szintjén kialakított tanácsával megszüntethetjük-e, hogy — ahogyan gyakran emlegetik — a „nemzeti jelleg” az „osztályjelleg” fölé kerekedjen?

Ismerjük az elvi választ erre a kérdésre: a munkásosztálynak kell képviselnie a nemzeti érdeket az egész társadalomban, minden nemzetben és nemzetiségben. Attól függően tehát, hogy milyen mértékben szerveződött meg a munkásosztály arra, hogy a társult munkában, az állam megfelelő szerveiben is hordozója, mégpedig közvetlen hordozója legyen az alapvető társadalmi érdekeknek, olyan mértékben lesz a nemzeti érdekek hordozója is. Ilyen tényezőként léphet föl a társult munkában és a küldöttrendszer révén a köztársaságokban, illetve a tartományokban, valamint a Szövetségi Tanács, de a Köztársaságok és Tartományok Tanácsa révén a föderációban is. Ha ma még nem jutottunk el eddig, akkor feltétlenül olyan megoldásokat kell felkutatnunk a képviselőházi összetételben és a küldöttrendszerben, amelyekkel egyre jobban biztosíthatjuk e követelmény érvényesítését.

Egyébként a társult munka tanácsának külön, a föderáció szintjén való megalakítása — a Köztársaságok és Tartományok Tanácsával megosztott illetékességi körrel — vagy az úgynevezett „nemzeti” és „osztályjellegű” tanács közötti konfrontálódáshoz vezethet, vagy ami még rosszabb, nemzeti megosztást idézhet elő a társult munka újonnan megalakított tanácsában. Ezt a veszélyt korántsem szabad lebecsülni.

Körülményeink között ma, s még meglehetősen sokáig, nem létezik és nem is létezhet anacionális, nemzetet felüli munkásosztály. A nemzeti nihilizmus sehol a világon nem kínál semmilyen távlatot. A nemzeti kérdés megoldására az „egységes szocialista nemzet” elmélete és gyakorlata sem adott választ. A nemzetek és nemzetiségek teljes nemzeti egyenjogúságának, testvériségének és egységének biztosításával Jugoszláviában, az egész ország munkásosztályának osztályérdekeit szolgáljuk. Az egyenjogúság volt és maradt is a jugoszláv szocialista forradalom, a forradalmat valóra váltó munkásosztály és népek egyik legfontosabb jelszava és gyakorlata. Jugoszlávia munkásosztályának, vagy

akár egyetlen részének is, nem érdeke támogatni azokat a változásokat és javaslatokat, amelyek nemzeti és nemzetiségi nemzeti egyenjogúságát megkérdőjeleznék, amelyek nemzeti kizsákmányoláshoz, bármelyik nemzet majorizálásához vagy hegemóniájához vezetnének.

Ezért Jugoszlávia munkásosztálya számára nem lehet idegen a konszenzus elve a társadalmi és gazdasági fejlődés alapvető kérdései esetében. Elfogadhatatlan viszont a konszenzussal való visszaélés a csoporttulajdoni vagy államtulajdoni érdekek szolgálatában. Jugoszlávia munkásosztályának érdeke a teljes nemzeti egyenjogúságra alapozott egység és együvé tartozás minél nagyobb megszilárdítása.

Hiszem, hogy nemcsak tévedés, hanem politikailag káros is a munkásosztály érdekeinek szembeállítás a nemzeti egyenjogúság érdekeivel. Az ilyen kieroszakolt összetűzés társadalmi zsákutcához vezetne.

Ezért a JKSZ KB erre vonatkozó állásfoglalásai megfelelő alapot biztosítanak a nemzeti viszonyok továbbfejlesztéséhez a nemzeti egyenjogúság szellemében a föderációban.

Branke Radičević, 1972

KRLEŽA MŰVE NÉMELY FILOZÓFIAI VONATKOZÁSÁRÓL (I.)

DANKO GRLIĆ

Mielőtt filozófiai módra igyekeznénk megközelíteni a filozófiai Krleža művében, ab ovo kellene hozzátárnunk: ellentétben ugyanis bizonyos állandósult, megbízható, tudományosan meghatározott örök igazságokkal és véleményekkel, tisztáznunk kellene, hogy mit értünk a filozófia fogalma alatt.

Igy fel kellene vetnünk a megkerülhetetlen kérdést, hogy egyáltalán lehet-e a filozófia egzakt tudomány, és különösen épp napjainkban ez-e a lényegi küldetése, elhivatottsága, értelme az elembertelenedett, megtepázott, bombák dúlta glóbuszon, mivel a különböző kalkulátori-műszaki sémákon belül épp akkor tűnik a legértelmetlenebbnek, amikor eltekint a tulajdon értelmetlenségétől. Ám ha ennek az esszének a tematikája által meghatározott okból ez alkalommal megkerüljük a különben oly döntő kérdést, akárcsak a művészet és a filozófia viszonyának általános problémáját, elkerülhetetlen, hogy e közbeni feljegyzések keretében ne találkozzunk azzal a kérdéssel, hogy vajon a filozófiát, a valódi, az ún. tiszta filozófiát vagy egyes elemeit szükségszerűen szubszumálnunk kell-e valamelyik pontosan meghatározott koordináta-rendszerrel, kezdeti premisszával és következtetésekkel rendelkező már ismert filozófiába. Akkor ugyanis hiába kutatnánk át az újabb kori filozófiai valamennyi lehetséges változatának fegyvertárát és keresnénk címkéket vagy legalább bizonyos „elemeket” a címkézésnek Krleža gondolkodásával kapcsolatosan: Bizonyos, hogy ez nem az a szabványos dogmatikus „marxizmus”, amelyik épp a filozófiában tárta fel a legnyilvánvalóbban hiposztázisainak minden szegényességét, de nem is a voluntarizmus, sem az egzisztencializmus, sem a pozitívizmus, sem a vitalizmus, sem a empirizmus, sem a neokantianizmus, sem a racionalizmus, sem a logikai pozitívizmus, sem az irracionálizmus, sem a szubjektívizmus, sem a funkcionálizmus, sem a fenomenológia, sem a perszonalizmus. Talán nagyobb esélyünk lenne a pontosságra a fentebb felsoroltaknál, ha filozófiáját utilitarizmusnak neveznénk a biologizmus némely elemeivel, ám — ez már

az első pillantásra is világos előttünk — Krleža életművét eredménytelenül igyekszünk bármelyik filozófia cégére alá is zsúfolni. Tehát mi csoda? Pusztá eklekticizmus, sok minden kritikátlan összessége, a különböző hatások konglomerátuma vagy csupán az egyes összeböngészett gondolatok nem gondolati irodalmi keverékké való egybeömlesztése?

Az iskolai filozófiának valójában (ahogyan az úgynevezett tudományos irodalomtörténetnek sem) sohasem sikerült osztályozás és beskatulyázás nélkül megértenie bármely új gondolatot (amely gyakran épp vulkáni erejével nőtte túl az adott kereteket, és a tanárok megrökönyödött szeme láttára döntötte le valamennyit, akár a papírkerítést), úgyhogy ez a történeti-filozófiai és történeti-irodalmi sematizmus akribikusan összetett apparátusával mindig megoldhatatlan problémával találta magát szemben, amikor a világ és az ember szellemi és anyagi régióiba való csakugyan eredeti behatolást kellett értelmeznie. A bajok pl. már Danténál* elkezdődtek, és a történészek is, meg a teoretikusok is a maguk idejében alaposan megkínlódtak azzal, hogy hová gyömöszöljék be *Színjátékát*, amely nem eposz, nem klasszikus és nem egyházi dráma, majd folytatódott Shakespeare-rel, aki, megszegve az antik dráma valamennyi szabályát, érdeklődésének középpontjába a drámai személyek problémáit helyezte és nem a fabulát, és ekként tartanak egészen Nietzscheig és Marxig, akik ezek szerint az a priori kategorizálás szerint filozófusok, szociológusok, írók, közgazdászok, etikusok, jogászok stb. stb. is meg nem is azok. Ám nem maga Marx fosztotta-e meg trónjuktól épp a filozófia területén a krónikások és a szakértők mindeme hiposztázálódott és állandósult gondolatait, nem épp ő rombolta-e le a szakszerűen korlátozott filozófémáknak ezt az egész épületét, mindezeket a történelmi-tudományos polgári állványokat és iskolai előírásokat, a régi, a meglevő és még csak potenciális filozófusoknak az egész konstrukcióját egyetlen istenkáromló és filozófiaellenes mondattal, egy olyan mondattal, amelyet az az ember írt le, aki, kérem, bölcsészetet végzett és ebből szerzett doktorátust, és aki — még radikális ellenfelei szerint is — par excellence filozófiai gondolkodó volt és maradt: „A filozófusok eddig csak magyarázták a világot, de arról van szó, hogy meg kell változtatni!”

Éppen ezért a marxizmus nem a filozófiák egy lehetséges változata más filozófia mellett — ám mégis a modern világ valódi filozófiája, nemcsak mint annak a sterilnek és passzívan szisztematikusnak a tagadása a polgári filozófiában (s ezzel pedig teljes mértékű afirmálódása is minden gondolatilag értékesnek és valósan korszerűnek magán e filozófián belül), hanem mint felhívás is a teljes, gyökeres megváltoztatására ennek a jórészt már elkopott világnak, amelyből az elkoptatott kated-

* Ezek a nevek természetesen nem értékbeli összehasonlítások, hanem csupán az általános tézis illusztrálását szolgálják.

rai gondolat ered és eredhet. Hogy a világ megváltoztatását, és ezek szerint a kontemplatív filozófia megváltoztatását is, amely nem változtatja a világot, hanem megbékél vele, filozófiának kiáltásai ki, a polgári kutatók számára közönséges, szakszerűtlen és primitív frázisnak tűnik, abszurdumnak, nyílt támadásnak a józan tudományos ész ellen. Krležának, folytatólagosan kapcsolódva Marx gondolatához, tulajdonképpen az egyetlen lehetséges filozófia védelmezésében, annak a tézisnek a védelmezésében, hogy a filozófia megszűnjön csupán tétlenül filozofálni, és hogy kialakuljanak valami előfeltételei a valódi filozófiai életnek, szembe kell találnia magát épp ezeknek a békés, önelégült, kontemplatív és spekulatív szemlélődőknek az ellenállásával, akiknek a fejéért, hogy a paradoxon még nagyobb legyen, éppen ő küzd egy fejesztett világban, amit csupán ezek az illuzionisták nem látnak fejesztettnak, és örökös megismerési és axiológiai szililokviumaikban erkölcsi és esztétikai dithürambuszaikat éneklük neki. Ezért:

... eleget filozofáltak már arról, hogy számtalan véres repríz után hozzá kell látni az ész győzelmének megvalósításához és az ilyen viszonyok megváltoztatásához a politikai világban, ahol, sajnos, még mindig a filozófusoknak veszik fejét a hóhérok helyett. (1945)

Valóban, csak a világ gyökeres átalakításában, és nem a világról való *post festum* meditatálásban lel igazi talajára a bölcsesség iránti olyan szeretet, amely ma, a modern tömegmészárlások és minden emberi megsemmisítésének Európa- és világszerte tapasztalható értelmetlensége közepette joggal igyekszik magát bölcsességnek nevezni, és, letépve valamennyi erkölcsi hipokrizis álarcát, rámutatni azokra a szociális és gazdasági hazugságokra, amelyekre — a minden lehető világnézet választásának hamis alternatíváiban — az összes eszmei, látszólag önálló, körmönfont disztinkció épül. Épp ezért, tűnjön ez a szakembereknek, a tudósoknak és a filozófiatörténet ismerőinek bármennyire is abszurdnak, Marx, a filozófus nem csupán a bölcselkedő Marx, hanem filozófiáját meg kell keresni *A tőké*ben is, ebben a polgári filozófia puristái számára (hogy heideggeri módon fejezzük ki magunkat) nem-tiszta-filozófiai műben, ezekben az ún. közgazdasági számításokban, amelyekben csodálatraméltó látnokisággal — néha talán túlzott optimizmussal is — megjósolta egy egész civilizációs világ végét, iskolai álfilozófiájával, katedráival, pozícióival, valamennyi minuciózusan és studiózusan megdönt-hetetlen igazságokra épített és tudományosan verifikált hazugságával együtt.

Hogy a vakmerő közgazdasági jóslatok vagy a nietzschei antiklerikális költői víziók vagy a schopenhaueri katedraellenes tirádák filozófia lehetnek, a hazai és a külföldi mérvadó magyarázóknak, rendszerezőknek és analitikusoknak az ő józanul megfontolt, hogy ne mondjuk, bélelt

esük piederstáljáról, mivel az eszünknek megbízható, szakszerű kulcsa van minden gnoszeológiai és ontológiai rejtély megoldásához, ugyanolyan nevetségesnek, deplaszírozottnak, minden filozófiai szint alattinak tűnik, miként az a kísérlet is, hogy mind a hazai, mind az európai iszonytató légkörből és klímából, amelyből Žganec Vudriga, e zagorjei bölcs, vagy Imre Skunkač, a rücskös tolvaj és csirkefogó alakja nő ki, valamiféle „világnézetet” hozzon létre, valamiféle — isten ments — racionálisan kozmikus értelmet, hogy itt keressen és leljen bármiféle gondolati dimenziót, valamiféle megsejtett álláspontot, sőt akármilyen filozófiailag releváns hátsó gondolatot.

Krležáról mint filozófusról szólni azonban annyit jelent, mint megkísérelni épp ennek az immanens filozófiai vetületnek, a belső gondolati feszítávnak felfedezését művei összességében (és nem csupán az egyes mellékes objekciókban meg a bizonyos filozófiákkal és filozófiai jelenségekkel kapcsolatos gondolataiban), egyúttal annyit jelent, mint teljességében közelíteni meg ezt a művet egy nyitott, közvetlen módon, holmi szisztematikus transzcendentális kategoriális apparátus terhelése nélkül, annak a szükséglete nélkül, hogy besoroljuk a gondolkodás bármelyik már ismert filozófiai prototípusába és a szabványos metodológiai történelmi-filozófiai rubrikába. Mert Krležának kétségtelenül voltak — függetlenül a kitarító hallgatástól, amely ezeket a szövegeket kíséri — rendkívül érdekes megfigyelései, reflexiói és kritikai ítéletei az egyes filozófiai problémákkal és az egyes filozófusokkal kapcsolatban.* Ám Krleža teljes életművének alapvető, lényeges értékét és mélyebb filozófiai értelmét mindenekelött a *Filip Latinovicz* hazatérésében, *A horvát hadistenben*, a *Petrica Kerempuh* balladáiban és a többi ún. nem filozófiai műben kell keresni. Ez ugyanaz a megközelítés, amelyet, úgy gondolom, Leninre is alkalmazni kellene, akinek filozófiáját semmiképpen sem csak a *Materiálizmus és empiriokritícizmusban*, sőt még csak nem is a *Filozófiai füzetekben* kell keresni, hanem elsősorban forradalmi fellépéseiben, lelkesítő

* Gondoljunk csak lucidus, de, sajnos, a mi környezetünkben hiábavaló és elhamarkodott felhívására az olyan grandiózus jelenség feletti elgondolkozás szükségességére, mint amilyen Nietzsche. Számos Locke-kal, Leibnizzel, Kanttal, Fichtével, Hegellel, Schopenhauerral, Marxszal, Platónnal, Plótinosszal stb. kapcsolatos objekciójában nagyobb figyelmet szentel stílusuknak, irodalmi tehetőségüknek, szavaik hatásának, meggyőző erejének és frissességének, mint az ún. eminens filozófiai problematikának, impressziói és valorizációi pedig itt is egy hangsfülyözöttan személyes művészi kritériumon alapszanak, és nem valami szigorúan tudományos és metodógiailag kidolgozott filozófiai elemzéseken.

Rendszerezni és szemléltetni lehetne azonban Krleža gondolatait az istennel, a történelemmel, az étellel, a megismeréssel vagy az erkölccsel kapcsolatos kérdésekről, egész tankönyvet lehetne ekként összeállítani filozófiájából, ám véleményem szerint az efféle rendszeres hozzáállás sem tudná megvilágítani Krleža filozófiai preokkupációinak lényeges összetevőit a nélkül a légkör és klíma nélkül, amelyet teljességében csak az egész literáris kontextuson belül, ahol ezek a gondolatok elhangzanak, lehet átélni.

forradalmi beszédeiben, egész emberi és néptribuni tevékenységében, a mozdulatlan muzsiktömegek megmozdításának szenvedélyes megkísérlésében, a végtelen orosz térségek elmaradottságának teljes negációjában, a parlamentáris liberalizmus és a polgári álintelligencia filantróp deklamálásának negálásában, a politikai történések iránti varázslatos ösztönében, abban, hogy szinte tíz szilárdan megszervezett emberrel, akik tudták, hogy mit akarnak és akik után megindultak a kiéhezettek és megalázottak tömegei, alapjaiban meg tudta változtatni a világot a földgolyó egyhatodán.

Tehát e mű összessége előtt állunk, és igyekszünk valami alapvető filozófiai koordinátákat találni, amelyekben belül a krležai alakoknak az egész galériája, a lecsúszott egzisztenciák, a félresikerült karrierek, az értelem és az élet alkonyán levő emberek, e bolondok, részegesek, mézszárosok és kéjencek, e „mokány” zagorjeiak, megkínzott katonák, rezignált rokkantak, kórházbarakkbeli szifilitikusok, nyomorékok és tetvesek, és a steril „Staatsfilozófusok”, hivatalnoklelkek, lakájok, tábornokok és magas kitüntetésben részesített troglodita tökfek, grófok, püspökök, ügyvédek, szerkesztőségi firkászok, a kultúra írástudatlan és tehetségtelen oszlopai, doktorok, misztikusok, szólamemberek, politizálgatók, vénkisasszonyok, elmebetegek, plagizálók, gyilkosok, gyáva beszariak, kegyelmes urak, élőhalottak, tényérnyalók, erkölcsi és intellektuális prostituáltak, ám ugyanígy — és erről sohasem szabad megfeledkezni — az elragadtatott forradalmárok, romantikusok, humanisták, álmodozó lázadók és gondolkodók, festők, költők és politikusok e kavalkádja mozog — tehát szembetaláljuk magunkat ezekkel a felejtethetetlen alakokkal, amelyekben adva van az általános emberi nyomorúság és szenvedés meg a mélyseges emberi rajongás szinte személyiségfeletti vetülete, és igyekszünk meglegelni azt a krležaian alapvetőt, azt, aminek alapján Krleža éppen az, amit jelentett és amit jelent ez a fogalom, aminek alapján tehát megismételhetetlenül épp ő maga, opusán kívül is egzisztens, öntudatlanul is jelenlevő bennünk, mint kiindulópont és alapvető irányvétel akkor is, amikor olyan kérdéseken, jelenségeken és sorsokon gondolkozunk, amelyeket tolla nem jegyzett le.

E viszonylag rövid esszé a mű teljességét mégis csupán töredékesen világíthatja meg filozófiai szempontból, elsősorban magának a krležai műnek kiterjedése és komplexsége miatt, amelynek filozófiai irányvételéről, mivel folyamatosan, ám gyakran észrevétlenül is jelen van szinte minden mondatában, köteteket meg köteteket kellene írni, és nem csupán futólagos, véletlen jegyzeteket. A szemelvények tömegét kellene említeni, az európai és a hazai kultúra egész sor dokumentumát idézni a politikai és szociális múltból és jelenből, hogy minél autentikusabban kifejezésre juthasson filozófiai egyenessége, ereje ennek az eleven életnek, amely eruptívan és feltartóztathatatlanul folyik szemünk előtt, és hogy rögzíthessük ennek az irányvételnek néhány társadalmi korrelációját. Gondola-

tilag kellene behatolni e textusok belső szövetébe, oly módon, ami nem képezne élőködő és banális kérdzést azon, amit maga az író összehasonlíthatatlanul jobban és gondolatibban mondott ki, hanem aminek révén bár bizonyos szempontokból valós horizontját és néhány alapvető kiinduló pozícióját jelölnék meg e bátor és forradalmi gondolatnak, amely a monstruózus vérontások, az ostobaság, a szellemi tunyaság és a vidéki elmaradottság sötétségében már ötven esztendeje kitartóan és méltóságteljesen áll, akár a világitótorony. Egyszóval: Krležáról krležai módra kellene írni, az ő elemző szikéjével a kézben, szavainak mágiájával és apparátusával meg elragadtatottságának entuziazmusával, mert csupán az ilyen alkotó hozzáállás tudná adekvát módon kifejezni megismerhetetlen munkásságát. Am így, az ő instrumentárium nélkül mindez csak többé-kevésbé sikerült kísérlete marad a megközelítésnek, tulajdonképpen rövid filozófiai csevegés egy témáról, amely mindenekelőtt elmélyült hozzáállást követel, és megérdemli, hogy egy egész életet szenteljenek neki.

I.

A tétel, amely szerint a filozófusok a világot megismerték, az embernek pedig meg kell változtatnia, valóra fog válni.

Krleža, 1924.

E világ gyökeres megváltoztatása oly nehezen megváltoztatható, be-savanyodott megváltoztathatatlanságában Marx Feuerbach művének margójára írt jelszava értelmében, Krleža opusának első és kezdeti premisszáját képezi. Mert a porosz, a royalista, a fekete—sárga vagy a karadordei társadalmi relációk békakuruttyolása közepette élni, két világháború árnyékában, a történelmi fordulópontokon és mézárásokon belül élni, ahol minden emberi halálra vagy száműzetésre van ítélve, a magányosok végtelen szenvedésére és hiábavaló jajveszékélésére, robinzonádra, őrületre vagy akasztófára, és ezeken a monstruózus gyűjtogatásokon és gyilkosságokon belül, ahol minden fel van dülva és minden irányban lángol az egész glóbusz, ismeretelméleti distinkciókkal és unaloműzessel foglalkozni, Krleža számára nemcsak unalmasan száraznak és szentimentális-romantikus módon irreálisnak, hanem ostobának is tűnik, tehát kevésbé bölcsnek és kevésbé filozófiaiinak. Az ész diadala, ami Krleža számára egyben a modern kulturális tudat diadala is, ilyen véres és sebzett világban, amilyen ez és amilyen egyre inkább lesz, nem harcolható ki az absztrakciók valamiféle szubtilis instrumentumáriumával és azokkal az ún. tiszta filozófiai problémákkal, amelyeket mindig újra, végtelenül ismételve magukat terjedelmes, vérszegény könyvekben napirendre tűznek a filozófiai rágcshálók: vajon a világ mint gnoszelógiai tárgy adott-e vagy feladott,

vajon tizenkét vagy húsz transzcendentális kanti kategória létezik-e, vajon isten konstitutívan releváns lehet-e vagy csak etikai regulatív elv, és vajon szükséges-e az egész anyagi világot husserli módra zárójelbe tenni („einklammern”), hogy felkapaszkodhassunk a létezés tiszta szemléletének felismeréséig (Wesenschau)? Semmi sem kerül itt zárójelbe, és a világ valamennyi bestialitásával, tompa, banális, anyagi nyomorúságaival és kínjaival dokumentárisan és emberileg megrázó módon tárul fel a mester keze alatt, akinek bátor bemetszései az európai beteg szövetet boncolják minden részletében, minden különálló kivérett tudatban. E realitás felett, amelyben emberi agyvelőket szórnak széjjel, nem lebeg emelkedetten semmiféle Bewusstsein überhaupt, abszolút lélek vagy személységfeletti én általánosan érvényes és szükségszerű, spirituális-gondolati szubsztanciával, hanem közönséges bezárkózott és kiherélt katonameg professzoragyvelő, amelyik vak a vulgáris történelmi dráma iránt, amely oly gondolatnélkülien, de kitartóan marcangolja szét a világot.

Krleža művében tehát kezdettől fogva állandóan jelen van az az iránti érzék, hogy ne maradjon valami imaginárius és önmagukba zárt szomnambulisztikus illúzióknál, hanem hogy történjen valami ezzel a világgal, hogy a gondolkodók, akik joggal nevezik magukat annak, ne maradjanak meg benne örökös emigránsnak, és lehetővé váljon egy olyan élet, amelyben a hóhérok többé nem ütnék le értéktelen, üres tökként az írók, festők és filozófusok fejét, és a realitások szférájában (s nem csupán a gondolkodók fejében) kerülne sor a farkasviszonyok egész világának tagadására, amelyben az aggódó emberi egzisztenciák rajongásukban összegyűrve és felőrölve, meddőn pusztulnak el a kiúttalanság kódében.

... minden véres és kilátástalan. Tolsztoj ezt a kérdést a szenvedés passzivitásával akarta megoldani, és a valóságból való menekülés közben halt meg. Romain Rolland a nyugati kultúra szintézisét hirdeti esztétikailag, muzikálisan, Bach és Beethoven példájára, és emigrációban él, miközben otthon hazaárulással vádolják, Gaugin önkéntes száműzetésben halt meg, van Gogh örültekházában, Bakunyin évekig Szibéria és London között ordított dühöngve, Goya és Marx emigrációban halt meg.

És Krleža logikusan következtet — a szenzibilitás és kritérium alapján, amelynek révén tisztán hallható magának a realitásnak az érverése —, hogy ebben és az ilyen világban elsősorban nem is döntő, hogy milyen megismeréseket és ontológiai relátákat fogadunk el, milyen metafizikai álláspontot védelmezünk, eszméink, ideáljaink és kategóriáink mennyiben tükröződései az önmagukban való dolgoknak vagy öntudatos transzkriptíói a számunkra való dolgoknak, vagy minden véget ért az *önmagáért és önmagában való létezésben* (Anundfürsichsein), vagy milyen

a fenomén és a numenon viszonya, mennyiben és hogyan alkotja az „én” a „nem-ént”, és a szépség vajon az axiológiailag megalapozott ösémény eredménye-e, vagy csupán az önmagában való minőségek által kiváltott reaktív állapota az ún. objektíve adott szépségnek. Krleža számára mindezek a filozófiai alternatívák főként álproblémáknak és áldilemmáknak tűnnek. Mert:

Jaurès idealista és kantianus volt, és mégis lelőtték, akárcsak Landauert.

Íme, ez Krleža számára minden más beszélgetés előtt filozófiailag releváns, ez az, amit az emberi ész nevében meg kell változtatni, azt, hogy az embert minden eszméjével és ideáljával, opszessziójával és kételyével egyetemben egyszerűen le lehessen lőni, akár a kutyát.

Am Krleža műve nem ideges, rezignáltan kihívó reakció ezekre a szörnyűséges viszonyokra, ez nem grand-seigneuri színházi blöff és patetikus, ellenőrizetlen szubverzív lárma, ez nem anarchoid irodalmi és gondolati botrány és kispolgár- meg vénkisasszonypukkasztó mutatóvány, ami abban az időben oly gyakran tudott végződni a bal- és a jobboldali nyugat-európai értelmiségiek nyomorúságos, konvertita békekötésével. Nem, ezt az európai poklot be kell mutatni egészen a fenekéig, és egyben benne magában, mert transzcendálva semmiféle filozófiai kísérletekkel és transzmundált célokkal és semmiféle magáramaradottságból fakadó hisztérikus sikolyokkal, találni meg kulcsát kataklizmái és eleven ellentmondásai feloldásának.

De miféle új entuziazmus ragadjon ki bennünket ebből a mámorból, amelyben, részegen a vértől és a mindennapi hazugságoktól, állandó Katzenjammerstimmungban létezünk és vegetálunk, távlattalanul, ihletelenül, állati módra, bármiféle credo igénye nélkül az élet iránt, hogy szükségét érezzük az emberi regenerálódásának az emberben? Mi menten ki bennünket ebből a siralomvölgyből, és honnan gyűjtsünk erőt e tespedés racionális leküzdésére, az új lelkesedésekre, amely valaha a lucidus pillanatokban a gondolkodókban lobogott az európai kultúrtörténet majdnem ugyanilyen sötét időszakában, az entuziazmusra, amely ma reálisan nézve az evilági élet valamilyen tisztességesebb és emberibb alternatíváján alapulna? Milyen mozgalom ragadhatna ki bennünket ebből a talajból, amelyen már kissé fáradtan a régi eszméken rágódunk, lendület nélkül és mozdulatlanul, akár a letaglózásra szánt jószág?

A leninizmust (kiemelés D. G.) áthatja Platón, Szókratész, Kant, és Marx ideális törekvései lendületének ihlete, és aki valóban el akar gondolkodni a leninizmusról, a világháború tüzes horizontján kell elképzelnie, amely bázishoz elválaszthatatlanul kötődik.

A mondat első felében szereplő gondolkodók nem valami intellektuális vagy filozófiai valorizáció alapján kerültek oda, sőt, ami az első hármat illeti, nem is az író személyes rokonszenve állította őket oda, világnézetük vagy stílusbeli és művészi értékeik közelsége. Platón, Szókratész és Kant rendszereiről és tehetségéről Krleža gyakran kifejezett nietzschei iróniával szól. És mégis:

... Platón, Szókratész, Kant és Marx ideális törekvései lendületének ihlete...

Ám hogy a választás véletlen-e, vagy mégis valami alapvető vetület kapcsolja össze ezeket a törekvéseket, mint valójában „ideális törekvéseket”? Gondoljunk csak ismét erre az álláspontra:

Jaurès idealista és kantiánus volt, és mégis lelőtték, akárcsak Landauert.

Platón az eszmék birodalmáról ábrándozott, ám rabszolgaként adták el a piacon, Szókratész emelkedetten szólt az emberi küldetésről és a racionális életről, és tömlőcben itta ki a méregpoharat, Kant a maga látszólagos kopernikánus fordulataiban egész bölcséleti világokat fordított a fejük tetejére, és kozmikus elragadtatással szólt a csillagos égről meg az erkölcsi törvényről, ám egész életében Königsberg filiszteri környezetében fuldoklott, sohasem lépve ki a város szűkös, kispolgári, besavanyodott légköréből, ahol minden délután tejeskávét és kuglófot fogyasztott polgártársaival, és ahol a házmesternék meg az iskolai altisztek órájukat a filozófiai előadásaira és délutáni sétáira való indulásához igazították, Marx pedig létrehozta az Első Internacionálét, és radikálisan metszette szét a burzsoá közgazdászok hazugságait, és egész életében szenvedett meg nélkülözött, mindennap eljárt a londoni könyvtárba, hogy mindenfajta üldöztetések, fenyegetések és betegségek után, amelyek mindvégig kitartóan sanyargatták, emigrációban végezze. A kor szellemének szűk ketrecében és a tragikus *társadalmi* körülmények közepette leélt embertelen élet személyes sorsa ezeknek a lázas igazságkeresőknek a törekvéseit ideális törekvésekké változtatta, tehát olyasvalamivé, aminek megvalósításáért — tekintet nélkül filozófémájuk céljaira, végső rendeltetésére és értelmére — az ember teljes lényével ideálisan küzd és sikraszáll, szemben a korrallal, a valósággal és mindenféle uralkodó erkölcsi hipokriziával. Ez a pokoli, feltartóztathatatlan, križanići célratörés, hogy mindennek ellenére, még akkor is, amikor semmiféle reális távlat nem létezik, beszéljen, ez az a legegységesebb emberi az emberben, mélyebb, primárisabb, eredendőbb a kategoriális apparátusnál, amellyel ténykedik, és a tulajdon intellektuális és esztétikai határainál és hatótávolságánál. Ám a dolog lényege épp abban van, hogy ezek a törekvések és e huma-

nista elkötelezettség megszűnjön csupán ideális lenni, hogy el kell helyezni a valóság valamiféle koordinátái között, mert különben állandóan újból meg kell ismétlődnie Jaurès sorsának, akit „lelöttek, akárcsak Landauert”, ahogyan agyonlőtte magát Račić, ahogyan „kicirkumdederuntolták” nem csupán Gebeš honvédet, hanem Benčina szakaszvezetőt is, ahogyan „sorra kerül minden finom piperkőc”, ahogyan, úgy hisszük, valamiféle tömlöcökben és vérben kiloccsan Joja és Kamilo alakja a Zászlókból, ahogyan a halálhörgés és az elementáris egzisztenciáért vívott harc peremén élt a krležai lázadók, potenciális öngyilkosok és vérző kreatúrák egész galériája. És hogy ez így van, hogy ez így lehet és hogy így szokott lenni mindörökké, ennek tulajdonképpen az ember átkozott kettőssége az oka: mindig vannak gondolkodók, akik az örök békéről, a tiszta felismerésről és az olyan lelkiismeretről elmélkednek, amelyik valami díszes és bonyolult a priori etikai mechanizmusokon és kánonokon alapszik — meg a gyilkolás és a mézszárlás világa, amelyben a gondolkodók nem gondolkodnak, és amely ellenállás nélkül őrli és zúzza őket. A leninizmus tulajdonképpen az élet és a gondolkodás e kettősségének tagadása, és a gondolkodást az időben és a térben helyezi el, és csupán mint tiszta-filozófiaellenes vállalkozás marad meg az igazi bölcséleti és filozófiai színvonalán, azaz a lángoló valóság minden kegyetlenségébe való aktív beavatkozás szintjén. Éppen ezért:

... aki valóban el akar gondolkozni a leninizmusról, a világháború tüzes horizontján kell elképzelnie, amely bázishoz elválaszthatatlanul kötődik.

Hogy Krleža nem úgy értelmezi a leninizmust, mint baloldali kávéházi frázist, azaz ő „valóban gondolkozik” róla, és nem mint bizonyos nyugat-európai álbaldali parlamenti fecsegők, akik bekerülnek a háborús kormányokba, és elaltatott szociáldemokrata öntudatukkal a hazafiság nevében a háborús kölcsönökre szavaznak, hogy a leninizmust Krleža nem akként értelmezi, mint megismerési szubjektum-objektum pingpongot a félértelmiségi vidám testvérek számára a baloldali filozófiai és irodalmi szakkörökben és szövetségekben, hanem mint valós megoldást a világbeli tömegmészárlásokra, és hogy valóban „a világháború tüzes horizontján képzelte el”, megdönthetetlen bizonyítéka *A horvát hadisten*, a lenini mű a szó legjobb forradalmi értelmében, a mű, amely nélkülözi a nagy filantróp frázisokat a világ megmentésével és fényes jövőjével kapcsolatban, amely jórészt átítatja a kor pacifista irodalmát (beleértve Barbusse-t is), a mű, amelybe több bölcsessége van sűrítve az életnek és a megismerésnek, mint amennyit valamennyi katedra valamennyi német professzora valamennyi iskolai Einführung valamennyi ismeretelméletében a mai napig összehordott.

Krleža egy konkrét emberanyagon és meghatározott élethelyzetekben már ebben a művében lehetővé tette számunkra, hogy megismerjük és személyesen átéljük, mit jelent tulajdonképpen az Internacionálé, s ő egy egész nemzeteknek emberi és nemzetközi viszonylatokban kinyitotta a szemét, jobban valamennyi kiáltványnál és felhívásnál vagy szociálisan, tudományosan és statisztikailag verifikált elemzésnél, néhány kozmikus lenini eszmét az osztrák—magyar kaszárnyákban helyezve el, a lövészárkokban és a mi zagorjei embereink honvéd fejében, és leírva spontán módon született érzéseiket és gondolataikat a békéről, a földről, az asszonyokról, a tiszturakról, valamint az orosz, az osztrák és a cseh katonákkal való közelségükről, mindez plauzibilisen és megicmételhetetlen élethelességgel:

Ez az érzésük semmiképpen sem piros—fehér—kék színezetű. Ez az érzésük nem politikailag felfogott módon osztrákellenes, sem horvát, mert a honvéd nép csakugyan nem nemzeti e szó politikai értelmében. Ez osztályöntudata egy fegyencrétegnek, amely érzi, hogy ő anyag, amellyel „valaki más” eteti a falánk ágyútorokokat, és ezért gyűlöli azt a „valaki más”-t. A parasztok, a rang nélküli katonák sokkalta közelebb állnak egymáshoz, bármilyen nemzetiségűek is legyenek, mint a velük azonos nemzetiségű tiszthez vagy sarzsihoz. A kórházakban monarchiaszerte magyarok és zagorjeiek, osztrákok és csehek, románok és szerbek egyaránt támogatják egymást és csalnak és nyolcvan százalékból szolidárisak a módszerekben, és szélhámoskodnak, hogy miként csapják be a doktor urakat.

...

A zagorjei félórával az ütközet után nyomban megbarátkozik az isten tudja, melyik kormányzóságból való oroszsal, és mindjárt megvendégelik egymást vagy teával a kulacsból, komiszkenyérrel, dohánynyal vagy szalonnával. Mindjárt megered a szó a földről, a jószágról, az asszonyról, és nevetni kezdenek a pajtások és felvidulnak. Amikor rácsattan az értelmiségi tiszt hóhéri hangja, mint kegyetlen fenyegetés a katonai paragrafus ezen és ezen pontja értelmében, amelyek azt mondja, hogy az ellenséggel való mindenfajta beszélgetés és érintkezés halálbüntetés terhe mellett a legszigorúbban tiltva van.

— Jól van! A paraszt visszahúzódik házikójába a honvéd eszének, amit az urak alattomos korlátoltságnak neveznek. A honvéd ki van szolgáltatva a zsarnoknak, és a zsarnok összemorzsolhatja, amikor kedve támad rá, de a honvéd és a paraszt a vékony páncélja alatt mégsem hisz a zsarnoki saroknak, amely rájuk nehezedik. És amikor szidják őket és ordítóznak rájuk, és amikor irtóznak tőlük, a komák behúzzák a nyakukat, és ezt gondolják magukban: Csak te ugass! Ugass! Ugass! Végére érsz te az ugatásnak! Végére érsz te, úri disznó!

Ezek a zagorjeiek, ezek a bistricai szegénylegények, tolvajok és csupaszegűiek, akik „alattomos korlátoltságukban” nem hagyják magukat rászedni semmiféle szóvirágok által a haza, az államberendezés vagy isten védelmére, okosabbak számos vezérkari tisztnél, báni meg királyi előjárónál és az ékesszólás korifeusainál, és „korlátoltan alattomos bölcsességük” az üldözött és veszélyeztetett ember bölcsessége a szó elementáris és egzisztenciális értelmében, a halál fenoménjével és tulajdon vegetálásának abszurdításával közvetlenül szembekerült ember bölcsessége, állandó szubalternációban valamennyi nagyobb erővel szemben, nevezzék azt istennek vagy hazának, kormánynak vagy császárnak, fiskálisnak vagy plébánosnak, őbesternek vagy káplárnak. A szövegek összevetésével kétségtelenül be lehetne bizonyítani, hogy épp ezt és az ilyen egyedi egzisztenciális bölcsességet, a gyanakvó bölcsességet minden általános iránt, az iránt a „másvalaki” iránt, a bölcsességet, amelyet nem lehet semmiféle általános érvényes filozófiai formulába szubszumálni, semmiféle esszenciába, lényegbe, categoricus imperativusba vagy az értékek axiológikus hierarchiájába, Krležánál jóval később, gyakran sokkalta kisebb rajongással és tehetséggel aknázza ki a nyugat-európai irodalom és filozófia (Sartre, Camus, de Beauvoir, Wahl, Duhamel, Malraux, Merleau-Ponty, Marcel, Benn, Kassack, Jaspers, Heidegger).*

Ám az irodalom Krleža számára nem képez semmiféle különálló anyagot, amelyet az általános filozófia valamiféle retortájában rotyogtatnak, hogy verifikálja a filozófiai tételeket, azért, mert a filozófia egymagában — mindig az örök személyiségfeletti lényeg, esszencia, eszme után kutatva — képtelen volna különálló egzisztenciát konstituálni. A krležai típusok teljesen önmagukban, csigaházukban hordják filozófiai és szociális meghatározottságukat, úgyhogy forradalmi és lázadó gondolataik nem tűnnek ki bizonyos általános szociális tézisek individuális alakokra és helyzetekre vonatkoztatott semmiféle dedukciójából sem, hanem ezeket az eszméket személyes meggyőződésként és egyetlen lehetséges kiútként hordozzák (és szinte hordozniuk is kell) a sárból, a nyomorúságból és a fejtelenségből. Tehát ez semmiképpen sem valami ösztönösen

* Ha már az európai kulturális viszonylatokról van szó, tehát arról is, hogy Krležát mennyire és hogyan fogták fel a modern európai irodalomtörténetben és filozófiatörténet-írásban (tény, hogy teljes gondolati kifejezőkészségét tekintve aránytalanul is mértékben értékelték), tehát ha már ezekről a nemzetközi kontaktusokról van szó, úgy tűnik, ideje volna felvetnünk a kérdést, mennyit tettünk mi magunk annak érdekében, hogy Krležát és szövegeit kapcsolattörténeti tanulmányok révén közelebb vigyük a modern európai gondolati körhöz, és mennyiben maradtunk kizárólag a valorizációnál a mi hagyományunk határai között, amelyek túl szűkösek azokhoz a gondolati dimenziókhoz és horizontokhoz képest, amelyeket felfedezett és még napjainkban is szakadatlanul felfedez. Egyszóval, ideje volna belátnunk, mekkora irodalom- és filozófiatörténészeink felelőssége abban, hogy Krleža még mindig — fordításszövegeinek egyes magas értékelései ellenére — mily kevésbé ismert Európa- és világszerte.

egzisztencialista módszer, amely, egyebek között, a társadalmi káosz és a polgári horizontok zártsága miatt, szociológiai-filozófiai álláspontonról tagadja azt az általánosat, és kitartóan utal az egyedire, tulajdonképpen csupán azért, hogy világnézetének kémcsövében bizonyítékot és jóváhagyást nyerjen alapvető filozófiai koncepciójának helyességéről, amelyet úgy kell megvitatni, mint a veszélyeztetett egzisztencia filozófiai problémáját, és nem mint esszenciát, individuumot, közösséget, embert, emberiséget. Bizonyos azonban, hogy Krleža meghatározott típusai *A horvát hadistentől* és *Latinovicztól* a *Bankett Blitvában*-ig és a *Zászlóki* magukban hordoznak valamit az egzisztencialista módra koncipiált hősök alapvető jellegzetességeiből, hogy cselekedeteik gyakran a végsőkig elmentmondásosak, kissé kiegyensúlyozatlanok, sőt, abszurdak is, az intellektualista, lázadó, összefüggéstelen és anarchoid excesszusok határán (*Az ész határán*) állók, hogy ezek a személyek teli vannak belső érzésekkel azzal kapcsolatban, hogy büntetlenül vetették be őket ebbe a világba („amikor mint valami véres kutyát kivetnek az anyaméhből, örökké kínlódni fogsz azon a világon...”), mérgezték meg és zárták be hermetikusan a tulajdon keserű, lelketlen, szinte irracionális, biológiailag determinált egyed sorsukba. Így vonulnak végig Krleža novelláin és balladáin a zárkózott, hallgatag zagorjeiak, csipiszt tartanak a zsebükben, köpnek valamennyi úri huncutságra, pipáznak és ki-ki önmagáért gondolkodik, és ezek a mezei emberek és pórok, csirkefogók és szegénylegények tehetetlenül és békésen lógnak az akasztófaikon, akár a fonnyadt gyümölcs, részegen és fáradtan utaznak a *Horvát rapszódia* vonatjának monoton kattogásában, és a tetemek ez áttekinthetetlen körmenetének nincs se vége, se hossza. Sőt, ezeknek az életre és halálra ítélteknek (mert ezeknek a személyeknek az egyik is, meg a másik is ítélet) a képe gyakran oly eredendő módra állatian sötét, egzisztenciálisan annyira kegyetlen, hogy Sartre és Camus bizonyos alakjaihoz és szorongásélményeihez, vagy Heidegger és Jaspers filozófiai preokkupációihoz képest túl van bármilyen optimizmuson vagy pesszimizmuson.

Am ez még akkor sem az abszurdum (Camus) vagy az egzisztencia (Jaspers, Heidegger), a semmi baj (Sorge), a félelem vagy a „betegség halálra” filozófiája kategóriáinak konkrét személyekre való „alkalmazása” (ami gyakran irodalmi színlelést eredményez), hanem mélységesen immanens, strukturális tartalma magának, e kreatúrák lénye által megélt valós életnek*. Épp e jellegzetessége révén, és nem azoknak a sze-

* Az egzisztencialista gondolkodásmód — amennyiben ez a túl széles fogalom napjainkban még bármi meghatározottat jelent — az individuáció, azaz a konkrét létezés témája által bekeretezve, ám egyben e létezés struktúrája értelmezésének témája által is, bizonyos értelemben a két megismerési megnyilvánulás — a művészet és a filozófia — összebékítésére törekszik. Am amíg Heidegger mindkét megnyilvánulást egyetlen egzisztenciális filozófiai cselekedetben igyekszik közvetlenül egyesíteni, addig a francia egzisztencialisták Gabriel Marceltől,

mélyeknek a leírása alapján, akik bizonyos, számukra transzcendentális eszmék „hordozói” (akár az individuálisan megismételhetetlen egzisztencia eszméje legyen is az), válnak Krleža drámái, regényei, novellái és balladáinak nemcsak művészileg meggyőzővé, hanem az egész szakszerűen kialakított légkör az egyes individuumok körül egyben utal is a radikális sebészeti beavatkozás szükségességére a beteg szövetben. Krleža plasztikus, húsból és vérből megalkotott alakjai bizonyítékai tehát annak, hogyan lehet írni az egyénről valósan, megismételhetetlenül és egzisztenciálisan, és még a nem tetetett szorongás érzetével is, és hogy eközben ne kallódjon el a tulajdon forradalmi iránytűje, és hogy ne tévedjen be az abszurdum és az egzisztencia többé vagy kevésbé távlattalan filozófiájába.

Ha most e töredékesen és rendszertelenül megfogalmazott fejezet végén meg szeretnénk jelölni Krleža szövegeinek általános filozófiai, ami itt a tulajdon emberi irányvételét is jelenti, egy pillanatra sem kételkedhetnénk: Krleža, a radikális ateista, akinek az istenben és bálványokban nem hívése egyszerűen az intellektuális tisztesség ügye (ami annyira plauzibilisan és szemmel láthatóan kitűnik valamennyi, mind az általa írt, mind a neki „ajánlott” klerikális szövegből, hogy ezt itt nem is volt szükséges külön hangsúlyozni), a holbachi, a feuerbachi, a nietzschei és a marxi értelemben vett tapasztalati materialista, aki kitartóan küzd mindenféle idealista transzcendenciák és léggömbök ellen, a filozófiai utilitarista, aki számára a reális következtetések nélküli elmélkedés tulajdonképpen vidám csevegést jelent a könyörtelen valóságról, a szocialista próféta és par excellence tribun, akinek emberi és filozófiai üzenete a két háború között tömegesen indította ki ebből a békakuruttಯólásból az értelmiségi fiataloságot, következetesen áll baloldali pozícióban ötven éve, ahogy egyetlen hozzá hasonló méretű és hatású modern értelmiségi sem. Am az, aki nem látja, hogy Krleža materializmusa sui generis materializmus, független valamennyi metafizikus materialista sémától és megismerési hiposztázistól (amelyet oly gyakran takar el a „dialektikus” kánonok palástja), aki nem látja, hogy „utilitarizmusa” a végsőkig érdek nélküli és nonkonformista elősorolását jelenti a meghatározott esztétikai és eszmei elveknek, ellentétben bármilyen tulajdon

Camus-tól, Bataille-től Sartre-ig és de Beauvoir asszonyig arra töreksenek, hogy doktrínáikat elsősorban regényben és drámában értelmezzék a végsőkig, mint olyan kifejezési formákban, amelyek a legközelebb állnak az egzisztenciához. Ezért Sartre elméleti alaptételeivel először irodalmi téren tesz próbát, hogy leellenőrizze filozófiai tézisei valóságát, hogy művészi „laboratóriumában” bebizonyítsa megvalósításuk lehetőségét, és hogy csak később szűrje át és fejlessze ki a filozófiai gondolat területén. Ugyanebből az okból írja Simone de Beauvoir az *Irodalom és metafizika* című cikkében a következőket: „Amennyiben az esszencia deskripciója a filozófiából ered a szó valódi értelmében, csak a regény teszi lehetővé, hogy felbukkanjon az egzisztencia eredeti forrása a maga teljes, egyedi, időbeli realitásában.” (*Les Temps Modernes*)

eszméi hasznával (leginkább épp akkor, amikor nem volt kilátásuk semmiféle megvalósulásra sem), aki nem érzi, hogy valamennyi forradalmi jelszava konkrét-egzisztenciális helyzetekben fogant, és ezért nincs bennük semmiféle melléköngéje a napipolitikai frázisoknak, valamint azt, hogy szociális és filozófiai eszméi összeegyeztethetetlenek a dogmákkal, nem a dogmatizmusellenesség divatja folytán, hanem valódi élet-szemléletéből eredően, ami szervesen áthatja egész egyéniségét, aki tehát Krleža filozófiai vetületeiben nem látja meg az általánosan materialista és forradalmi mellett azt a sajátságosan krležait is, az nemcsak hogy nem tudná felfogni e mű egyetlen sorát sem, hanem nagyon könnyen vak maradhatna annak lényege iránt, ami ezen a területen a szocializmus jegyében történt évtizedeken át, és ezáltal modern humanista és szocialista törekvéseink egész gondolati gazdagsága és erkölcsi értéke iránt is.

BRASNYÓ István fordítása

(Folytatjuk)

Toma Rosandić portréja, 1952

A SZÍNIKRITIKUS LUKÁCS

P. MÜLLER PÉTER

„A kezdet kettős: kritika — már nyilvánosan: nem sikertelenül. Bródy. (...) Fontosabb — érettségi után — Thália” — írja *Megélt gondolkodás* című önéletrajzi vázlatában Lukács György. Bár közismert, hogy Lukács legelső publikációi színházi kritikák voltak, életművének vizsgálata mégis — ezt az időszakot zárójelbe téve — a „színházi korszakot” lezáró drámakönyvtől (*A drámaírás főbb irányai a múlt század utolsó negyedében* című 1907-es pályamunkától), de még inkább az 1908 elején megírt *Novalis*-tanulmánnyal induló esszé-korszaktól számítja Lukács György működését. A „színházi korszaknak” a kritikák mellett másik területe Lukácsnak az 1904 őszétől 1908-ig fennállt Thália Társaságban végzett tevékenysége volt. Ebben az írásban azonban csak színházi kritikáiról lesz szó. A vizsgálat célja: rekonstruálni ezekből a cikkekből Lukács György színházról alkotott elképzeléseit.

Mint köztudott, Lukács György hetedikes gimnazista korában — családi kapcsolatok révén — a *Magyarság*, majd a *Magyar Szalon* hasábjain tette közzé első színházi beszámolóit. 1902. február 20-án jelent meg az első cikk, az e tárgyban utolsó pedig 1903 júliusában. Az alig másfél év alatt Lukács tíz színházi tárgyú cikket közölt, melyekben összesen negyven előadásról írt. Ifjúkori művei között később még három alkalommal foglalkozott színházzal, két ízben könyvkritikáiban, egyszer pedig a Thália Társaság kapcsán. Ez utóbbi cikkei azonban már az esszé-korszak idején keletkeztek, ezért velük a továbbiakban nem foglalkozunk.

I.

Ha e negyven színházi előadáshoz, bemutatóhoz kapcsolódó tíz írást hosszmeteszében vizsgáljuk, akkor az első jellemző az, hogy Lukács kezdetben csak a bemutatott drámáról írt, a színházi vonatkozásoknak egyetlen sort sem szentelt. Így van ez *A kegyelemkenyér*, a *Berlin*

júliusban esetében (ez utóbbinak csak első három bekezdése színházi tárgyú), valamint a Magyar Szalon 1902. novemberi számában szemlézett bemutatók közül háromban. Ezt követően azonban kritikáiban megjelennek az előadásokról — elsősorban a színészi játékról — adott értékelések. Mivel a kor nem a rendezői színház kora, ezért Lukácsnál is az előadás (illetve a rendezés) csak csökevényesen szerepel a beszámolóiban, és a színházi vonatkozás jelentős — sőt szinte kizárólagos — mértékben a színészi alakítással lesz azonos. A színészi játék értékelése az első bírálatokban még csak egy-egy dicsérő vagy elmarasztaló jelző, illetve fordulat; időnként még az sem, csak egy közvetett utalás, célzás az alakítás minőségére. Az előbbi például ily módon fordul elő: „... akit különben Gál gyönyörűen játszott.” Vagy így: „A többi szereplőknek voltak jó pillanataik.” A célzások tartalma is könnyen feltárható, amikor Lukács így ír: „A többi szereplő — persze Gált kivéve — és az összjáték nagyon jellemző volt. Sajnos nem a darabra, hanem a Nemzeti Színházra.”

A kritikai fordulatoknak egy másik típusa a dráma és az előadás közötti kapcsolat értékelése. „Az előadás jó volt: teljesen a darabhoz simul” — írja egy helyütt. Másutt pedig ezt mondja: „Márkus Emília Bródyval kongeniális volt, és ez nagyon sok.” A későbbiekben felbukkan egy újabb megoldás, a bemutatónak a közönségre vagy a kritikusra tett hatásából való megítélése. A szerző itt egyfelől saját benyomását, a benne keletkezett hatást ismerteti (amit a nézők reagálásaival erősít meg), másfelől vitatja a nézőtérén keletkezett hatás autentikuságát. Az első esetben így ír: „Márkus Emília engem nem ragadott föltétlenül magával, mikor láttam. Talán a hiba bennem van. (...) Lehet. De mások is voltak, akik ezt találták.” A második esetben pedig ezt mondja (ugyancsak Márkusról, de egy másik bemutató kapcsán): „A közönségnek és a kritikának persze tetszett; ma ő mindent tehet, amit csak akar, de mi, a Márkus Emília *művészetének* bámulói, azt szeretnők, ha ő, aki képes a legnagyobbra, *csak* a legnagyobbat produkálná.”

Bár a másfél év során a kezdetben alkalmazott kritikus megoldások mindvégig megmaradnak, néhány alkalommal Lukács többre is vállalkozik, mint egy-egy jelző, fordulat vagy hatáselem megemlítésére. Megjelenik kritikáiban a színészi játék részletes elemzése, a színészek egyéni alakításainak és az előadás egészének az összekapcsolása, az értékelés mellett az interpretáció. Részlet egy ilyen elemzésből: „Jászai Mariban megvan a legnagyobbak tulajdonsága: a részletek, a nüanszok finom, aprólékos megfigyelése, de alárendelve, beillesztve a nagy, klasszikus vonalakba.” Majd ugyanitt Lukács példákkal illusztrálja kijelentéseit. A példákban gesztusokat elemez (a kéz játékát, s ennek eltérő funkcióját az előadás két különböző részében) és a hanghordozást.

Emellett szerepel kritikáiban egy olyan sajátos megoldás is, amikor vélemény és elemzés helyett azt fogalmazza meg, hogy a színészi játékban olyasmit tapasztalt, amit érzett ugyan, de nyelviileg, fogalmakkal nem képes megragadni. Impresszionisztikus módon kifejezve: „... ha olyan jól bírnék zongorázni, mint szeretnék, meghívnám önöket és eljátszanám, hogy játszotta Hannelét Somló Emma...” Másutt, pontosabban körülírva, a színészi játék lényegét megközelítve ezt mondja: „Török Irmának megvan az a képessége, hogy elsősorban a sorok közt levőt, a ki nem mondottat képes megjátszani, azt, amit a felületes olvasó észre sem vesz, de ami valójában az igazi, a költői, a megtanulhatatlan: a darab színe, illata, zenéje.” Ezekben az idézetekben, és a kritikáiban néhol máshelyütt is felbukkanó fejtegetésekben Lukács a színészi játék metakommunikatív természetére, nyelven túli jellegére utal.

A másfél év során kirajzolódó folyamat azt mutatja, hogy a 17—18 éves színikritikus írásaiban egyre nagyobb teret foglalnak el a színházi vonatkozások (amellett, hogy Lukácsnál a drámák mindig elsőbbséget élveznek az előadásokkal szemben), és az impresszionisztikus ítéletek mellett megjelennek az objektivitásra törekvő, megállapításaikat konkrét részletekkel alátámasztó okfejtések. Ez a folyamat azonban nem egy egyenes vonalú tendencia: az impresszionisztikus megoldások, az egy-egy jelzős értékítéletek a korszakban mindvégig jelen vannak.

II.

A negyven előadáshoz kapcsolódó kritikából kirajzolódó keresztmetszeti képről először is azt kell megállapítanunk, hogy ennek forrása nem lehet az összes cikk, Lukács színházi nézeteiről csak néhány kritikája alapján alkothatunk képet. Bírálatainak többsége ebből a szempontból használhatatlan (mindez azonban ugyancsak jellemzője ennek a korszaknak). Az írások jelentős részében — az impresszionisztikus napi kritika gyakorlatának és műfaji szabályainak megfelelően — kizárólag olyan értékítéletekkel találkozhatunk, amelyek (akár a produkció egészéről, akár egyes alakításokról) úgy mondanak ítéletet, hogy magáról az előadásról és a színészről nem mondanak semmit. Nincs bennük elemzés, bizonyítás, érvelés. Ez a módszer Lukácsnak ezt a korszakát alapvetően elhatárolja minden későbbi korszakától. Ezekben az írásokban (még a pusztán értékelőkről szólva) az életmű ismeretében szokatlanul nagy a személyes megnyilvánulások aránya, a szubjektív mozzanatok súlya. A fenti idézetekben is több ilyen szerepel.

A keresztmetszeti kép másik alkotórésze az, hogy a színházról vallott elképzeléseket meghatározzák azok a színházak, amelyekről a be-

számlók szólnak. Nos, a negyven előadásból a legtöbb — szám szerint 27 — a Nemzeti Színházé, a további alig tucatnyi bemutatón pedig a Vígszínház, a Magyar Színház, a Népszínház, valamint berlini és bécsi teátrumok és egy francia vendégtársulat osztoznak. A kritikákban a Nemzeti Színház kétharmados képviselőjének eredménye az, hogy Lukács színházi elképzelései bizonyos értelemben inkább negatív oldalról kerülnek megvilágításra — írásaiban ugyanis a legtöbb esetben elmarasztalja azt a játékmódot és azt a színházfelfogást, amelyet a Nemzeti képvisel.

Színházeszményében az első követelmény az, hogy az előadás feleljen meg a drámának, legyen vele kongeniális. Lukács a színházművészettől nem egy interpretatív viszonyt, hanem egy prezentáló, közvetítő szerepet vár el. A produkció a darabot juttassa érvényre. Fel sem vetődik nála az a lehetőség, hogy a színházi megvalósítás egyben értelmezés is, valamint az sem, hogy a színház autonóm művészeti ág. Ebben a rekonstruálható koncepcióban a színház teljes mértékben a drámának, az irodalomnak van alárendelve, és társadalmi-művészi szerepe is az, hogy rajta *keresztül* a drámai mű, az írott szöveg megszólaljon. Ez tehát egy korai példa Lukács irodalomközpontú művészetfelfogására.

Színházképére jellemző, hogy elégedetlen kora színházi gyakorlatával, és csak néhány esetben fogadja el maradéktalanul a szemlézetet produkciót. Bár kritikusi gyakorlatában ő is egyes szerepformálásokról ír, eszménye mégis az a színház, amelyben az egyéni alakítások alá vannak rendelve az előadás egészének. „Az előadások rendes képe: egypár hatalmas, zseniális alakítás, sziklaként kimeredve a lapos, néha a lapos alatt álló előadásból” — írja elmarasztalólag egy helyütt. Másutt ezt olvashatjuk: „Összjátékot és rendezést nem is kell külön említeni.” (Mivelhogy nem volt.) Ugyanezt a viszonyt követeli meg az alakításokat fölépítő részletek és a szerepfelfogás egésze között. A színész egyes gesztusai, hanghordozása hozzon létre összefüggő egészet, a rész megoldások épüljenek bele a szerep — és azon túl az előadás — egészébe. „A legfontosabb a színjátszásban: a stílus” — írja ezel kapcsolatban, és ezen a színészek és a rendező homogenizáló képességét érti.

A színészi munka lényegének azt tartja, hogy a szereplő *egészítse ki* az írott művet olyan nem nyelvi összetevőkkel, amelyek érvényre juttatják a dráma nyelvileg rögzített tartalmait. Lukács a színésztől azt várja el, hogy metakommunikatív eszközökkel építsen ki egy egész világot a megformált alak köré, és szerepében a legapróbb részleteket is úgy dolgozza ki, hogy azok a dráma egészének mondanivalóját fejezzék ki. A színészi játék metakommunikatív jellegével saját kritikusi gyakorlatában nemigen boldogul (s a kritika általában azóta se), mivel olyasmiket kellene megneveznie, amik még vagy már nyelvileg megfo-

galmazhatatlanok. Ezért zár így egy előadásismertetőt: „A színészekről írni vagy monográfiában lehetne, vagy csak a nevüket kellene fölso-rolni.”

III.

Lukács György színikritikáiból nem rajzolódik ki egy összefüggő színházkonceptió. A kritikák másfél éves időszaka nem alkot homogén korszakot, jóval erőteljesebb a változás, illetve az eltérő kritikus meg-oldások és nézetek egyidejű jelenléte. Ezt a korai — az egész pályát megnyitó — korszakot tehát nem szabad túlértékelnünk, de ugyanakkor kirekesztenünk sem lehet Lukács György pályaképéből. A kritikákban fellelhető elszórt megjegyzésekből azonban nem volna szerencsés *meg-konstruálni* egy színházelméletet (mondjuk oly módon, ahogy azt ép-pen Lukács teszi majd a „realizmus diadala”-teóriával Engels egy ma-gánlevélben elejtett megjegyzése alapján).

Azt azonban látnunk kell, hogy ezekben az írásokban már feltűnnek — ha töredékesen is — azok a színházi elképzelések, amelyeket majd a Thália Társaság vall a magáénak, s amelyeknek egyik szószólója, megfogalmazója éppen Lukács György lesz. Ezek között a nézetek kö-zött ott található a sztárkultusszal szemben az együttes játék preferálá-sa, és a szakítás vágya a színészi játék addig uralkodó (és a kritikák-ban főképpen a Nemzeti Színház kapcsán bírált) módszerével, stílusá-val. „Igazság a drámaírásban, igazság a színjátszásban” — szól majd a Társaság jelszava, ahol Lukácsnak alkalma nyílik kritikus gyakor-latát és a színházzal kapcsolatos elképzeléseit egy közösségi tevékeny-ségbe transzponálnia.

A Társaság felbomlásával párhuzamosan azonban elfordul a színház-tól, amiben — sok egyéb mellett — az érzékiséggel szemben a fogalmi-ság, a részletekkel szembeni érzéketlenség következtében előtérbe ke-rülő koncepcionálás felé vonzódás megnyilvánulását kell látnunk. Az impressziókat felváltja a nagy rendszerek iránti vágy. A színikritikák a kezdet, a *Gyerekkor és iskola* cím alá sorolt időszak a *Megélt gon-dolkodásban*. Kezdet és átmenet a kibontakozás felé.

„A Thália kivezet a félig gyermeki kezdetekből.”

VAJDASÁG KÉPZŐMŰVÉSZETE (II.)

Adalékok a XX. századi művészettörténeti kutatásokhoz

BELA DURANCI

A századforduló — a modern művészet első jelei

Habár a társadalmi viszonyok nem kedveztek a művészet felvirágzásának, a mai Vajdaság területén a huszadik század az új kor első jeleivel köszöntött be. A lendületes történések visszhangja az európai központokból meglepően gyorsan eljutott ide, s nemcsak az itt vendégeskedő, hanem az itteni születésű művészek alkotó tevékenységét is ösztönözte, és autentikus műveket eredményezett.

A modern építészet határköve ezen a tájon mindenképpen a szabadkai zsinagóga, amelyet 1902-ben avattak fel ünnepélyesen.¹ Igaz ugyan, hogy Jakab és Komor pesti építészek eredetileg a szegedi zsidó imaházra meghirdetett pályázatra nyújtották be tervüket, ám az elsődleges elképzelésnél arányosabb formában Szabadkán építették meg, és így is maradt fenn. Ezeknek az építészeknek még néhány kiváló műve valósult meg Szabadkán. Csupán egy évvel később pedig Raichle J. Ferenc apatini születésű építész egyetlen lélegzetvétellel megtervezte a csodálatos Raichle-palotát, a századforduló egyedülálló építészeti remekét, az egyik legjelentősebb építészeti alkotást, amely Vajdaság területén századunk első évtizedében létrejött.²

A festészet terén — az itteni művészeknek közvetlenül az európai központokban végzett tanulmányai által, vagy pedig a nagybányai mű-

¹ „... A kupola ácsszerkezete valóságos mérnöki és iparosi remekmű... s tekintettel a kivitelezés idejére (1902) avantgarde és rendkívül sikeres vállalkozásnak számítanak...” (Izveštaj o izvršenom pregledu i ekspertizi o stanju konstrukcije zgrade sinagoge u Subotici [Jelentés a szabadkai zsinagóga épületszerkezete állapotának vizsgálatáról és szakvéleményezéséről], Tartományi Műemlékvédő Intézet, Újvidék, 1976. szeptember 29-én, 01-480-3-as szám alatt.)

² A Raichle-palotát, ma a Képzőművészeti Találkozó Képtárát mint építészeti műemléket, a törvény védi.

vésztelep közvetítésével — számos alkotás tanúskodik a modern képzőművészeti gyakorlat megjelenéséről. A század legelejéről és jelentőségük miatt is az elsők között kell megemlítenünk a bajmoki származású Stipan Kopilovićot, aki 1908-ban Párizsból hozza magával gazdag színrendszerű, napsütéses impresszionista vásznait, a beškai Danica Jovanovićot, aki müncheni tanárai hatására tette meg „a mérsékelt realizmustól a plein-airig és az impresszionizmusig” vezető utat,³ és a verbázi Pechán Józsefet, akinek neoimpresszionista vásznai 1913-ban keltettek meglepetést néhány itteni városban megrendezett kiállításon. Külön helyet foglal el Streitmann Antal, a nagybecskereki gimnázium rajztanára, akinek Fülep Lajos és Todor Manojlović ismert képzőművészeti kritikusok, valamint a rendkívül tehetséges, korán elhunyt festő, Novák Rezső voltak a tanítványai.

A szobrászat tájunkon, sajnos, nem talált termőtalajra, legalábbis ami az emlékműveket illeti. Kesernyés élcént hat az 1909-ből származó idézet: „Hisszük, hogy rövid pár esztendő múlva állni fog Zomborban a második szobor is, sőt azután talán még a harmadik és Zombor lesz Bácskában a szobrok városa.”⁴ Az igazság s teljesség kedvéért emlékeztetnünk kell arra, hogy abban az időben két tehetséges, rendkívüli szakmai pontosságú és realista irányítelű szobrásszal büszkélkedtünk: az újvidéki Đorđe Jovanovićyal⁵ és a szabadkai Telcs Edével.⁶ Ám ezeknek immár nemzetközi hírneve ellenére is a modern szobrászat majd csak 1913-ban bukkan fel nálunk, Pechán József már em-

³ Olga Mikić: *Prilog proučavanju slikarke Danice Jovanović (1886—1914)*, [Adalék Danica Jovanović festő művészetének tanulmányozásához], a Szerb Művészettörténészek Társaságának a kiadása, SVESKE [Füzetek], 1983, VII. évf. 14. szám, 81. old.

⁴ *Bácska társadalmi élete ezer arcképpel*. Szerkesztette Csoór Gáspár, Budapest, 1909, 34. o.

⁵ *Đorđe Jovanović* (Újvidék, 1861. I. 21—1953. III. 23., Belgrád): szobrász. Tanulmányait Bécsben, Münchenben és Párizsban végezte. 1903-ban tért haza, előbb gimnáziumi rajztanár, majd a Művészeti Iskola igazgatója és tanára volt Belgrádban. 1889 óta állított ki, Újvidéken 1895-ben volt tárlata. Számos külföldi és valamennyi jelentősebb hazai kiállításon részt vett. Portréiről és több emlékművéről ismert. Vajdasági szobrai: Jovan Jovanović Zmaj (Ruma), Branko Radičević és Sava Tekeli (Karlóca), Merkur szobra a Ljubljana-i Bank újvidéki épületének kupoláján stb.

⁶ *Telcs Ede* (Baja, 1872. VI. 12—1948. VII. 18., Budapest): szobrász. Gyermekkorát Szabadkán töltötte, innen ment Bécsbe tanulni. Számos elismerésben részesült. Amikor 1908-ban állami díjat kapott, a budapesti ünnepségre „meghívták szülővárosának, Szabadkának hatóságát is”. (*Bácsmegyei Napló*, 1908. XII. 22.). Az *Allami nagy arany érdem 1908* kitüntetését Telcs a szabadkai gimnáziumnak ajándékozta (*Bácsmegyei Napló*, 1910. február 5.). Vajdaságban mellszobrokat készített: Erzsébet királyné (Szabadka), Szilágyi Dezső (Szilágyi), Doktor Hadzsi (Bácstopolya). Bátyja, Telcs Imre emlékezete szerint a szabadkai Városi Könyvtár épületének Atlaszai Telcs Ede ifjúkori munkái.

Streitmann Antal: Felsőbányai utca, 1904

lített tárlatain, amelyeken bemutatták a Párizsban tanult, debreceni születésű Medgyessy Ferenc szobrászművész alkotásait is.

Az iparművészet a huszadik század első évtizedében olyan lendületet vett, amilyenre soha korábban nem volt példa, és később sem ismétlődött meg. A Torontói Szőnyeggyár faliszőnyegei nagy elismerést kaptak 1900-ban a párizsi, 1902-ben pedig a torontói világkiállításon. A zrenjanini (akkor nagybecskereki) szőnyeggyár tervezői Vaszary János, Horti Pál és más, akkor avantgárdnak számító pesti művészek voltak. Nagy Sándor vitrázsai pedig, amelyek a szabadkai városházát, az építészet és az iparművészet szintézisének ezt az egyedülálló példáját díszítik, a szecesszió legéntekesebb ilyen alkotásai közé tartoznak.⁷

Az akkori Nagybecskereken a múlt század közepétől működik az első vajdasági fényképészműterem. A századforduló éveiben a többi

⁷ A jugoszláv festők első összejövetelén, 1962-ben Szabadkán mondta a szintézisről folytatott vita során Aleksa Celebonović: „Azért akarok erről a kérdéssel beszélni, mert jelenleg egy olyan épületben tartózkodunk, amely talán a legjobb példája a szintézisnek, amelyet egyáltalán találhatunk... Ez az épület, úgy találom, tüneményes példája a művészetek szintézisének. Itt minden alakzat, minden forma, kezdve a homlokzattól, a térszerkesztéstől egészen a kilincsekig, a lámpákig, valamennyi díszítőelemig minden egy eszmének, a szintézis eszméjének van alávetve.” (Prvi skup slikara Jugoslavije [A jugoszláv festők első összejövetele], *Rukovet*, Szabadka, 1962. november—december, XIII. évf. 11—12. szám, 775. o.)

városban dolgozó fényképészek munkái — különösen a női arcképek — művészi törekvésről tanúskodnak. A fényképek szecessziós hangulata bizonyítja, hogy túlhaladták a rutinos, iparos munkát. 1905-ben Zomborban megrendezték az Országos Fényképező Kiállítást, amelyen az akkori Magyarország legjobb amatőrjei vettek részt a zombori egyesület tagjaival együtt. Vetítésekkel egybekötött esteket szerveztek, „módot nyújtva így minden tagnak ezen nemes sportban való tökéletesülésre”.⁸

Figyelemre méltó, ahogyan Veljko Petrović Ravangradjában, e zombori lomha provincializmusban a még gyermekcipőben járó fényképezés mintegy harminc lelkes híve „ezen nemes sportot” a művészetek közé emeli. S ahogyan a végtelenül fősvény szabadkaiak megépítik a pompás, ma már felbecsülhetetlen értékű városházát. A vidékies Becskerek pedig képzőművészeti központtá vált, elsősorban Konstantin Danilo festőnek (1789—1873) köszönhetően, s e tekintélyét folytatólagosan megőrizte a huszadik században is, napjainkig. Hasonló példákat szép számmal találunk a többi, akkor vidéki, inkább falusi, mintsem városi környezetben is. E korszakot századunk első éveiben szellemesen vázolta fel Havas Emil: „Az apró épületek közül szomorúan emelkedik ki néhány gyárkémény, amely bátortalanul ontja az ipari előrehaladás jelét — a füstöt.”⁹

Nyilvánvaló, hogy e történelmi századfordulón valamilyen titokzatos rend szerint ismét létrejöttek nálunk a kultúra számottevő értékei. *Ismét* (!) — hiszen valamivel korábban is voltak itt jelentős, még európai hírű alkotók is,¹⁰ a XIX. század közepéig pedig vitathatatlanul itt fejlődött leginkább a szerb művészet.¹¹ Vajdaság vezető szerepe Szerbia erősödésével, Belgrád művelődési központtá válásával szűnik meg. Az, hogy Pest mellett még Belgrád is művelődési központként jelentkezett, nálunk a képzőművészet sorvadásával fenyegetett. A múlt század utolsó évtizedeiben ugyanis Pest vonzotta magához a tehetséges vajdaságiakat,

⁸ *Bácska társadalmi élete...*, 90. o.

⁹ *Bácska társadalmi élete...*, 154. o.

¹⁰ Például a becsei *Than Mór* (1828—1899) és *László Fülöp* (1869—1937), a bácspalánkai *Eisenhut Ferenc* (1857—1903) és a verseci *Paja Jovanović* (1859—1957).

¹¹ „A Szerb festészet két legnagyobb romantikusa, Đura Jakšić és Stevan Todorović nem talál megfestenivalót a vajdasági biedermeier környezetben. Jakšić a magyar szabadságharcnak és Byron költeményeinek a témáival próbálkozik. Egy ideig Nagybecskereken (Zrenjaninban) él, és Konstantin Danilo műtermében dolgozik, majd Kikindára költözik. Ebből az időből csupán a szerbcsernyei ikonosztáz, két-három portré és két bibliai kompozíció maradt fenn. Ezután ő is és Stevan Todorović is Szerbiába megy, és haláláig ott alkot, a nyugtalan környezetben bőven talál témát indulatos, harcoss festészetéhez.” (Dr. Miodrag Kolaric: *Umetnost XIX veka*, Vojvodina znamenitosti i lepote [A XIX. század művészete, A szépség és a nevezetességek Vajdasága], Belgrád, 1968, 379 o.)

Danica Jovanović: Ülő nő, 1913 körül

most pedig Belgrád lett a tehetségek úticélja. Igaz ugyan, hogy a modern művészeti újítások és állandó változások megkövetelik, hogy a művészek az események középpontjában legyenek, természetes tehát, hogy az alkotók elhagyták ezt a környezetet. Ennek ellenére nem következett be pangás! A vajdasági művészet méltóságteljesen köszöntötte a századfordulót. *A folytonosság megmaradt.*

Az értékek kitartó hangsúlyozása, illetve az erős alkotói egyéniségek tartós vajdasági jelenlétének hangoztatása kétséget válthat ki.

E soknemzetiségű tájat, amelyen történelmi szelek zúgtak végig, és századokon át a Kelet s a Nyugat átjáróját képezte, leggyakrabban provinciális pusztaságnak tartották. Sokáig, hol innen, hol onnan nézve, egyes korszakokat életteleneknek ítélték meg képzőművészeti szempontból. Ha a művészi eredményeket nem osztályozzák, sorolják „nemzeti rekeszekbe”, akkor azt látni, hogy az értékek ezen a tájon szaporodnak, váltakoznak, s ugyanakkor megtartják a vidék kulturális örökségének a színvonalát.

A századforduló éveiben, amikor Vajdaság már lényegesen túlhaladta kizárólagos agrár jellegét, s a vasút révén szorosabban kapcsolódik Európához, a képzőművészet fejlődésének feltételei megfelelő arányban vannak a társadalmi-gazdasági viszonyokkal. A búzatengerben sokan éheznek, munkát és kenyeret keresve sokan elvándorolnak, betegségek pusztítanak, az írástudatlanok vagy a félig írástudók számát pedig még a vagyonosabb rétegek tagjai is növelik. A kulturális fejlődés igényét ellaposítják a különféle „jótékonyági” társaságok és más egyletek, a vezető tekintélyek ünnepi lakomái, továbbá az arcképekkel zsúfolt fényűző kivitelezésű albumok, mint amilyen a *Bácska társadalmi élete ezer arcképpel* című.

„A jótékonyág és művelődés zászlótartói”¹² az ezer arckép között alig szorítottak helyet Csáth Géának, Kosztolányi Dezsőnek, Aczél Henriknek és a művelődés, kultúra még jó néhány alkotójának. „Végezetül pedig — ahogyan Havas Emil írja — akad itt okos ember, ha nem is sok. A műveltséget ugyan nem esszük nagykanállal, csak szalmaszálon át szívjuk, de így mélyebbről jön és nincs friss ételzaga. És ha nincs is kész kultúránk, de minden jel arra mutat, hogy lesz.”¹³

A körülményeknek és természetesen az erőteljesebb személyiségek törekvésének köszönhetően az emberi alkotókedv a századforduló éveiben is értékes nyomokat hagyott, a korszak művészetét impresszív egységgé formálva. Ezt a folyamatot az első világháború szakította meg.

A korszak építészete ma már nem ismeretlen, annál is inkább, mert a sokáig lenézett szecessziót napjainkban érdemileg újraértékeltek.¹⁴ A kor építészeti hagyatékából sajátosságai révén kiemelkedik néhány, ma már műemléknek számító, egyedülálló és Vajdaságon kívül, messze tájon is ismert épület.

A huszadik század hajnalának festészeti értékeit nem szabad kifejezteni e vidék képzőművészetének a történetéből. A kezdet kezdetén — ha csupán a legjelentősebb mozzanatokot említjük is — Nagybecskerek áll. A jelentős képzőművészeti hagyományokkal rendelkező városban a századfordulón nyilvánvalóan szorosabb kapcsolat érezhető a nagy-

¹² *Bácska társadalmi élete...*, a címben.

¹³ *Bácska társadalmi élete...*, 172. o.

¹⁴ B. D.: *A vajdasági építészeti szecesszió*, Forum, Újvidék, 1983.

bányai művészteleppel, valamint azokkal a pesti művészekkel, akik akkoriban alapították meg a gödöllői művésztelepet, de magának a városnak is van egy lelkes csoportja, amelyet Streitmann Antal vezet.

Streitmann Antal (1850—1918) rajztanár, miután 1876-ban Pesten befejezte tanulmányait, a zrenjanini (akkor nagybecskereki) gimnáziumba jött tanítani. Ez az ügybuzgó festő már 1884-ben takácsiskolát hozott létre, amelyből később az ország első szőnyegyára nő majd ki.

Ennek a sokoldalú képzőművésznek kevés képe maradt fenn, csupán néhány tájkép a Bega menti város környékéről és az 1904-ben festett Felsőbánya című olajkép. Ez az impresszionista vászon az eddigi egyetlen hiteles bizonyítéka annak, hogy szorosabb kapcsolatban volt a nagybányai művészteleppel. Közvetve minden más tevékenységében megnyilvánul az avantgárd szelleme. Megrendezte az első gyermekrajzkiállítást az akkori Magyarországon (1903-ban), s ezt a gyümölcsöző munkáját méltatja majd néhány évvel később egyik híres tanítványa, Fülep Lajos képzőművészeti kritikus és elméletíró. A művészi alkotás modern megközelítése válik sajátosságává másik, szintén ismert tanítványának, Todor Manojlović költőnek, képzőművészeti kritikusnak és professzornak is. A korán elhunyt harmadik tanítvány, Novák Rezső festő alig néhány megőrzött műve világosan mutatja kötődését Nagybányához, valamint a „neósok” mozgalmához, akik már 1907-től kezdve túlhaladják a művésztelep plein-air és impresszionista úttörő korszakát.

A Torontáli Szőnyegyár műszaki igazgatójaként Streitmann olyan művészeket mondhat munkatársainak, mint amilyen Horti Pál, az első sokoldalú magyar formatervező, vagy Vaszary János, a modern hangvételű, már ismert festő.

Streitmann 1890-ben rendezte meg az első festészeti kiállítást az akkori Nagybecskereken. Később, 1910-ben az ottani művészeket arra serkentette, hogy alakítsák meg a Nagybecskereki Impresszionisták Csoportját. Ennek valamennyi tagja „Nagybányán tanult festészetet, vagy pedig nyáron át rövidebb időre elutaztak és más festők társaságában örökítették meg vásznaikon a festői erdélyi tájakat”.¹⁵

Ez a tapasztalat később döntő jelentőségűvé válik, amikor 1931-ben Becskereken megalakul a művésztelep, s bizonyosan ez ösztönözte a ma is meglevő zrenjanini művésztelep szervezőit is. A művésztelep első vezetője Wanyek Tivadar, az egykori Nagybecskereki Impresszionisták Csoportjának a tagja volt.

Vajdaság másik részében, Szabadkán Stipan Kopilović jelenik meg, aki Párizsból tért haza, hogy megfesse a bajmoki templom újonnan felépített részét. Az 1907-ben és 1908-ban keletkezett három kép az imp-

¹⁵ Vukica Popović: Velikobečkerečki slikarski ateljei, *Katalog izložbe* [Nagybecskereki festészeti műtermek, Kiállítás katalógusa], Zrenjanin, 1969.

resszionizmus legértékesebb alkotásai közé tartozik nálunk. Ez a festő-növendék, a valamikori borbélysegéd, hozta magával, valószínűleg példának és igazolásnak, hogy elnyerhesse a megbízatást szülőfaluja temploma mennyezetének a megfestésére.

A templom felújított részében (1907—1908) Kopilović négy kompozíciót festett meg. A templom régi részében Jakobei Károly ismert vajdasági festő (1826—1891) hagyományos, sötét tónusú, akadémiai modorú alkotásai vannak. Kopilović szabadon helyezi el alakjait, fénnel borítja el őket, tiszta színeket használ. Enyhén érezhető nála a szecessziós festészet módszere — a hangsúlyozottabb körvonalazás, de a színek iránti impresszionista viszonyulása a döntő. Szokatlan ez a bátor szembefordulás Jakobei tekintélyével és a hagyománnyal, illetve a falusi környezet megszokásával; bátor tett volt az akadémiai realizmus árnyalt jeleneteivel szembeállítani a napsütéses tarkaságot. S talán még furcsább, hogy a környezet ezt elfogadta, és mindmáig megőrizte.

Stipan Kopilović (1877—1924) festő Münchenben, Firenzében, Rómában, Budapesten tanult. Nagyon kevés műve maradt fenn. Az említett három képet a szabadkai Városi Múzeum őrzi. A *Kikötő* és a *Tájkép* 1907-ben keletkezett. Fénnel elárasztott, dús színekkel, szenvedélyes gestusokkal teli képek. A vonal remegő, a szerző impresszionista elkötelezettségével összhangban. A *Kikötő* finom fokozatú színhatása, a *Tájkép* fényeinek és lila árnyékainak játéka érett impresszionista alkotásokat eredményezett, amilyeneket addig még nem láttak mifelénk. A modern paletta további és alaposabb megismerésének jeleként keletkezik a következő évben a *Hajó a Szajján*. A kék, barna, zöld és fehér részeket széles ecsettel viszi vászonra. A középen látható hangúlyos sárga, a kék, vörös és pirosas remegések a vízen, a háttérben látszó város lilás, áttetsző körvonalai olyan festőről tanúskodnak, aki új horizontokat tár fel.

A háború befejeztével, miután 1919-ben részt vett a Magyar Tanácsköztársaságban, Pestről végleg Szabadkára jött, azaz Bácsopolyán lett állami tisztviselő. Akkori képein az élmény drámái, a színeket spachtlival rakja fel, heves mozdulatokkal. Kopilović festészetének ezt az expresszionista korszakát betegsége és halála szakítja félbe.

Danica Jovanović (1886—1914) festőnő a szerémségi Beškán született, Münchenben tanult festészetet. A *cigánylány arcképe* című festményét Lazar Trifunović úgy értékelte, hogy „a korszak remekművei” közé tartozik.¹⁶ Tanulmányai befejeztével 1914-ben hazajött. Néhány más beškaival együtt azzal vádolták meg, hogy szerb kém, és 1914. szeptember 12-én a péterváradai vár tövében kivégezték. Habár lehetőségét még kibontakozásában megsemmisítették, a megőrzött húsz-egyné-

¹⁶ Lazar Trifunović: *Srpsko slikarstvo 1900—1950* [A szerb festészet 1900—1950], Nolit, Belgrád, 1973, 46. o.

Stipan Kopilović: Tájkép, 1907

hány tanulmánya és vázlata a modern művészet betörésének legértékesebb vajdasági jelei közé tartozik. „Néhány, valószínűleg utolsó munkája, friss színeivel és határozott, bátor festői vonásával bizonyos hasonlóságot mutat Nadežda Petrović műveivel”,¹⁷ aki a legtemperamentosabb szerb festőgyéniség volt a századfordulón.

1913 elején Verbászon önálló tárlattal mutatkozott be Pechán József helybeli festő. Ezekben az években ugyan nem szülővárosában élt, hanem állandóan Pesten volt, és rendkívül tevékenyen részt vett az avantgárd festészeti eseményekben. Verbászon mintegy száz képet állított ki az utóbbi néhány év terméséből. A színhatások tűzijátéka villant a kisváros polgárainak szemébe.¹⁸ Egy évvel az első világháború

¹⁷ Olga Mikić: i. m., 81. o. (Nadežda Petrović (1873—1915) festőnő századunk első évtizede szerb festészetének egyik legjelentősebb alakja, egyes alkotásai a jugoszláv művészet csúcán vannak. Aktívan részt vett az Első Jugoszláv Művészeti Kiállítás megszervezésében és az első művésztelep legtevékenyebb tagja volt.)

¹⁸ A kiállítást (a Művészház szervezésében) bemutatták Budapesten, utána Vajdaságban: Újvidéken, Verbászon, Kulán, Bácspalánkán és Zomborban; majd Cegléden és Ungváron.

kitörése előtt jelentek meg a villogó fehérség palettái, a forró sárga árnyalatok, a lilás árnyékok lefojtott bánata, a szecesszió szenvedélyes, kígyózó körvonalai és Pechán temperamentumának jellegzetes vöröse. A nagybányai neósok tapasztalatát idéző, szokatlan színhatású tájképek mellett a festő bemutatta női aktjait is, amelyek „szemérmertlenségét” a közönség egy része jóval később szavá tette — 1969-ben (!) Szabadkán, Pechán retrospektív kiállításán . . .

Az 1913-ban megrendezett verbászi kiállítás a vajdasági századforduló pompás fináléja és a huszadik század bátor művészeti nyitánya volt.

Pechán József (1875—1922) verbászi festő előbb a müncheni Akadémián tanult, majd Hollósy Simon munkatársa lett. Ez az időszak, amely a magániskolába való bekapcsolódásával kezdődött és a háború kitöréséig tartott (1904—1914), a festő alkotó évtizedét jelenti. A korábbi a vajdasági tehetségeknek és mecénásoknak a hivatalos iskolák és akadémiák tekintélyéről kialakított téves nézeteit példázta. A későbbi, a háború utáni időszak pedig azt az állapotot fejezi ki, amelyben egyes művészek, elveszítve kapcsolatukat a művelődési központokkal, elmerültek a provincializmusban. Pechánnak kapcsolatai voltak a nagybányai művészteleppel, a pesti avantgárd körökkel, s az új magyar festészet kiemelkedő személyiségeivel barátkozva részt vett az események folyamatában. Első kézből tájékozódott, az azonos gondolkodásúak támogatták, s annak ellenére, hogy már nem volt fiatal, Pechán tehetsége váratlan lendülettel bontakozott ki színrendszere addig nem is sejtett feszültségében és a kifejezés szabadságában. Színeinek erőteljes kitörése, amelyet addig a müncheni Akadémia rendszerébe vetett hite gátolt, olyan művekkel gazdagította a vajdasági képzőművészet kincsházát, amelyek nem maradtak el az európai központok művészeti jelenségei mögött.

Pechán festményei közül, amelyek tartós helyet biztosítanak számára a modern művészet vajdasági úttörői között, csak néhányat említünk meg.

A *Haditanács* a csínytevő gyermekek kedves jelenete, ám színeivel a drámát sejteti. A kék háttérből elősugárzó sárga szín a zöld, nehézkes formák sejtelmes árnyékain és foltjain áttörve bekeretezi a „titkos” tanácskozás alakjait. Fölöttük, a vízszintes tetőről előtör a temperamentumos vörös szín. A „vezér” kalapjának világossárga hangsúlya majdnem a szerkezet átlóinak a metszetében van. A dekoratíván körvonalazott rajzú kép a „forrpont” előtti pillanatot fejezi ki, békés, de a vihar előtti baljóslatú csendet érzékelteti.

A *Szüret* színeinek és formáinak a hömpölygésével a beköszöntő ős bódító gyümölcszeinek a bemutatása. A természet adományainak súlya alatt megremegő komp és a szilárd talajon levő begyűjtött termés kö-

zötti feszültséget, a szőlősgazdák aggodását az első kocsik csikorgása oldja fel.

A *Délután* az utazás áhított kalandjának az ellenpontozása, amelyet a napsütötte derűs udvaron álló fiáker és a minden eltávozás bizonytalanságát kifejező árnyékos személyek szorongása érzékeltet. A szecesszió művészeire jellemző kimondhatatlan és megfoghatatlan szorongást növeli a mozdulatlan fogat és az érdektelen kocsis is, valamint a valahová „kifelé” tekintő fiatal pár nyugalma...

Pechán József kifejező és erőteljes festészete a szülőföld tájain talál ihletést, a motívumok itteniek, de az élmény és annak kifejezése, a vásznanon érezhető szorongás a kor, az átélt pillanat emberéről vall. Az igazolás, a feszültség tragikus feloldása gyorsan bekövetkezett — kitört a háború, s ezzel be is fejeződött tájaink egyik legtermékenyebb művészeti korszaka.

Pechán nagy képképzésének mellékszereplői barátjának, Medgyessy Ferenc szobrászművésznak a kisebb méretű szobrai. Szintén a közönséggel szembeni kihívásként hatott a *Szerelmeskedő macskák*, a *Kölyök-szőrny* (1908) vagy a *Kövér gondolkodó* (1911) szobra, amelyek a modern magyar szobrászat hírnökei. Medgyessy Ferenc (1881—1958) későbbi hírneves szobrász párizsi tanulmányairól visszatérve első ízben 1908-ban állította ki műveit. Pechánnal együtt a pesti Művészház egyik alapítója volt. Barátja kiállításán szerepelve, elsőként mutatott be nálunk modern szobrokat. A plasztikus kifejezés lényegének, az anyag és a tömeg mondanivalójának, a formák térbeli ritmusának újszerű kutatása volt ez. Az I. világháború után Medgyessy, a vajdasági emlékműszobrászatot gazdagítva, tartós emléket állított barátja verbászi sírjára.

Medgyessy szobrai nélkül a századelő vajdasági szobrászata nem hagyott volna nyomot az új plasztikus szenzibilitásban.

Pedig voltak szobrok ezen a tájon. Telcs Ede ismert szobrász, akit itteni Rodinnek neveztek, néhány kifogástalan művet készített Szilágyin, Bácsstopolyán és Szabadkán, amely „a város szülöttének” nevezte. Ő szintén ragaszkodott e városhoz. Ugyancsak idevalósi szobrász az újvidéki Đorđe Jovanović, akitől szintén nem vitatható el a tökéletes mesterségbeli tudás, a realista ábrázolás attraktivitása — ám sem az előző, sem az utóbbi nem gazdagította modern vonásokkal az itteni szobrászatot.

A századunk első éveiben emelt néhány emlékművet elsöpörték a történelem viharai, a temetőekben látható néhány hagyományos alkotás pedig inkább a megrendelő vagyoni állapotáról, mintsem a (jórészt eddig még ismeretlen) szobrászokról vall, habár találni szokatlanul értékes műveket is.

A vidék építészetének díszítő plasztikája rendkívül gazdag, de az iparművészet körébe tartozik.

Az iparművészet, azaz „az építészet és a művészeti ipar szintézise”, ahogyan a leggyakrabban nevezik az első évtized itteni építészetének utánozhatatlan sajátosságát, az értékek bőséges kincstára. A nagy építők tartós törekvése, amely ma már megvalósíthatatlan álmom — a *szintézis* sajátos, önmagáért való érték. A szabadkai városháza például korának egyedülálló tanúja, olyan erős művészi élmény, amely sehol sem ismétlődik meg.

A városháza belső berendezése különféle anyagainak csodálatos szimbiózisa mellett Nagy Sándor vitrázsai lángoló és áttetsző színhatásukkal megismételhetetlen korszakot, a változó világ szorongásait és szenvedélyeit fejezik ki.

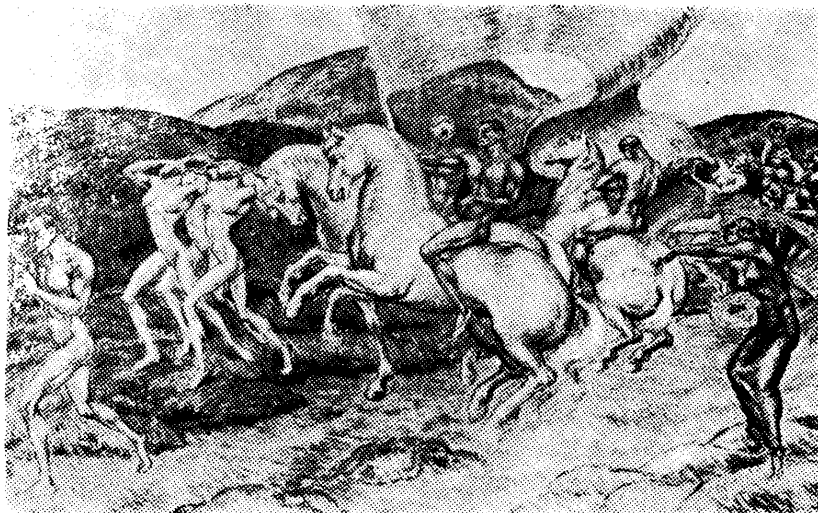
A felsorolt nevek és említett példák mellett, amelyek a századelőn a modern művészet kétségtelen hírnökei voltak, és megcáfolják a vajdasági provincializmusról kialakított téves nézeteket, jelentősek voltak a kíséző események is.

Az előző időszak művészete, a „polgári realizmus”, valamint a mileniumi pompára való emlékezés még sokáig tartja magát, és egyes társadalmi rétegekben még hosszú évtizedekig ellenkezést vált ki minden újjítással szemben. Mind a mai napig megfajthetetlen rejtély azonban: miért fogadtak el annak idején egyes újdonságokat minden ellenvetés nélkül?

A szabadkai Raichle-palotát (1903—1904) például, szokatlan formái ellenére, tartós értékű művészi alkotásnak ismerték el. 1908 júliusában a sajtó azt javasolja a városnak, hogy a palotát *vásárolja meg és tartsa fenn*,¹⁹ neheztelve ugyanakkor a széthúzott belső berendezés miatt, amelyben „egy ínyenc” rendkívüli értékeket gyűjtött össze. Ma, nyolcvan év távlatából nem mérhetjük fel a kárt, csak sejthetjük, milyen felbecsülhetetlen kulturális értéket jelentene, ha megmaradt volna ennek a műemléknek a belső berendezése, a képek és faliszőnyegek is, az egységes művészi élmény összetevő részeként. A megismételhetetlen szintézisnek még a városházánál is értékeesebb dokumentuma lehetne.

A bajmoki templom mennyezetét — amelyet Stipan Kopilović 1908-ban festett meg napsütéses színekkel, fűrge ecsetvonásokkal, sötét, hagyományos árnyékok nélkül, homlokegyenest ellenkező módszerrel, mint elődje, Jakobei Károly tette két évtizeddel korábban — a környezet szintén ellenvetés nélkül elfogadta. A mennyezet ma a századfordulóról tanúskodik, amikor a változások hirtelen következtek be, s ezért egyszerre, egy helyen látható a múlt és a jövő. A festőnek minden bizonynyal nem volt olyan szándéka, hogy jelképesen bemutassa a történelmi

¹⁹ *Bácsmezei Napló*, 1908. július 10.; *Dél-Magyarország*, 1908. július 1., Kultúrpalota-Múzeum.

Pechán József: Győzelem, 1914 körül

változásokat, de az elnéző vagy megértő (?) környezetnek köszönhetően ez az egyedülálló jelkép napjainkig fennmaradt.

Pechán József kiállítását, agresszív palettáját, az ezen a tájon addig példátlanul kihívó motívumokat szintén elfogadták. A kiállítás Verbaszról „normálisan” eljutott a többi városba is. A sajtóban nem volt tiltakozás. Négy évtizeddel később Sáfrány Imre sokkal szelídebb lépése²⁰ a közönség és a sajtó lármás tiltakozását váltotta ki.

A kor érdekes jelensége volt az is, hogy nők is mentek az európai központok festőiskoláiba. A béskai Danica Jovanovićon kívül két szabadkai nő, Jelena Čović és Angelina Mačković is Münchenben tanult.

A tanulás az akkori legjobb iskolákban, illetve a művészeti történések központjaiban, a jó vasúti összeköttetések ellenére is, egyfajta kalandot jelentett, különösen a nők és a szegény sorsú egyetemisták számára. Danica Jovanović éhezett, Pechán József színházban statisztált, Stipan Kolipović pedig Párizsban is, hogy tanulhasson, borbélyként dolgozott. *Magukkal hozták azonban az európai képzőművészeti élet erőteljes nyüzsgésének frissességét.*

Hogy valaki tájékozódjék a legújabb művészeti történésekről, nem kellett már Münchenbe, Párizsba vagy Rómába utaznia. Vajdaság a Budapest és Belgrád közötti út felezőjén volt.

²⁰ „A közönség egy része nemtetszését nyilvánította ki a képek iránt, magának a festőnek a jelenlétében is.” (*Slobodna Vojvodina*, 1952. október 28.)

A századforduló éveiben és még sokáig azután e két város vonzotta és húzta magához vidékünk művészeit. A visszatérők között lesznek későbbi nagyságok is, de olyanok is, akiket a végtelen síkság gyorsan elnyel.

Budapest sokáig a tehetségek első iskolája volt, és ugródeszkául szolgált előbb Bécs, majd később München és Párizs felé. A századfordulón olyan központ volt, ahol meg lehetett ismerkedni a művészeti újjászületés nagy mestereinek a műveivel is. 1903 tavaszán a nemzetközi tárlaton bemutatták Maurice Denis, Édouard Manet, Auguste Renoir, Claude Monet, Pierre Puvis de Chavannes és mások alkotásait. 1905-ben Hans Makart mutatkozott be itt. 1907-ben Auguste Rodin állított ki, s ugyanabban az évben rendezték meg a modern francia mesterek kiállítását, amelyen Gauguin, Vincent van Gogh, Cézanne, Paul Signac és mások számos alkotását láthatta a közönség; hasonló kiállítás volt 1913-ban a Művészházban, amely Pechán bácskai kiállításait is szervezte.

A másik kiállításszervező, amelyet vajdasági vonatkozásai miatt meg kell említeni, a Nemzeti Szalon volt. 1894-ben alapították azzal a céllal, hogy népszerűsítse a művészetet, és ennek érdekében vidéki vándorkiállításokat is szervezett. 1903-ban a Szalon Szabadkán rendezett kiállítást, s ebből az alkalomból Bíró Károly polgármester „köszönetet mond, hogy Szabadka városát is felvették a magyar nemzeti kultúra terjesztése és fejlesztése érdekében rendezendő kiállítások sorába”.²¹ Ekkor 240 képet és 10 szobrot állítottak ki. Ezeket Nagybecskereken és Újvidéken is bemutatták. A Nemzeti Szalon irányvétele nem volt avantgárd, inkább azt lehetne mondani, hogy igyekezett áthidalni a konzervatív művészek és az avantgárd csoportok közötti szakadékot, egyformán teret adva egyiknek is, másiknak is. Kiállítottak itt a nagybányai művésztelep tagjai is, a jellegzetesen „műcsarnoki” festőkkel együtt. A Nemzeti Szalon legnagyobb érdeme azonban, hogy bemutatta az európai központok nagy mestereinek a műveit.

A „hivatalos” művészet és a hagyományos nézetek továbbra is érvényesülnek, párhuzamosan a Nagybányáról sugárzó új gondolatokkal és avantgárd törekvésekkel. Pesten megadják a tiszteletet a már túlhaladottnak is, de ugyanakkor szenvedélyesen harcolnak az újért. 1909-ben, amikor Pechán József elhatározza, hogy műtermet nyit Budapesten,

²¹ *Szabadkai Közlöny*, 1903. március 29.; érdekes, hogy 1912. május 4-én a *Bácsmegyei Naplónak* a Nemzeti Szalon tárlatáról szóló cikke így kezdődik: „Nyolc évvel ezelőtt volt nálunk utoljára a Nemzeti Szalon, s ma ismét vendégünk...”; a Nemzeti Szalon 1902-ben Újvidéken, 1904-ben pedig Nagybecskereken rendezett kiállítást, ezt követően a „pesti művészek” egészen 1912-ig önállóan mutatkoztak be a vajdasági városokban (csoportosan, de a Szalon közvetítése nélkül).

Pechán József: Gruzs (Gruža), 1911

a városban forradalmian új művészcsoport alakul, amelynek tagjai kezdetben *keresőknek* nevezik magukat. 1911-ben veszik fel a *Nyolcak*²² nevet, s így válnak ismertté mint a századelő legjelentősebb művészi mozgalmának csoportja. Három kiállításuk volt: 1909-ben, 1911-ben és 1912-ben, ezt követően a csoport feloszlott, de a tagok legnagyobb része ismét találkozott 1919-ben, a Tanácsköztársaság idején.

Nagybánya, az első magyar művésztelep (1896) mellett, amellyel a becskerekai művészek és Pechán József voltak kapcsolatban, a többi művésztelep is hatással van a vajdaságiakra. A szolnoki (1901) Husvéth Lajos zombori festőt vonzza magához, a kecskeméti művésztelep (1907) pedig a szabadkai Oláh Sándort és Farkas Bélát. A gödöllői művésztelep (1901) néhány tagja a Torontáli Szőnyeggyár munkatársa volt, Nagy Sándor pedig az említett szabadkai vitrázsokat készítette.

A művésztelepeknek mint találkozási formáknak és egyfajta „szabad-egyetemnek” nagy vonzerjük van Vajdaságban is. A háború előtt Pechán javasolta a palicsi művésztelep megalapítását, ám eredményte-

²² *Nyolcak*, a csoport tagjai: Berény Róbert, Czóbel Béla, Czigány Dezső, Kernstok Károly, Márffy Ödön, Orbán Dezső, Pór Bertalan, Tihanyi Lajos.

lenül.²³ *Mégis, évtizedekkel később a művésztelepek Vajdaság sajátosságaiává válnak.*

Belgrádban szintén számottevő változások tapasztalhatók. A legjelentősebb esemény mindenképpen az 1904. szeptember 5-én megnyílt Első Jugoszláv Művészeti Kiállítás. Ezen a hatalmas szemlén mintegy 100 festő mutatkozott be több mint ötszáz művével. A délszlávok egyesülésének eszméje gyűjtötte őket össze, a művek Szlovéniából, Horvátországból, Bulgáriából és természetesen Szerbiából érkeztek Belgrádba. A vajdaságiak közül Đorđe Jovanović, Đorđe Krstić, Paja Jovanović, Stevan Todorović, Uroš Predić, Aleksandar Sekulić, Jovan Kešanski állított ki.

Az első kiállítás idején, 1904-ben Nadežda Petrović belgrádi otthonában született meg az első jugoszláv művésztelep megalapításának a gondolata is.

Az idősebb festőnemzedék számára az első kiállításnak társadalmi értelemben vett mozgósító ereje volt. Változtatott a szokásokon, jelentőséget adott a művészetnek, felfrissítette az ízlést. A fiatalok számára pedig megtiszteltetésnek számított, hogy bemutatkozhattak „A szerb művészeti tanulóifjúság” elnevezésű kiállítási részlegben. A művészettörténet nemsokára a kiállítás érdemének tartja majd részvételüket. A tanulmányaikat végző fiatalok ugyanis felfedezték a fény plein-airi ideálját, a szecessziót, az impresszionista színeket.

„Az első igazi impresszionista képek 1907-ben jelentek meg Szerbiában.”²⁴ Stipan Kopilović abban az évben hozta impresszionista képeit Bajmokra, illetve valamivel korábban tértek vissza Nagyányáról a becskerekai festők és Streitmann Antal plein-air és impresszionista képeikkel. Münchenben tanul Aleksandar Sekulić (1877—1942), az 1904. évi belgrádi kiállításon bemutatkozó fiatalok egyike. Becskerekre majd csak az I. világháború után tér vissza, képei azonban a századelő modern művészete vajdasági jelentkezésének figyelemre méltó jegyei.²⁵

Münchenben, ahová Pesten vagy Belgrádon át vezetett az út, a hivatalos Akadémia mellett Anton Ažbe és Hollósy Simon magániskolája is működött. Érdekes volna tudni, hogy Jelena Čović szabadkai festőnőn kívül ki járt még mindkét iskolába.

Vajdaság képzőművészeti múltjából ennek és még sok más témának a felderítése sok meglepetéssel és új adalékkal örvendeztethet meg bennünket, hiszen számtalan folyamat és sok jelentős esemény játszódott le ezen a területen. Az említett néhány művész mellett, akik vidékünkön az új úttörőinek számítanak, sok fiatal nőtt fel, akiknek a tehet-

²³ Pechán József: Művésztelep Palicson, *Bácskai Hírlap*, Szabadka, 1914. február 1-jén.

²⁴ Lazar Trifunović: i. m., 48. o.

²⁵ Aleksandar Sekulić a nagybecskerekai Polgári Iskola dísztermében állította ki műveit 1904-ben.

sége a következő időszakban bontakozott ki. Számos művész járult hozzá szerényen a művészeti élet fejlesztéséhez, anélkül, hogy valaha is nagyra értékelnék őket. Másokat életükben ünnepeltek, nagyra tartottak, haláluk után pedig elfeledték őket. Nem feleltek meg a mércéknek, amikor ezt a környezetet az európai művészeti központok folyamataival hasonlították össze. Ám a legszigorúbb értékelés sem kerülheti meg az itt említett művészek alkotásait és művészi örökségét.

Vajdaság a századfordulón két művészeti központ között volt, amelyek életbevágóan fontosnak tartották, hogy lépést tartsanak Európával. Annak ellenére, hogy alkotóink vagy egyik, vagy másik központ forrásából merítettek, e táj művészei nem utánozták vidékiesen a fővárosokat. Az itteni alkotók autentikus értékeket, mondhatjuk — vajdasági századfordulót teremtettek.

KARTAG Nándor fordítása

(Folytatjuk)

KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

NYELVHASZNÁLAT ÉS NYELVI FELELŐSSÉG

Szeli István: *Nyelvhasználatunk etikája*. Forum Könyvkiadó Újvidék, 1985

Aki nyelvünkhöz, a szó szűkebb értelmében a „mi” nyelvünkhöz ér-
tőn vagy féltő gonddal közelhajol, jól tudja, régen gyengélkedik, s
időnként a válság jelei mutatkoznak rajta. Nyelvművelésünk is évtize-
dek óta vívja kisebb-nagyobb csatáit az idegen alakú, logikájú szavak
és kifejezések ellen. A százszor rossznak minősített *előlát*, *nyilvános vita*
(a közvita helyett), *átmesél*, az emberi értelem legszebb vonásait, az
árnyalt fogalmazást, a dolgok és fogalmak finom megkülönböztetését
modorossággá s felszínességgé silányító nyelvhasználat százegyedszer is
meggyökerezik.

Válságban lenne hát maga a nyelvművelés, a nyelvvel való törődés?
Értelmében, céljában aligha. Hatásfokának elégtelenségére eszmélve
azonban érdemes lenne módszereit, egész stratégiáját felülvizsgálni, hi-
szen értőbb, megértőbb közönségre nincs nagy oka várni. Ennek a for-
dulatnak, a nyelvművelést az apró talmi küzdelmek görcsétől, a pusztá
nyelvtani absztrakciók köréből kiszabadítani akaró átértékelődésnek va-
gyunk napjainkban tanúi, és ebben a felismerésben fogant Szeli Ist-
vánnak *Nyelvművelő Füzetek* sorozatban megjelent kis könyve, a
Nyelvhasználatunk etikája is, amely egyszerre felmérés és útkeresés, a
szűkebb nyelvészeti körökön kívülről eredő friss látásmód.

Szeli István „diagnózisa” nem hagy kétséget vizsgálatainak eredmé-
nye felől: nyelvünk állapota távol áll attól, amilyennek kellene lennie,
s attól is, amilyen lehetne. Az okokat keresve a *hibák*, vétségek helyett
azonnal a *hibázóra* fordítja: „A régebben észlelt, de makacsul megre-
kedt nyelvi hibákért... nyelvi kifejezőképességünk apadásáért... valójá-
bában nem is az a néhány tucatnyi helytelen vonzat, idegen mintára al-
kotott kifejezés a felelős, amit végső szükségéből intézményes beavatkö-
zással is kiiktathatnánk hazai írásunkból és beszédünkéből, hanem maga
a *beszélő, író ember*.” Ez a felismerés szorosan kötődik egy másikhoz,
hogy a nyelv végeredményben verbális, „szavakba öntött” emberi ma-

gatartás, ha úgy tetszik, viselkedés, értékes teljesítményeiben is, negatív dimenzióiban, a hibákban, „megapadottságában” is.

Ebből az alapállásból számos további tisztázandó kérdés adódik. Ezekből és a megfogalmazott válaszokból áll össze a kis könyv, s bontható ki tételesen vagy éppen csak felsejlően az irodalom, a közelet, a tudományszervezés felől szemlélődő ember tépelődő hitvallása, részleteiben néha vitára serkentő, de realitásokon nyugvó nyelvművelő koncepciója.

A nyelv eszerint közügy, mert mindannyiunké, de sorsa nem egyformán bízott mindenkire: *a tanár, az újságíró, a tisztviselő, a szépíró* és a tömegtájékoztatóban részt vevők felelőssége jóval nagyobb, mint a rájuk utalt befogadó (receptív) közösségé. Nagyobb, mert a nyelvre való ráhatás lehetőségével arányos. A nyelviség ezen a ponton válik *etikai viszonyá*, és ítélni meg magatartásként a közösség, illetve „egy valaki a gyülekezetből”; tiltakozhat, felemlheti a szavát olyan erőszakselekedet ellen, hogy valaki nem él, hanem visszaél a sokezers példányszám adta közlési, nyelvi befolyásolási lehetőségekkel.

A nagyobb látószögű etikai megközelítés fényében a nyelvművelés tartalmi is átértékelhető, a nyelvi ráhatás szélesebb lehetőségébe integrálódnak, másrészt szintén etikai elemekkel telítődnek. A nyelvművelés innen tekintve nemcsak szakmai kérdés, hanem a dilemmákkal is számoló emberi, közeleti magatartás, sőt társadalmi érzékenység, mert rá kell éreznie az itt és most tényeiből eredő problémákra. A problémák közösségünkre jellemzőek, tehát a feladatok is sajátosak. Egyetlen magyar nyelv van — hangoztatják a nyelv nagy művelői, s ezt fogadja el Szeli István is axiómaként, mások módszerei azonban mégsem másolhatók. Nem az általános, de a sajátos módszerek visznek előbbre bennünket, mert nyelvhasználatunk hibái is sajátosak, felderítésük, semlegesítésük is csak „a mélyebb kútfőkől származó valóság igények” megértéséből következhet. A más nyelvekkel való együttélés, Németh László orvosi terminusával élve — nyelvünknek bizonyos izmait fejleszt, másokat sorvadni hagyja, gyengélkedésének okait sajátos környezettanulmányok láttatják.

Miben nyilvánul meg nyelvünknek a „sajátos klímából adódó” gyengélkedése — tehető fel az újabb kérdés, s próbál rá válaszolni a könyvecske, a tételes számba vétel szándéka nélkül: a *nyelvi restségben*, a *lelkismeret hiányában*, egy, Bodrogvári Ferenctől idézett kifejezéssel élve, „*magánjáró frazeológiában*” *nyelvi közhelyekben*, az idegen látásmódot tükröző szavak, mint az *előlát* automatikus átvételében, s egyáltalán az idegszerűségek beözönlésében, s valamiféle „*szómágiában*”, miszerint a dolgok megnevezésének mikéntje visszahat magára a valóságra is.

Ezek a kórtünetek természetesen sokrétű, más-más szintekhez tar-

tozó, ok-okozati tagolódású csoporttá állnak össze, teljes megvilágításukra egy ötvenoldalas tanulmány nem is vállalkozhat, sem annak feltérképezésére, miként és milyen nyelvi közegekre terjedt át a gyengélkedés. Figyelme a továbbiakban főleg két közegre összpontosul, egy *teremtőre*, az *irodalmi nyelvhasználatra*, illetve arra, amelyet hozzávetőlegesen *köznyelvnek*, a teljes nyelvközösség nyelvhasználatának nevezhetnénk.

A nyelvbefolyásolás lehetőségeit, módjait számba véve is főleg ebben az utóbbi közegben gondolkodik kis könyvünk, igaz mellette még az irodalmi nyelvviség szempontjai is beszüremlenek. Mi is segíthetne rajtunk: a nyelvi divatozás áfiumát mérsékelő elvonókúra, az izolálás, ha kagylóként zárjuk körül a nyelv romlását, sérülését? A társadalmi-nyelvi környezethez gyorsan igazodó fejlesztés, nyelvi megújulás a kiút, vagy a nyelvtudat erősítése? Esetleg mindegyik a felsoroltak közül?

Az előző állásfoglalásokból, a megkörvonalazott közegből, ráhatási módokból következik a nyelvművelés céljainak, stratégiájának meghatározása is, amelyeknek az emberközpontúság a fő ismérve: *tudatos-sággá* kell(ene) szilárdítani a *nyelvösztönt*, *logikus törvényszerűséggé* a *puszta szabályokat* és emberi arányú egyensúlyá a mindenáron való *újítás* és a mozdítatlan *hagyomány* szélsőségeit, azaz szükséges a *nyelv szellemét* érvényesítő normatív szabályozás.

A *nyelvösztön*, *nyelvérzék*, a *nyelv szelleme* a nyelvművelés és nyelvészet régen közkézen forgó fogalmi, érthető tehát, hogy sokféle, ma már nem verifikálható értelmezés, tartalom tapad hozzájuk, ezért tartotta Szeli István szükségesnek ezeknek a rárétegződéseknek eltávolítását. Mert, mint írja, a *nyelvérzék* nem valami költői képzelethez hasonló rejtélyes adomány, hanem *analógia*, amelynek egészséges „élettanát” a helyes beszédű környezet biztosítja. Ez a hasonlóságot, mintákat irányítúként használó nyelvi tevékenység már nem igazodhat a Pintér Jenő-féle *Nyelvvédő könyv* glédáihoz, s egyáltalán merev szabályokhoz, főleg a nyelv bizonyos részrendszereiben nem, és itt ajánlatosnak látszik a könyvben nem érvényesülő megkülönböztetés: a nyelvtani kategóriák és a szókészlet, a megnevezés analógiás rendszere nem egyforma zártságú. Az előbbiben a szabályok abszolút érvényűek, viszont egy nyelv szókészlete többé-kevésbé nyílt rendszerként fogható fel, amelyben állandó a megújulás—elhalás dagálya és apálya.

Hasonló átértékelésre szoruló, a nyelv és nyelvviség etikáját mélyen érintő fogalom a *nyelv szelleme* is, amelynek helyes fölfogásáig szerzőnk szerint is gyermekbetegségeken kellett átesnie a nyelvművelői gondolkodásnak, mint pl. az egyszerű nép nyelvének dicsőítése a „romlott” köznyelvvvel szemben, a „magyar lélekre” löcsölt „függetlenség és egyszerűség,” mely „nem tűri” a bonyolult, alárendelt viszonyú gondo-

lat- és mondatkapcsolódást, afféle okoskodások, hogy az „opština” másként nem mondható magyarul sem, mert valami lefordíthatatlan „többlet” van a *községgel* szemben, vagy épp ellenkezőleg, hogy a tulajdonnevek közvetlen átvétele valami öröklött „szervilizmus”. A nyelv szelleme e könyvecske szerint csak egyképpen értelmezhető: egy nyelv szemlélet- és gondolkodásmódot tükröző szabályrendszereként, amely általában más nyelvekhez viszonyítva körvonalazódik, viszont ez senkit sem jogosít fel, hogy egyik nyelv rovására, más nyelvek „hasznára” kovácsoljon áltudományos érveket tökéletességről, fejletlenségről.

A kritikusan értelmezhető fogalmak mellett egy-két vitatott, vitás nyelvi jelenséget is kiemel szerzőnk, mint az *idegen szó—magyar szó* évszázados vitáját, amelyben az újabb felismerésekhez hangolódva már nem úgy vélekedik, hogy az idegen alak okvetlenül a magyartalanság ismérve, sőt: néha az „építőanyagukban” magyar, de idegen szerkezeti viszonyú „elhasonult magyar szavak” idegenebbek a régen honpolgárságot nyert nemzetközi idegen szavaknál.

A bemutatás során szótunk már a nyelvi közegekről, s hogy közülük itt az irodalmi és a köz(életi) nyelv került előtérbe. A *Nyelvhasználatunk etikája* ezeknek hatósugarában keresi a nyelvállapotból eredő felelősséget és a hatóerőket is. Itt jutottunk el olyan szemponthoz, amely a problémák továbbgondolására nagyon alkalmas, de magában nem tudja őket teljességükben megvilágítani. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a két rétegnyelven kívül más nyelvi közegek is vannak, elsősorban a *szaknyelvek*, s a köznyelvtől negatív irányban eltérő rétegek, mint például az argó. Másrészt a köznyelv, a társalgás, az újságszövegek nem képeznek igazán *teremtő nyelvközeget*, a nyelv megújódása csak itt és az irodalom nyelvében nem mehet végbe. (A nyelvápolásért tett tudatos, tervszerű erőfeszítés nem várható el egy társadalom minden tagjától.) A nyelvi, szóképzési megújódás igazán kis kommunikációs közösségekben zajlik, az élő köznyelv viszont (ha igazán az) csiszolja, verifikálja a képződményeket.

A kis közösségek, nyelvileg, terminológiaiilag összetartozó szaknyelvek szóalkotási módjait, a külső forrásokból beáramló fogalmak megnevezését, a szaknyelvi szabványosság normáit viszont, úgy látjuk, nem lehet a köznyelvi elvárások, kompetenciák felől megítélni (noha pl. Kolozsvári Grandpierre Emil is szerzőnk véleményét osztja). Nem lehet, mert a fogalmak valóság háttere rendszerbeli összefüggése, tagolódása is különleges szakismereteket igényel. Az a törekvés, hogy „egy szó már születése pillanatában világosan, félreérthetetlenül nevezze meg a fogalmat”, a kinek kérdésre válaszolva nyer igazán értelmet. A terminustól nem várhatjuk el, hogy a laikusoknál hiányzó, nyelven kívüli információkat, metanyelvi utalásokat is magára szedjen, mert ezáltal

tal a redundancia felé tolódik, a bizonyos egyezményességet feltételező szakmai kommunikáció vérkeringése lassul le. A *társult munka, érdekeközösség* a mindennapok nyelvi közlekedésén, de olvasmányélményeimen is nevelődő nyelvérzékelem számára csakugyan furcsa szavak, nem különben az *általános aktus*, sőt még a *küldött* is egyes összefüggésekben. Am ahonnan ezek valók, a szaknyelvekben a zsebbe való kendő — zsebkendőféle transzformációk, beleértések megszokottak. Az viszont kétségtelen, hogy ez a családi, a társalgási és az irodalmi nyelvréteg közötti állományban, jogi, műszaki, közgazdasági, egészségügyi nyelvünkben komoly bajok vannak, mert nincs saját, csak idegen forrásokból táplálkozó léte. A szakmailag is, nyelvilag is illetékes szakemberek hiányában aztán csakugyan az újságírók próbálják nyelvi környezetünk új fogalmait megteremteni, meghonosítani. Nem baj, hogy ők ezt teszik, hanem az, hogy csak ők teszik.

Az irodalmi nyelvünkben történő silányodással, bár még ezt a szintet pl. Deme László a *Nyelvi és nyelvhasználati gondjaink* c. könyvében egészségesnek hiszi, egyet kell Szeli Istvánnal értenünk, s azzal is, hogy a szómágiának és sok más „társadalmi gyengélkedéseinknek” is lehet derengő tünete.

PAPP György

KÖZELMÚLTUNK VILLANÓFÉNYBEN

Németh István: *Hegyomlás*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1985

Németh István a szó legnemesebb értelmében a kispróza mestere irodalmunkban. Nemcsak mint a rövid műfajok, az elbeszélés, a novella, a tárca művelője, hanem mert világa is „kicsi”, viszonylag behatárolt, földrajzilag éppúgy, mint alakjai társadalmi hovatartozását tekintve. Hősei mindig kisemberek, parasztok, kisiparosok, kisértelmiségiek, megbízható, „bejárattott”, ám éppen ezért hitelességet szavatoló, tehát nagyon is mesterségbeli tudást kívánó eszközökkel életre keltve. Szóljon az író akár felnőttekhez, akár amint azt gyakran teszi, gyerekekhez, az ifjúsághoz. Ezeknek az eszközöknek is köszönhető vitathatatlan népszerűsége. Ha úgy tetszik „hétköznapiságának”, annak, hogy tolmácsolásában figuráinak hétköznapisága nem jelent érdektelenséget is egyben. Ellenkezőleg: az, ahogyan élénk vetíti őket, megalkotójának mindig arról az adottságáról árulkodik, amellyel őket — mintegy röpke pillanatra felvillantott felszín alá hatoló röntgensugár segítségével — jelentéktelenségükben is fontossá teszi. Ugyanakkor azonban az író alakjainak kisember voltából, illetve hétköznapiságából fakad az is, hogy körülményeik és adottságaik folytán, hétköznapi élethelyzetekkel

szemben lehetnek csak felvértezettek. Ámbár... ugyan ki mondhatja magát rendkívüli az élethelyzetekkel vagy éppen a történelemmel szemben felvértezettnek?

A kérdés felvetésére Németh István legújabb elbeszéléskötetének, a *Hegyomlásnak* két, nem közös vonások nélküli, de eltérő koncepcióból foganat ciklusa késztet mindenekelőtt.

Közülük ugyanis az elsőkben ez a hétköznapiság szokványosabb, statikusabb formában mutatkozik meg, s az itt megtalálható, jobbra medítáló, borongós hangvételű írásokat érezhetően a múlt idő kérdése, pontosabban az öregség problematikája hívta életre és kapcsolja is egymáshoz. Némileg talán az első kettő, a groteszkba hajló *Kézscsók a Csavargó kutyában* és a lélektani hátteret sejtető *Incidens* kivételével, de anélkül, hogy a cikluscím indokoltságát okunk lenne kétségbe vonni. Ilyenként ugyanis a *Sérelem* cím mindenképpen az öregkor életérzésének egyik legalapvetőbb jellemzőjét, a „kozmosz sértettségét” idézi, vagyis az említett két írást követő további négy akár a „változatok az öregség témájára” cím alatt is összefoglalható lehetne, oly mértékben koncentrál az öregkori hanyatlás és elmagányosodás tüneteire. A hagyományok nem ismerése és felrúgása miatti megbántottságot mutatva meg a ciklussal azonos című novellában, egyben pedig a benne szereplő két időse ember szerető egymást féltését, a szenilitás felszínén komikus megnyilvánulásait a *Születésnapban*, a szomorúság lemondást *A tenger színében*, s az utolsó kitérés kétségbeesett kísérletét a *Végállomásban* — látszólag drámaiság nélkül, csendes formában. Egyes esetekben a külső megfigyelő szemszögéből, kívülről láttatva csupán az idő rozsdásító hatását, de mindenképpen hitelesen is. Olykor pedig remekül léghőrt teremtő mondatok segítségével: „Egy pirosra érett szőlőlevél csörögve végigsiklott a fényesre koptatott kövezeten. Aztán megint olyan csend lett, mintha örökre az is akarna maradni...” Mások azonban — ez ezek az írások hordozzák az értékötletet az előbbiekhöz viszonyítva — belülről mutatva meg az elbeszélés alakjait. Nemcsak formálisan, vagyis egyes szám első személyben szólaltatva meg őket, hanem jelenüket, sőt az immár kopogtató, elmúlást jelentő jövőt is meghatározó múltból is felvillantva valamit, röpké életrajzként varázsolva elének annak legfontosabb mozzanatait. Így tekint vissza *A tenger színében* egy odaadó szolgálatban megöszült, de tengert soha nem látott öreg tanító elmúlt éveire, tengerre induló dédunokája és annak felesége lelkes készülődését figyelve az ablakon át — az író jóvoltából valahogy azt éreztetve, hogy magára maradása egyúttal az elmúlás közelségével való négy szemközti maradási is jelenti. A *Végállomás* viszont egy örökösai által kisémmizett és szociális otthonban elhelyezett öregasszony ügyvédjéhez írt leveleként olvashatjuk — azért a legtöbbet mondó darabjaként ennek a ciklusnak, mert ez a levél látszólag olyan

csak, amilyennek a fiktív levélíró valóságosként megírhatta volna, önön sorsa felett sopánkodó, közhelyekbe fulladóan szenvelgő, a felgyülemlett keserűség folytán rejtetten agresszív is, telve bizalmatlansággal a világ iránt, egyszerűval olyan, amilyen egy ilyen levél lenni szokott, mivel itt-ott csúfolódó, már-már iróniába hajló hangjának köszönhetően némi késéssel vesszük csak észre, hogy Németh István anélkül tette itt hozzá a maga írói többletét, hogy lerombolta volna az „egyszerűség” itt nélkülözhetetlen illúzióját.

Ez a két műltra is visszatekintő írás, látószögét és egyéb eszközeit tekintve, különben már a második, *A porszem* címet viselő ciklus írásait előlegezi. Mivel az ide tartozó írásokban egytől egyig szintén a főszereplők szólalnak meg a maguk hangján, mintegy kivéve a szót alkotójuk szájából. Hogy aztán alulnézetből szálljanak perbe a történelemmel.

Az idesorolt szintén hat írásban ugyanis a maga módján a történelem is beleszól a hétköznapokba, és igencsak felforgatva azok korábbi rendjét, szükségképpen az emberi sorsokat is alapvetően meghatározza. Amiért is itt az elbeszélő főszereplők már nemcsak egyszerűen az „élettől”, illetve a közelebből meg nem határozott „körülmenyektől”, hanem a hirtelen viharos iramra kapcsoló történelemtől szenvedik el sérelmeiket. Legyen szó ennek a történelemnek, az elmúlt negyven év társadalmi változásainak, egyszerű áldozatáról, amilyen a *Sziget* teljesíthetetlen beszolgáltatási kötelezettségének eleget tenni nem tudó elitélje, aki, miután börtönéből megszökik, azután is jobban érzi magát nádasbeli rejtekhelyén, mint falujában, amikor már semmi veszély sem fenyegeti, vagy pedig olyanokról, akik, mint *A pisztoly*, a *Hegyomlás*, a *Minden világos* és bizonyos értelemben *A porszem* főszereplői, az őket felszínre vető történelem jóvoltából, a maguk csekélyke hatáskörén belül, környezetük hétköznapjainak alakulásába is belejátszottak. És akiket alighanem a „történelem balekjainak” is nevezhetnénk. Éppen mert különböző kisfunkcionáriusként, függetlenül attól, hogy adottságaik és cseppet sem kedvező körülmények közt kialakult szellemi horizontjuk folytán, mennyire voltak képesek megbízatásuknak eleget tenni, valóban komolyan is vették azokat a feladatokat, amelyeket a történelem rájuk hártott. Azt a fajta rossz közérzetet eredményezve, ami nemcsak *A pisztoly* agrárproletár sorból eredő falusi funkcionáriusát gyötri, hanem a megbízatás okozta jeges elszigeteltség folytán családját, közvetlen környezetét is. Ezért juttatják eszünkbe ezek a szereplők akár Galgóczi Erzsébet több, hasonló helyzetben levő figuráját, illetve ilyen tárgyú kisregényét is, nem a kibontakoztatás és az eszközök hasonlósága miatt, hanem az alapképlet azonossága folytán. Németh Istvánnál ugyanis ez az alapképlet nem okoz tragikus végkifejletet, mint Galgóczi-nál, nála megmarad annak, aminek az esetek nagy többségében nyilván

megmaradt a valóságban is: csendes, nem is mindig egészen tudatos belső meghasonlásnak. Hogy utóbb, évek vagy évtizedek múltán, már ne kitörjön, hanem inkább lassan, látszólag csevegő, rezignált legyintésekkel kísért vallomásként szivárogjon föl. Úgy, ahogyan a *Hegyomlás* asztalosüzemének egykori igazgatója szólal meg, azt mesélve el, miképpen vált egyszerre kegyvesztetté a helybeli „fejesek” körében, s vonta ezzel magára a lopás igaztalan vádját is, csak mert nem vállalta, amihez mellesleg nem is érthetett, a népszerűnek aligha mondható adófőnöki tisztet — az egyébként, ahogyan tiszttségéről a megfélemlített munkaközösséggel lemondatták, éppen tipikussága miatt mondható féltelmetesnek. Még ha „régie emberekről” esik is itt szó és „régie dolgokról”, amilyen a nálunk hamar hamvába holt kötelező terménybeszolgáltatás és az erőszakos termelőszövetkezet-szervezés a *Minden világosban*, amelynek „lázító” Nagy Vincéje hasonló hangnemben mondja el a maga kálváriáját.

De ugyanezen a hangon szólal meg Pál József is, a kötet alighanem legjobb írásának, *A porszemnek elbeszélője*. Lévnén úgy rokona a fenti figuráknak, hogy helyzetét tekintve lényegesen különbözik is tőlük. Mindenekelőtt abban, hogy tőlük eltérően még közkatonaként vagy látszólagosan sem befolyásolta a történelem alakulását, ám mint egy mozgalmi mártír öccsét, mégis kiemelik korábbi, békésen halászgató életmódjából, s kellő „fejtágítás” után, több helyen is botcsinálta módon teszik meg igazgatónak, hogy utóbb másra alkalmatlanként legyen gondnoka a helyi potentátok gyülekező- és mulatóhelyéül szolgáló, „Alkotóháznak” is csúfolt vadászotthonnak. Alkoholtól is kikezdett jellemmel vállalva a hamis tanúskodást a vezetőknek abban az egymásközi leszámolásában, amelynek természetesen a leginkább karakán figura válik — igaz, átmenetileg csupán — áldozatává. Összefogó cselekményszálaként a kitűnő környezetrajznak, amely, középpontjában a vidékies kivagyisággal és szolgálalkúséggel, itt bontakozik ki a legteljesebben: külön az elbeszélés félmúltba időzítetttségének köszönhetően is, úgyhogy szerencsére az itt élénk táruló tabló kíméletlen élességét még a dolgok megnyugtató helyrerázódása se tudja egészen letompítani. Nem mintha az itt megmutatott provinciális csoportkép látteleként különösebben újszerű lenne, hiszen akár a magyar, akár a jugoszláv irodalomra vetünk is röpke pillantást, régtől fogva jól ismertnek hat, emellett szűkebb égtájunk irodalmában sem ismeretlen egészen. Pedig ami viszont közelmúltunk lassan végképp történelemmé dermedő, emberi sorsokkal labdázó hétköznapijait illeti, Németh István felújíték fordulása már csak azért is üdvözlendő, mert azok eredeti modelljei, akiket nyilvánvalóan riporteri élményeit is hasznosítva, haragos visszpillantásának tükrében megmutat, lassanként óhatatlanul megfogyatkoznak. Legyen szó itt felvillantott világának akár cselekvő, akár szen-

vedő alanyairól, a Nagy Vincékről és a Pál Józsefekről, éppúgy, mint a Kalapos Kovácsokról — amely utóbbi név esetében azoknak a kisserűségükben is mindenén és mindenkin átgázolni kész figuráknak az „eredeti példányaira” gondolunk, akiket itt szinte mindig áldozataik szemével látunk. Esetleg a régi barát „beolvasó” szemével, mint a *Bukásban* — újfent arra emlékeztetve, mennyire a társadalmi pozíció kívülről belepumpált levegője tartja csak felszínen ezt az emberfaját, mert amint valamilyen oknál fogva léket kap, menthetetlenül a mélybe süllyed.

Néhány évvel ezelőtt e sorok írója, Németh István egyik ifjúsági könyvéről írva, de már a jelen kötet néhány írásának ismeretében, „megjósolta” egy komoly, „felnőtt” Németh István-könyv megjelenését. Íme tehát, nem okozott csalódást. Nem, mert végre olyan „valóság-irodalom”, amelyben anélkül több a „valóság” az „irodalomnál”, hogy az a nem egészen száz oldalas könyvecske irodalmi értékeinek kárára válna.

VARGA Zoltán

A HŰSÉG NYELVE

Csehszlovákiai magyar írók az anyanyelvről, Madách Könyvkiadó, Pozsony, 1985

A cím és az alcím úgyszólván mindent közöl az olvasóval, amit tudnia kell a könyv tárgyáról, szerzőiről, keletkezésének helyéről, de sokat megsejtet a feldolgozás módjáról, szempontjáról, s úgy érezzük, céljáról is. További eligazítással a borítólapon fülszövege szolgál. Megtudjuk belőle, hogy a benne foglaltak, az anyanyelv a szerzők számára — mint ahogyan már a poétikus címből is gondolhatjuk — jórészt nem a szűkebb szaktudományt jelenti, hanem az „írásbeliség és általában a kultúra, a szellemi és mindennapi élet életközegét”. Ennek megfelelően a huszonkilenc közlemény nem (nemcsak) nyelvészek tolla alól kerül ki, s az írók sem mindannyian a szépirodalom elkötelezett művelői, hanem nagy számban a nyelv használóinak szélesebb köréhez tartoznak: orvosok, jogászok, pedagógusok, publicisták, szerkesztők stb. További következmény: az írások nagy műfaji változatossága — karcolat, jegyzet, glossza, esszé, elemzés, tanulmány, vallomás, vers. S jó, hogy ez így van, mert csak ily módon ismerhetjük meg a nyelvhasználat napi realitásait, a nyelv funkciójával összefüggő gondokat, de a messzebbre mutató kérdéseket is. A szakmaiság és a közéleti felelősség, a kutató értelem és a lélek érzékenysége fogott itt össze, ezek együttese adja meg a könyv alaphangját, s ennek folytán lesz a Madách

Könyv- és Lapkiadó e vállalkozása szakszerűségében is izgalmas olvasmány, de olvasmányossága ellenére sem elnagyolt vagy felszínes helyzetrajz, beszámoló egy közösség nyelvének állapotáról.

Zömmel mégiscsak szépírók (költők, novellisták, regényírók) reflexiói olvashatók a könyvben, olyanoké, akiknek a nyelv nem oly értelemben „használati eszközük”, mint ahogyan az a közgazdász, a kézműves, a postás vagy gépkocsivezető számára, aki tehát napi teendőinek végzése során egyszerűen csak él a közlés, a felekkel való kommunikáció, a kapcsolatfelvétel elemi formájával. Nagyobb részben olyan szerzők nyilatkoznak tehát, akik az elemi fokú megértésen és megértetésen túl a kimondatlan és kimondhatatlannak vélt érzelmi és intellektuális emberi tartalmak teljes, maradéktalan és hatékony kifejezésére törekednek. Ahogy az egyik társszerző, Ordódy Katalin fogalmaz, akiknek „a nyelv nem pusztán érintkezési eszköz, hanem azonosságtudat is egyben”. Így van ez rendjén, így volt ez az irodalomtörténeti múltban is. Nem véletlen tehát Kazinczy Ferenc példája, akire oly gyakran hivatkoznak a cikkek szerzői. A magyar irodalom e nagy alakja és műve nemcsak a Kasához fűződő szerkesztői, iskolafelügyelői stb. tevékenységével vált a szlovákiai magyarság megbecsült örökségévé, hanem mindenekelőtt a két évszázad messzeségéből küldött üzeneteinek humánumával, az „új ideák” iránti fogékonyságával, de olyan neológusként is, aki messzeemenően számolt a „tulajdon karakterű s originális” nyelv hagyományai-val, aki tehát egyaránt tudott magyar és európai, a szó legnemesebb értelmében hazafi és kozmopolita lenni. Kazinczy ujjmutatását a mai szlovákiai magyar írók úgy fogják fel, mint ahogyan Fábry Zoltán a *Kazinczy elkötelezettségében* című, még 1967-ből származó írásában, amely méltóképpen került a könyv élére, előszó helyett és irányadóként: „A nyelv az emberi létet jelenti: szabad, kötetlen lélegzést. A nyelv egy nép életének legfontosabb szerve: ideghálózata.” S ugyanakkor Fábry a rá jellemző kemény, puritán, önmagát sem kímélő erkölcsi ítélkezéssel mondja ki ezt is: „Hajlamosak vagyunk, hogy nyelvi bajaink és sérelmeink okát kívülünk, másokban keressük. Merjünk egyszer magunkba nézni és bevallani: a legfőbb ok mi magunk vagyunk... Minden nyelvnek olyan a sorsa, amelyet megérdemel...”

Ami magasrendűen etikai szemléletűvé teszi ezt a könyvet, s ennek folytán rokonszenvünket is elnyeri, az a lapjain végighúzódo koncepció többnyire sikeres érvényesítése. Szemléletét nem a kicsinyes sérelmi politika, nem az anyanyelvhez való jog paragrafusokba, rendeletekbe, előírásokba, alkotmányba foglalt tételei vagy a közigazgatás bürokratáinak csavaros logikájával megfogalmazott tézisei határozzák meg, hanem a herderi fogantatású természeti jog humánus gondolata, az emberi együttélés és együttlétezés közös történelmi tapasztalatai, amelyek már évszázadok óta azt a tanulságot kínálják Európa e tájain, hogy a

nyelv nem lehet a birodalmi gondolat vagy a nemzetállam eszköze, függvénye, alárendeltje. A nyelvet és annak használatát nem lehet az állami érdek mindenhatóságának, a gyakorlatiság merkantil szellemének a hámjába fogni. Ez a meggyőződésé érlelt felismerés hatja át Gyönyör Józsefnek a népességelemzés vagy a törvényhozás tükrében vizsgálódó munkáit éppúgy, mint a költők vallomásait, akik — például Ozsvald Árpád a hettiták történelmi példájára hivatkozva, vagy Batta György a jelenvaló pillanat látás-hallás impressziójából kiindulva — hitet tesznek a nyelvi hűség mellett. Annak a reinkarnációnak a folyamataiba is bepillantva, amely éppen a béklyóitól felszabadított nyelv révén teszi hazává az államot, polgárrá az alattvalót, lélekbeli kötelekké és emberi kapcsolattá azt, ami addig csupán az információvétel és -közlés eszköze vagy éppen a megkülönböztetés oka volt a népek és a társadalom egyedei között.

Ez az alapelgondolás persze csak általában jut kifejezésre, s nem minden cikkben egyformán erős nyomatékkal. Már csak azért sem, mert a könyv huszonkilenc szerzőt vonultat fel (némelyikük több írással is szerepel), s azért sem, mert noha az írások legtöbbször az utóbbi tíz évben keletkezett, akad köztük majd két évtizeddel ezelőtti is. Azóta pedig történt egy s más, ami tovább oszlatta a jövőtlenség felhőt ott is, másutt is. Aztán a tematikai blokkok szerinti besorolás is más-másféle megközelítést tett szükségessé: az anyanyelv társadalmi vagy iskolai használatának az elemzéséhez nyilván jóval több számszerű mutatóra, ténybeli statisztikai adatra kellett támaszkodnia a feldolgozónak, mint például az irodalom vagy a család nyelvének sokszor személyileg is kötött, alanyi mozzanatokkal színezett vizsgálatához, viszont a nyelvjárási és köznyelvi búvárkodás, a „nyelvtáj” elemzése inkább a „szakmaiságot” helyezte előtérbe. Ezért olyan széles a skálája a stílformáknak és stílszinteknek is. S végtére az sem vonható kétségbe, hogy a könyv eszmei elképzelésének az elfogadásában is lehettek kisebb-nagyobb különbségek a szerzők között. A „magyar emberség lehetőségeinek” Fábry-féle szintetikus fogalmából az egyikük az első, mások viszont a másodikul említett jelentésre fordítottak nagyobb gondot, s akadt, akiknek meg a „lehetőség” (a létezés mód, az adott feltételek lehetősége) okozott gondot. Úgy látjuk, csak keveseknél oly kiegyensúlyozottan, mint Fábrynál. Mindezzel azonban a téma megközelítésének a variánsait korántsem merítettük ki, s a könyvben tallózva csak példákat említünk az olvasóban keltett visszhangokra.

Az anyanyelvhez való szerelmes ragaszkodás hangjai csendülnek fel Kulcsár Ferenc *A krónikás csöndjei* című, prózaversszerű szövegéből. Tömény líra, szép szavak, megejtő képek, jelzők, hasonlatok, talán koncentráltabban is, mint ahogyan megkívánja a tárgy, vagy amit szükségessé tesz az eszméltető cél. A szív piros tintájába mártott hattyútoll,

a lélek magva, az anyaszó, a vízcsobogás, a madárhang, az erdőzúgás, a dalos ringás, a bölcsődal, a szívből kicsorduló ének poétikus zsongásába majdnem profánul csikordulnak bele az olyan fogalmak, mint a „közös elvek”, az „alkotó közösség”, „eszmék”, „demokrácia” stb. Ha igaznak fogadjuk el a könyvben más helyen említett Vigotszkij alkotástani megfigyelését, hogy a szó jelentése a gondolkodás jelenségének elkülöníthetetlen része, akkor a fokozottan érzelmi töltésű szavaknak a tisztán intellektuális jellegűekkel való váltakozását feszült energiák jelenlétére vezethetjük vissza: egyfelől szerelemvalló régi költők, nagy vétezők, vezeklők és megtérők érzelmi túlfűtöttségére, másfelől a mérlegelő értelem fogalmi puritánságára, amely tudatában van annak, hogy a nyelv a közösség „nagy és erős ajándéka” az eljövendők számára, s hogy a közösség „mindig alkotó, nem pedig pusztító egyesülés”. (Ismét Vigotszkij: „A szó belép a dolgok struktúrájába.”)

Ma már egyre ritkább ez a konfessziós modor a nyelvről való gondolkodásban, s ez azt az optimistának látszó feltevést is lehetővé teszi, hogy azért, mert egyre kevesebb szükség van rá.

A *Nyelv és iskola* c. fejezet élén Somos Péter az orvos szemével említi fel az anyanyelvű oktatás jelentőségét. Abból indul ki, hogy „a nyelv a tudat meghatározó tényezője”, elutasítja a társadalom olyan szemléletét, amely annak életében, szervezésében kizárólag az anyagi tényezőknek juttat szerepet, s a nyelvet csak eszközként kezeli, mert már Comenius óta bizonyított tény, hogy a tudásszerzésnek s az ember értelmi-erkölcsi nevelésének az anyanyelv az alapja. „... Hogyan tudjuk természetes dolognak elfogadni azt az elhatározást — teszi fel a kérdést —, hogy a hatesztendő, még fogalmi zavarokkal küszködő gyereket szülője kiragadja megszokott környezetéből, éltető közegéből, és egy idegen, ismeretlen közegbe helyezi át?” Az ilyenkor jelentkező lélektani zavarok mellett rámutat az élettaniakra is, amelyek ilyen esetben előfordulhatnak.

Az orvos megfigyelését támasztja alá Mihályi Molnár László, aki a „minőségileg magasabb agytevékenység nyelvi idegkapcsolatát” helyezi pszicholingvisztikai vizsgálatainak a központjába, megállapítván, hogy a Somos által leírt esetben nemcsak a „neurotizációval kell szembenéznünk, hanem az értelmi fejlődés visszamaradásával és a társadalmi beilleszkedés gátoltságával is”.

A könyv *Nyelvjárás és köznyelv között* cím alá foglalt cikkeinek elégikus alaphangját a tudat mélyrétegeibe süllyedő nyelvjárási emlékek ébresztgetése, az alámerülő gyermekkori szavak felidézése adja meg. Az ezekről való lemondás, ahogy a versekből és az emlékdoldó prózai írásokból egyaránt kitűnik, nemcsak a költészet lehetőségeit szűkíti, hanem általában emberségünket is. Ezért szemléli megatottan Batta György, a költő, „hogy ragyog fel az anyanyelv / gyermekeink foga-

fehérén, gyémántból kovácsoltan”, s ezért véli Vas Ottó, hogy „Beszélgetni, vitatkozni, tárgyalni, veszekedni csak palócul tudok. Úgy érzem, másképp nem is érdemes, nem jó”. Bodnár Gyulát egyenesen „elrettenti a fölismerés”, hogy „meghalhat bennünk a szó, ha emlékezetünk szélére sodródik, a felejtés szakadékába”. Ehhez hasonló Duba Gyula élménye is, amit akkor élt át, amikor Mátyusföldön, Alsószelei községben nyomára bukkant gyermekkorára egy szókövéletének. Turczel Lajos erről szólva már a diglosszia, az egy nyelven belüli „kétnyelvűség” esetét vizsgálja önmaga példáján. „Kétnyelvű voltam»: odahaza tovább is és a legnagyobb természetességgel »parasztosan«, az iskolában pedig »urasan« beszélttem” — s aztán kifejti, hogy mit köszönhet az előbbinek: „Gyermekkoromban a nyelvjárási beszéd hatására a népi észjárás, gondolkodás is sajátommá vált.”

Látszólag ellentét van az itt idézett vallomásszerű emlékezesek és Kovács László felfogása között (*Kísérlet a diglosszia állapotának fölmérésére...*), mert míg az előbbieket a nyelvjárási szintű beszéd megőrzését és fontosságát hangoztatják, Kovács inkább a művelt köznyelv hiányát panaszolja fel a csehszlovákiai magyarok beszédében, a „köznyelvisülés” nehézségeit taglalja, az anyanyelvi oktatás elsődleges célját pedig abban jelöli meg, „hogy a tanulók elsajátítsák a köznyelvet, s hogy bizonyos fórumokon és helyzetekben a köznyelv kiszorítsa a nyelvjárást”. A „bizonyos fórumokon és helyzetekben” megszorítás nyilvánvalóan nem a nyelvjárásiasság teljes felszámolását jelenti, hanem azt, hogy „legalább diglosszistává” kell nevelni a tanulókat. A felfogásbeli ellentét a fentebb idézett szerzőkkel tehát valóban csak látszólagos, hisz azok is a diglosszia szintjén használják és beszélnek a nyelvet. A nyelvjárási és köznyelvi elemek vegyülése (különösen, ha az csupán a hangállományban mutatkozik) kevésbé veszélyezteti a feljutást a köznyelviség nivójára, mint az alaktanban észlelhető különbségek, ugyanis azok már melegágyai lehetnek az idegen szerkezeteknek és vonzatoknak, mint ahogy a -tól, -től és a -nál, -nél raghasználat példájából kitetszik, jelentéstani szövődményekről nem is szólva. Ezért véljük ezt a kétségkívül hasznos vizsgálatot kiegészíthetőnek az alaktan legalább olyan alapos elemzésével, mint a hangtani részben.

Az *Anyanyelvi hibanapló* cikkei természetesen arra szorítkoznak, hogy számba vegyék a nyelvi vétségeket, de Mayer Judit igénytelen cím (*Hibanapló*) mögé rejtett tanulmánya a nyelvművelés néhány elvi jelentőségű kérdését is felveti. Azért is érdemes vele kissé bővebben foglalkozni, mert több ponton a mi, jugoszláviai nyelvgyakorlatunkra is jellemző megfigyelést közöl. Az, amit például az ún. alkalmi szókölcsonzésekről mond, szinte teljesen egybevág azzal a megállapítással, amit e kérdésben magunk is többször hangoztattunk. Mayer Judit ugyanis azt fejtegeti, hogy ezeket joggal kárhozzatjuk, „de hadd tegyem

hozzá, hogy ezek a feltűnő hibák, hanyagságok nem szerkezetében támadják a nyelvet. A beékelt idegen szó vagy kifejezés idegen test, azt a nyelv kiveti magából". A baj valóban ott kezdődik, amikor a szlovákiai magyar a „je ako živo sriebro” mintájára azt mondja az eleven gyerekről, hogy „olyan, mint az élő ezüst” ahelyett, hogy „mint az eleven higany”. Pontosan úgy, ahogy a jugoszláviai magyar háziaszszony is, aki „kifagyasztja” a mélyhűtőbe rakott húst, ahelyett hogy kiolvasztaná. „Úgy esik ki, hogy én vagyok a hibás” — halljuk a — főleg újvidéki — magyar szájából „Ispada da sam ja kriv”, aki „savanyú tejet” („kiselo mleko”) vesz az önkiszolgálóban a tarhó vagy az aludttej helyett, holott a magyarban a savanyú tej a romlottat jelenti. A „smrdi na laž” mintájára megalkottuk a „bűzlik a hazugságra”, s az ehhez hasonló kifejezéseket, pedig (a nem nagyon igényes nyelvhasználatban) csupán „hazugságszaga” van valaminek. Gazdasági bajaink forrásai között gyakran emlegetjük a „nem-munkát” („nerad”), noha a munkakerülésről, a hanyag, ímmel-ámmal végzett, felületes, kényelmes, eredménytelen látszatomunkáról van szó, dologtalanságról, télenességről, súlyosabb esetben szabotázsról. A „Hála a kedvező időjárásnak” helyett szinte általános lett a „Köszönve a kedvező időjárásnak”, ami még furcsább, ha valamilyen kedvezőtlen körülménynek „köszönve” mutatunk rá a káros következményre. („A műtrágya magas árának köszönve az idén kisebb a termés hozam.”) Az autóbuszra sokáig várakozó utasjelölt a közelő jármű megpillantásakor így sóhajt fel: „Végre, megy már!” („Ide napokon!”), pedig jön, nem pedig megy. Százával, ezrével sorolhatnánk az efféle, az utcán, a munkahelyen, az iskolában hallott tükörkifejezéseket. Aligha vigasztalhat bennünket, hogy a szerbhorvátban is adódnak (a magyarnak „köszönve”) ilyen kakukkfiókák: „promeniti hiljadarku” a „razmeniti” helyett, mert nem az ezres becseréléseiről vagy kicseréléséről van szó, hanem felváltásáról. Úgy gondoljuk, hogy amikor a szónok vagy a vezércikk írója a népek, nemzetek kulturális és nyelvi közeledését, szorosabb kapcsolatait szorgalmazza („prožimanje jezika i kulture”), nem ilyesmire biztat, hanem sajátágaik, önállóságuk, tisztaságuk nagyobb megbecsülésére.

Mayer Judit éles szemre és jó fülre valló észrevételei két oknál fogva keltik fel figyelmünket: egyrészt a szláv nyelvek szerkezeti sajátágaiból eredő magyar nyelvi vétségeknek a miénkhez hasonló eseteit jegyzi fel, másrészt, mert az áthallások, beszüremlések, a nyelvromlás folyamatainak a megfigyelése és tudatosítása is beszédes példákkal szolgál számunkra. Módszertanilag a mi Kossa Jánosunkhoz hasonlóan jár el: nem elégszik meg a hiba megállapításával és javításával, hanem rámutat keletkezésének okaira, forrásaira, körülményeire, s tudatosítja a szemléletbeli különbségeket az egybevett nyelvek kifejezéseiben, a szóhasználatban.

Hubik István a Mayeréhez hasonlóan alapos dolgozatából csak egy tételét emelünk ki, amivel feltétlenül egyetértünk, s ami az elvi kérdések tisztázásához számunkra is igen fontosnak látszik. Hubik egyértelműen arra az álláspontra helyezkedik, hogy a földrajzi nevek (városok, folyók, hegyek stb. neve) a nyelvnek éppoly szerves elemei, mint minden más tárgy, fogalom, cselekvés, jelenség megnevezése; ezek anyanyelvi használata tehát pusztán nyelvi kérdés, s ebbe nem szabad a nyelvtől idegen szempontokat belekeverni. „... a nyelv nem ismer földrajzi határokat. Amit egyszer a világból a maga eszközeivel birtokba vett, attól joggal nem lehet megfosztani, és magától értetődő, hogy ami a szlováknak Prešov, Levoca, Ráb, Ostrihon, Benátky, az a magyarnak Eperjes, Lőcse, Győr, Esztergom és Velence. Nem az ember, a nyelv tiltakozik a külső, más szempontú beavatkozás ellen. Amire van saját szava, azt szabad legyen a saját szavával kifejeznie.” Itt is kézenfekvők az analógiák: magától értetődő, hogy a szerbhorvát ajkú beszélő Pečuj (Pečuh), Segedin, Budimpešta, Sentandreja, Temišvar, Varadin, Komoran stb. megnevezést használ arra, amit a magyar úgy mond, hogy Pécs, Szeged, Budapest, Szentendre, Temesvár, Várad, Komárom stb. Természetes tehát a magyarul beszélőnek is a Belgrád, Szabadka, Pancsova, Zombor, Becse, Újvidék, Karlóca. Az volt a természetellenes, amikor a szerb ajkú embernek erőszakot kellett elkövetnie saját nyelve ellen, s Ujvideška poštának kellett napilapját neveznie, s ilyen lenne az is, ha a magyar a suboticei magyar dráma előadásaira járna, a sentai pedig a bečeji piacon árulná a portékáját. Rácز Olivér másra érti, de erre is érvényesen: „Nem is a nyelvet féltém, a tudatot féltém.”

Koncsol László viszonylag rövid írása tartalmaz legtöbbet a nyelvi ars poetica, az irodalom és a nyelv kapcsolatainak kérdésköréből. Nyelvközpontú reflexiójában a nyelvvesztés, az áthasonulás fokait, jelenségeit, tüneteit veszi szemügyre, s azt a tanulságot kínálja, hogy a nyelvért nap mint nap meg kell küzdeni, egyebek mellett azért is, mert az írónak a nyelv nem egyszerűen a forma, hanem a tartalom is, ősforrás, kimeríthetetlen erőtartalék. „Tudat, tudás, elszántság, lelkierő, nyelvészeti érzék, hűség, nyelv-és kultúraszereget, vagyis intellektus, érzelem, akarat és erkölcs — a teljes ember próbája folyik az élet nyelvi csatáerein...”

Tőzsér Árpád a nyelv és az (irodalmi) táj összetartozásának, a *langue* és a *parole* összefüggéseinek a kérdéseit boncolgatja, s ránk, a jugoszláviai magyar irodalomra nézve, nem valami kedvező példát idéz a nyelv *parole* szintjének a pusztulásra, s *langue* fokon való továbbélésére: „Évekkel ezelőtt az egyik jelentős jugoszláviai magyar író halálát követően az Új Symposion levelet közölt az elhunyt író feleségétől. A levél így kezdődött: »Kedves barátok!« A kedves jóakaróim, szeret-

teim, társaim tartalmú »kedves barátaim« helyett az idegen nyelvű közegben élő s a magyar nyelv »költészeti« (*parole*) szintjét nem ismerő asszony (s vele az Új Symposion szerkesztő gárdája, tehát egy sereg kisebbségi író) azt mondta: »kedves szerzetesek«. A »barátok« és a »barátaim« jelentéstani különbségét csak a *parole* képes érzékelni, a *langue* számára a két szó lehet azonos jelentésű." Megnyugtató, hogy amit idéz, korántsem jellemző irodalmunkra.

Ebben a blokkban még Zalabai Zsigmond írását kell kiemelnünk, főleg műfaja miatt, mert példamutató és ösztönző lehet más magyar nyelvterület számára is. A költészet stíluskritikája ugyanis fehér holló a jugoszláviai magyar szakirodalomban.

Van mit dicsérnünk (szándék, ügyszeretet, módszer, szemlélet, nyelvi öntudat) és van ok, hogy hangot adjunk véleményünk másféleségének is. Egyről s másról ugyanis mi, ma és itt másféle hangfekvésben írunk. Főleg azért, mert egy kissé régiesnek, meghaladottnak tartjuk a herderi jóslatokban fogant borongást, nosztalgiát, ellágyulást, ami, mint megkopott aranyfüst régi családi képek keretén, bevonja a könyv lapjait. Több kellett volna abból, amit Gyulai oly szépen mond: a „szellem érce”, az objektív, egyértelmű érvelés. Az ész „száraz okai” ma mozgósítóbbak lehetnek, mint a meghatódott révedezés az elmerülőnek látszó világon. Nem szükségtelennek, csak éppen hatástalannak látjuk a merengő lírát ebben a gazdasági szükségéktől kormányzott, számítógépes, csupa-értelem világunkban.

SZELI István

A SZERETET MINT ERKÖLCSI MAGATARTÁS

Erich Fromm: *A szeretet művészete*. Helikon Kiadó, Budapest, 1985

A szeretet a közhiedelem szerint vagy értelmileg alig befolyásolható irracionális érzés, vagy pedig az anyagi ellenszolgálatást helyettesítő „fizetési eszköz”. Egyesek tehát eleve „jobbak” az átlagnál, mivel kedvességük és jóindulatuk mintegy velük született, vagy legalábbis a sorukból következik, míg mások — s az ilyenek aránytalanul elszaporodtak századunkban — az elanyagiasodott élet törvényeinek megfelelően alakították ki erkölcsi életüket, ahhoz és olyan mértékben ragaszkodva, aki és amennyire jó hozzájuk. A szeretet tehát erkölcsi fizetőeszköz lett, amely nem rendelkezik sem az istenhit, sem pedig a társadalom-etika aranyfedezetével.

Erich Fromm marxista beállítottságú amerikai pszichológus szembeáll ezzel a tőkés és a szocialista államokban egyaránt normálisnak tartott magatartással. Miért? — kérdezhetné a jámbor érdeklődő. Mi

kifogása lehet egy tudósnak a szeretet gyakorlata ellen? Nos, Fromm az adott viszonyok között veszélyeztetettnak érzi az emberiség sorsát, ezért ami a magánember számára boldogság, az az ő szempontjából csupán illúzió, önámítás. Meg aztán a szeretet gyakorlata önmagában szemlélve is problematikus. A pszichológus tudja, hogy az elégedetlen, csalódott embereknek a száma jóval nagyobb azoknál, akik viszonylag jó közérzettel viselik el az érzelmi élet elüzettedését.

Erich Fromm a szeretetet az ember egyik alapszükségleteként határozza meg. Racionalistaként meg van győződve róla, hogy az érzelmi magatartás tudatosan, tehát egy eltökélt életmód által befolyásolható. Könyvének címe — *A szeretet művészete* — szinte szó szerint értendő. A reneszánsz eszményre emlékeztető felfogás szerint azért művészet a szeretet, mert gyakorlásának fortélyja olyan összetett, mint a művészi alkotások titkainak elsajátítása, mint az ember alkotóvá nevelése. A szeretetben az ember nem adja át magát pillanatnyi rokon- és ellenszenvének, sőt a tudatos etika és a belső impulzusok közötti harmónia folyamatos kialakulásában egyre kevésbé keletkeznek a lelki életben ilyen szélsőséges impulzusok.

Fromm gondolatvezetése azért bravúros, s ugyanakkor azért rendelkezik nagy meggyőző erővel, mert a szeretet mint a kialakult jellem társadalmi magatartását az elszigetelt embernek önmaga számára sem mindig tudatosított óhajával: a szorongás leküzdésének erőfeszítésével, a közösségbe oldódás szükségletével, a nagyobb egységbe illeszkedés fel szabadító hatásával hozza összefüggésbe. Gondolatai az emberiség hiedelmei és mítoszai között kanyarogva teremtenek mások számára is járható, biztonságos utat. Az ellentétek kiegyenlítésének vágya, az ősi harmónia iránti nosztalgia a régi kultúra képzeteit is befolyásolták — mondja Fromm, aki századunk nyugati társadalmában az általa vázolt erkölcsi újjászületéstől várja a manipulált életformának és általában az emberiség helyzetének megváltozását.

Az elmondottak alapján azonban tévedés lenne Fromm törekvésében az egyén közösségbe olvasztásának szándékára gyanakodni. A közösség ugyanis a pszichológus felfogásában korántsem mazochista önfeleggyelemmel gyártott, jellegtelen massa. Ellenkezőleg: az emberek világa felé szeretettel közeledő ember csakis olyan szabad ember lehet, aki épp nyitottsága által valósítja meg önmagát. A szeretet, ahelyett tehát, hogy megszüntetné az emberben az egyénit, lehetőséget nyújt annak kifejlésztésére. Más szóval — ahogyan Heller Ágnes mondaná — az embert értelmes önzése készíti arra, hogy a megértés szándékával és a jóindulat impulzusára hallgatva közeledjen másokhoz. Lelkizésnek, érzélgősségnek nem lehet helye azokban a helyzetekben, melyekben az egyén, az egyének életének értelme, a humánumnak a sorsa forog kockán.

Hogy Erich Fromm földön járó ember, hogy a marxizmus a dogmáknak a tagadását jelenti számára, az onnan is látszik, hogy koncepciójában az önzés tagadása nem azonos az önszeretet kárhözvátásával. Ellenkezőleg. Szerinte nem lehetünk mások problémái iránt nyitottak, nem élhet bennünk tartósan a segítőszándék, ha nem becsüljük, illetve nem szeretjük önmagunkat. Önszeretetünk természetesen képességeink, társadalmi értékünk önkritikus felmérésének függvénye, amely merő ellentétben van a náciizmusba menekülő boldogtalanok képzelgésével.

Az amerikai pszichológus koncepciója részben Freud elmélete ellenében született. A bécsi gondolkodó a mechanikus materializmushoz áll közel, mikor a szeretetet a szexuális ösztön szublimációjának tartja. A történelem tényei mind a mai napig, sajnos, inkább őt igazolják. Az emberek között kevesen vannak, akik ösztöneik örökölt vagy önként vállalt börtönét elhagyva az értelemnek a Fromm által jelzett magasságába hajlandók emelkedni. Ezért Fromm elmélete egyelőre csupán egyike századunk utópiáinak. Ő *A szeretet művészete* című könyvében inkább moralista, mint tudós. Nem arról beszél elsősorban, ami van, hanem arról, amit szeretne, aminek mindannyiunk érdekében valósággá kellene lennie.

Sem stílusa, sem pedig gondolkodása nem teszi elitistává. A mélyrétegekhez céltudatossága vezet. Ezért olvashatjuk nála egyebek mellett a következőket: „A felebaráti szeretet azon élményen alapul, hogy mindnyájan egyek vagyunk. A tehetség-, intelligencia-, és tudásbeli különbségek elhanyagolhatók a minden ember számára közös emberi lényeg azonosságához képest. Hogy ezt az élményt átélhessük, a felszíntől a lényegig kell hatolnunk. Ha felületesen érzékelem a másik embert, akkor főleg a különbségeket érzékelem, amelyek elválasztanak minket egymástól. Ha a lényegig hatolok, észreveszem az azonosságunkat, azt a tény, hogy testvérek vagyunk.”

VAJDA Gábor

A MESE LÉLEKTANI HATÁSA A GYERMEKEKRE

Bruno Bettelheim: *A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek*. Gondolat, Budapest, 1985

Az osztrák származású Bruno Bettelheim, korunk egyik legnagyobb gyermekpszichológusa, könyvében igyekszik bemutatni az utóbbi évtizedek „racionalista” pszichológusaival és pedagógusaival ellentétben, hogy a felnőtt számára ijesztőnek, kegyetlennek tűnő mesék hogyan segítenek a gyermek számára a növekedéssel együtt járó lelki problémák megoldásában és személyisége fejlődésében. A szerző könyvének

első részében néhány ma is népszerű népmesének tárja fel burkolt jelentését, a második részben (*Tündérországbán*) néhány jól ismert és közkedvelt mesét helyez nagyító alá, hogy feltárja szépségeit és értékeit.

A könyv bevezetőjében Bettelheim jelzi, hogy a mesét mint műalkotást csupán pszichológiai megközelítésből tanulmányozza és egy-egy mese tárgyalásánál a történet fő motívumainak vizsgálatára törekszik, melyek meggyőzően bizonyítják, hogy a mesék minden életkorban nagy pszichológiai segítséget nyújthatnak a gyermekeknek. A mesemotívumok nem neurotikus tünetek, melyeket meg kell érteni, hogy megszabaduljunk tőlük. A gyermek ezeket a motívumokat csodásnak tartja, mert a legmélyebb érzései, reményei és szorongásai találnak bennük visszhangra. A mese tehát nemcsak szórakoztat, hanem fejleszti a gyermek önismeretét, elősegíti személyiségének fejlődését. A szerző meséről mesére kifejti, hogy a mesék pszichológiailag mivel járulnak hozzá a gyermek belső fejlődéséhez.

A mesék nem a köznapi valóság síkján játszódnak, nem a „valóságot” próbálják leírni (erre már a kezdőformulában figyelmeztetik az olvasót-hallgatót). Egyes szülők attól félnek, hogy a mese fantáziavilága meggátolja, hogy a gyerek később szembenézzen a valósággal. Ennek tulajdonképpen az ellenkezője igaz: az élmények (mese) bármilyenek legyenek is, egyidejűleg hatnak a személyiség minden aspektusára. A teljes személyiségnek pedig az életben szükséges helyálláshoz józan valóságérzékkel kombinált gazdag fantáziára van szüksége. Freud szerint a gondolkodással az ember elkerülheti a kísérletezésekben rejlő veszélyeket. A gyermek gondolatai azonban nem olyan fegyelmeltettek, mint a felnőtte; a gyermek gondolatai a fantáziaképek. A világot próbálja megérteni a maga módján: fantáziájában feldolgozza az általa látott valóságot. A képzelet irreális, a belőle fakadó jó érzés azonban valóságos, amelyből mindig erőt meríthet a gyermek. A kitűzött feladattal kapcsolatban a hős sorsa példa a gyermeknek, a mese hőse éppen úgy érez, ahogy a gyermek, vagyis úgy érzi, lehetetlen teljesíteni a feladatot. Ennek ellenére a mese megnyugtatja, hogy a feladat mégis megoldható. A gyermek gyakran nem csak a kudarcától fél, bár ez is része lehet a szorongásának. Hiába ér el a mesehős a mese végére, a gyermek számára ennek semmi jelentősége sincs, ha a mese nem oldja fel mélyebb, tudattalan szorongásait is. A tündérmesékben ezt a gonosz szereplő megsemmisülése jelképezi. A felnőttek gyakran úgy vélik, hogy a mesékben a gonosz szereplő kegyetlen bűnhődése megijeszti, nyugtalanítja a gyermeket, holott a gonosz bűnhődése biztosítja a gyermeket, hogy minden gonosztett elnyeri méltó büntetését. A hagyományos mesében a hős elnyeri jutalmát, a gonosz pedig büntetését — ezáltal a mese kielégíti a gyermek igazság iránti igényét. Hiszen hogyan is re-

mélhetné a gyermek — aki gyakran érzi, hogy igazságtalanul bánnak vele —, hogy végül majd neki is igazságot szolgáltatnak. Különösen helyesnek tűnik a gyermek szemében, hogy amit a gonosz szereplő szán a főhősnek, az a sors jusson neki (gondoljunk a *Jancsi és Juliskában* a boszorkányra, aki meg akarja sütni a gyerekeket, és végül ő maga ég el a kemencében). Ez a mese egyébként arra is megtanítja a gyermeket, hogy igyekezzék meghaladni a szülőktől való függés állapotát, és hogy egykorú társaival kell egymást támogatniuk.

A mese tudatalatti felismeréseket ad át a gyermeknek tulajdon természetéről, s arról, mit tartogat számára a jövő. A mesét hallgatva megérzi, hogy mit jelent e világban emberi lénynek lenni: komoly küzdelmet az élet nehézségeivel és ugyanakkor csodálatos kalandot is. A mese jelentését soha sem szabad „elmagyarázni” a gyermeknek, de nagyon fontos, hogy a mesélő megértse, mit jelent a mese a gyermek számára. A mesék ugyanis lelkiállapotokat írnak le képek és akciók segítségével. A gyermek felismeri, hogy ha valaki sír, az boldogtalan — így a mesének nem kell külön közölnie, hogy valamelyik szereplője szomorúságot érez. Például amikor meghal Hamupipőke anyja, semmit sem hallunk arról, hogy Hamupipőke gyászolta, de „mindennap kiment édesanyja sírjához és ott sírdogált”. A mese tehát képre fordította le a belső folyamatokat, mint mindig, amikor a hős bonyolult belső problémával kerül szembe, amelyet képtelen megoldani, a mese nem írja le lelkiállapotát.

A tündérmesék az élet alapvető problémáival — főleg azokkal, amelyek a felnőtté érésel járnak együtt — foglalkoznak irodalmi formában. Az *évig érő paszulyban* a férfivá érés folyamatán megy át a hős; a *Hófehérkében* tanúi vagyunk az anya lánya iránt érzett féltékenységenek, mely a mese végén őt magát pusztítja el; a *Csipkerózsikában* a gyermekkort követő időszak, a csendes növekedés és felkészülés ideje jut kifejezésre (száz évig alszik Csipkerózsika!); a *Hamupipőkében* az alacsony sorba taszított hősnő győzedelmeskedik mostohatestvérei felett, akik rosszul bántak vele — ez a testvérféltékenység problémája (a mesékben mindig mostohatestvérek).

Mikor Hófehérkét magával viszi a királyfi, a lány élettelenül fekszik az üvegkoporsóban; Csipkerózsika csak akkor ébredhet fel, ha szerelmese megcsókolja; Hamupipőke megpróbáltatásai is csak akkor érnek véget, amikor kiderül, hogy ráillik lábára a cipellő — ezekben a mesékben a megteremtő kimutatja valamilyen formában leendő menyasszonya iránt érzett szerelmét, a hősnők azonban passzívan fogadják, hogy szeretik őket. A tündérmesék állatvölegény-ciklusában viszont a hősnő szeretete és odaadása változtathatja vissza emberré a szörnyet. Az állatvölegény-ciklus meséi Bettelheim szerint arra tanítanak, hogy főként a nőnek kell megváltoztatnia a szexualitással szemben tanúsított ma-

gatartását: amíg számára a szexualitás csúfnak, állatiasnak tűnik, addig az a férfi számára is állatias marad, azaz nem szabadul fel a gonosz varázslat alól (*A békakirály*).

Minden mese olyan varázstükör — vonja le a tanulságot a szerző —, amely belső világunk valamelyik összetevőjét tükrözi, és azt az utat, melyet meg kell járnunk, hogy eljussunk az éretlenségtől az érettségig. Bettelheim könyve felnőtteknek íródott, különösen azoknak, akik gyermekeket nevelnek, hogy segítsen nekik a mesék fontosságának felismerésében.

SÁRVÁRI V. Zsuzsa

SZÍNHÁZ

DUNA MENTI HOLLYWOOD

Szokatlanul sokáig és nehezen készült kritikát kap kézbe az olvasó, mert egyszerűen nem akartam elhinni, hogy szándék és megvalósítás között olyan nagy eltérés lehet, mint amilyent a *Duna menti Hollywood* kapcsán olvasott nyilatkozatok és a szöveggönyv s előadása mutat. Jó, igazi drámai téma a korán jött művész sorsa, mert — ahogy ezt többek között a *Tempefőit* író (alcíme: az is bolond, aki poétává lesz Magyarországon) Csokonaitól kezdve a magyar irodalom számos példája is igazolja — alkalmat nyújt írónak, színésznek hősábrázolásra és eleven, hiteles, drámai funkcióval bíró környezetrajzra is. Nem szólva az örök időszerűségről, amit a téma kínál. Hogy viszont a választott főhős, a zombori Bosnyák Ernő, egy művészeti ág úttörői közé tartozott, az szinte magától kínálja a formák vegyítését, mai divatfoglalommal: a multimediális megjelenítést.

Papírforma szerint minden együtt volt: a jó téma, a színpadra állítás kínálkozó formagazdagsága (színház, film), amit árnyalt a szórakoztatás műfaji igénye (zenés — táncos — játék). Az eredmény mégis *kétségbeejtő*. Szövegben, előadásban közhelyek gyűjteményét kapjuk, olyan felszínességgel találkozunk, ami semmivel sem indokolható.

Újvidéki Színház — Gobby Fehér Gyula: Duna menti Hollywood. Zenés játék. Rendező: Vicsek Károly. Díszlet: Kerekes László. Jelmez: Branka Petrović. Zeneszerző: Lengyel Gábor. Koreográfia: Slavko Pervan. Szereplők: Pásthly Mátyás (Ernő), Boros Tápai Kornélia fh. (Irénn), Bakota Árpád (Mihály), Árok Ferenc (Billy), Ádám Olga, Fejes György, Banka János fh., Ferenczi Jenő, Ábrahám Irén, Ladik Katalin, László Sándor, Szilágyi Nándor, Törköly Levente fh., Boros László fh., Douglas Zinyoro, Faragó Edit fh., Banka Gabriella, Törteli László, Búbos András fh., Polovina Dušan és a balettkar.

Közhelyszínház a *Duna menti Hollywood*.

Felkészültem az előadásra: elolvastam a szöveget, a nyilatkozatokat, s tudtam — tudni véltem —, mi vár rám a színházban. Egy multimedialis produkció, amely a környezete által meg nem értett művészről (tragédiájáról) közöl máig érő, aktuális, elgondolkodtató (másként miért idéznénk színházban a múltat!) igazságokat. Majd kiderült, ez az előadás nem arról szól, amit ígértek, nem a korán jött, nagyot, merészet akaró művészről s nem művészethonosításról szól. (Inkább a szexről, de erről majd később.)

Elég talán megemlíteni, hogy ha egy néhány soros életrajz drámaibb, mint egy egész estet betöltő dráma, akkor az leleplezőmód árulkodó. Miért említtem ezt a durva párhuzamot? Mert az Új Symposionban (1967-ben!) közölt Bosnyák Ernő-életrajzok — három is van belőlük — mindegyike sokkal drámaibb, igazabb, mint a zombori filmesekről, aki városában — Szabadkán már működött, sikerrel a Lifka-mozi, s Újvidéken is volt filmforgalmazás, ami semmit sem von le a vállalkozás jelentőségéből — a filmkészítést és a -forgalmazást kívánta meghonosítani, készült dráma, még ha ezt csak zenés játéknak is hívják.

Az egyik életrajzból nemcsak azt tudjuk meg, hogy az 1876-ban született, nyomdásznak, pecsétkészítőnek tanult Bosnyák mikor, hol volt munkaviszonyban, hanem azt is, hogy még 78 éves korában is dolgozott (szülővárosában a Párizsi utcai Bojában), s hogy neki, aki naponta 16—18 órát dolgozott, még munkakönyve sem volt, nemhogy megérdemelt nyugdíja lett volna. A második Bosnyák Ernő lapalapításait sorolja fel, a harmadik a filmes életrajza, filmgyár-alapítási kísérleteiről és filmkészítéseiről szól. (Ez utóbbi kiegészíthető, az Új Magyar Filmlexikon első kötetében található életrajzzal.) Csak tények, csak adatok, s a mögöttük álló emberi sors, történet szempontjából mindegyik drámaibb, mint a zombori filmesről készült dráma. És nem is csak az a baj, hogy nem életrajzi drámát kapunk, hanem hogy a zenés játék főszereplője művészi, emberi *formátuma szerint alkalmatlan* arra, hogy a korán jött művészről szóló parabola központi, korokon átsugárzó egyéniségként példázza a meg nem értést. Nem hősként nem áll meg, de emberként sem hiteles, mert az írói szó és szituációteremtés közhelyei veszik körül, minden, ami vele történik, túl általános, híján van az egyes embert meghatározó, szükséges egyedi jegyeknek, tulajdonságoknak. Ami tényleges életrajzi adat (hozott rendező és operatőr, akik kifosztják, színészaudíció, a városi vezetés elzárkózása) —, az is érdektelen marad. És az előadás, ahelyett hogy elrejteni igyekezne, vizuális felszínességgel és hamis szórakoztató szándékkal (meztelenkedés kell a közönségnek) még inkább aláhúzza az írói felszínességet.

Tény, hogy a zenés darabok szövege lazább, sőt megengedetten silányabb is lehet, de a librettó írója mégsem elégedhet meg annyival, hogy

a bulvársajtó szintjén banalizálja a filmkészítést vagy akárcsak a filmszakmát, művészetet nem is merek említeni. Lehet úgy is látni, ahogy a magazinok képriportjai és pletykarovatai láttatják a filmeseket, de ennek a művészetnek mégsem az effajta felszínesség a jellemzője, akkor művészetnek sem nevezhetnénk, s az efféle szemléletre alapozott történet, mű alkalmatlan is lenne a korán jött művész sorsának hiteles ábrázolására. Mit tudunk meg a filmről? Hogy „áldásos hatással lesz a jövőre”, hogy pénz kell hozzá (is), hogy „szókinccse a világmindenség”, hogy „megörökített mozgó világ”, ugyanakkor azt is halljuk, hogy „fejtetőre állított valóság” (arról nem szólva, mit jelenthet az, hogy „a film a mindenség derűs eltorzulása”!), s hogy ha valaki sikert akar a filmszakmában, annak ribancnak, gazembernek kell lennie.

Az említett életrajzok fölött töprengve Vicsek „krónikus nyomorúságról” írt, példálózott, ez a nyomorúság azonban hiányzik az előadásból, mert az íróval együtt a rendező elbanalizálja a problémát. Hogy a nők csak vetkőznek és kurvák, az operatőr pénzéhes és nőfaló, a vállalkozók azt nézik, hogyan vágják meg a pénztelen ámokfutót, hogy a báró raccsol, lovaglópálcával és szeretővel jár, a báróné műveletlen, sőt repedt sarkú, a pedagógus konzervatív és képmutató, a polgármester bürokrata, aki megjátssza a segítőkész érdeklődőt, a dicső magisztrátusnak fontosabb egy nyilvános vécé, mint egy filmgyár, mindez mégsem elegendő a környezet hiteles ábrázolásához. Vagyis: a felszínesség, a közhelyes szavak és jól ismert szituációk nem rendelkeznek drámai erővel, szereppel, mert érdektelenül, személytelenül általánosak.

Ha viszont nincs kisszerűségében félelmetes közeg (mint Gogol *Revizorában* vagy Kisfaludy Károly *Pártütőkéjében*), akkor nincs hős sem, akit ez a közeg lehetetlenné tehet. De dráma sincs. Mint ebben az esetben.

Az író közhelyeket írt le, s ezeket a rendező közhelymegoldásokkal egészíti ki. Mintha ez az előadás nem is a filmről szólna, hanem a szexről. Vicsek úgy köti össze a kettőt, hogy arra lehet, sőt kell következtetni: a szex a film lényege, a filmcsinálása is, meg a mozicsinálása is. Kétségtelen, hogy meghatározó tényező mindenki életében, de Vicseknél, láttuk a *Naplemente* című filmjében is, csupán öncélú dekoráció, mézesmadzag az olcsó és könnyű szórakozást keresőknek, látványosság, ami ez esetben már-már pornográfia. A szöveggönyvből látszik, az író egykori Max Linder- és Zecca-filmeket akart vetíteni a színpadi moziban, a rendező pedig félpornográf-szekeccseket mutat be. Bosnyák, akárcsak az úttörőfilmek, dokumentumfilmeket készített, ezeket vetítette, Vicsek malackodik. S ami legalább ennyire zavaró, hogy vígjátéki ötletei, poénjai is rendre szakállasak (a vitázók letépik egymás ruháját, a bőröndben italosüvegek sorakoznak, a filmtekerceket bárkában tartják egy potyka társaságában — ne felejtjük: ez a

Hollywood Duna menti!). A rendezés felületes, kidolgozatlan, megelégszik sablonokkal, nem látszik a színészvezetés. Természetes tehát az is, hogy megelégszik Kerekes László neoprimitív, gusztagustalan krikszkrakszaival, ami nemcsak színpadi vizualitásként, hanem általában, inkább primitív, mint neo.

Elképzelhető, hogy lesznek, akik úgy látják, megszületett vagy születőben van a jugó magyar kommersz színház. Vicsek rendezései valóban állandóan ezt célozzák (*A zöldhajú lány*, *Látomásnak ajtót nyitni*, *A varázsló*), de hogy ezt megvalósítsa, úgy látszik, nincs kellő színpadi tapasztalata, színházrendezői jártassága. S nem elmélyült. Emlékszem, Latabár Kálmánnal, aki a magyar szórakoztató műfajban a legnagyobb rögtönzőnek tűnt, készítettem interjút, s akkor mondta el, hogy minden gesztusát, szemöldököfelhúzását sokáig gyakorolja, semmit sem bíz a véletlenre, a néző pedig úgy látta, hogy „játékait” Latyi ott, akkor találta ki. Megszívlelendő tanács a szórakoztatóiparban ügyködőknek. A *Duna menti Hollywood* filmvetítéseit kommentáló színész-nézők „beköpesei” nemcsak primitívek voltak, hanem rögtönzőként sem sikerültek.

A zenéről a nálamnál jobban értők mondták, hogy ezúttal Lengyel Gábor saját színvonala alatt komponált, a színészekről pedig az mondható el, hogy csak eszközei egy zavaros vállalkozásnak. A Bosnyák Ernőt alakító Pásthly Mátyásnak egyetlen őszinte megszólalását jegyeztem meg, amikor csókolózás közben a belépő operatőr megkérdezi, zavar-e, s ő ennyit mond: „látod magad is”. Az amerikai kameraman, Billy, Árok Ferenc: elnyűtt cowboykarikatúra, Ábrahám Irén Báronője álruhás cseléd lány vagy utcanő, Banka János Bárója, Bakota Árpád Színésze, Ádám Olga Polgármesternője, Ladik Katalin bárószereetője, akárcsak a kisebb szerepekben fellépő társaik „teljesítménye” közhelygesztusok kiállítása. A főiskolás Boros Tápai Kornélia Irénje felszillantja a sztárcsinálás igényét, de ehhez mégcsak dekorativitással bír, ami jó kiindulópont lehet, de szakmai felkészültség és rutin is kell hozzá. Egyedül Ferenczi Jenő fifikás kisemberében éreztem a színészi alakteremtés szándékát és eredményeit.

GEROLD László

TELEVÍZIO

A BOLSEVIK

Miško Kranjec, a századelőn született és munkásságának java részét a harmincas években kibontakoztatott író, *A bolsevik* című elbeszélésének ekranizált változatát láthattuk a tévében. Az elbeszélés cselekményének ideje az első világháború utolsó éve, színtere pedig az író szülőföldje, a Murántúl. Novelláinak java részétől eltérően itt nem a vidék parasztjainak életét vagy a magyar grófi birtokok zselléireit figyeli, hanem egy elszlovénosodott magyar kereskedősegéd és a zsidó kereskedő lányának történetén keresztül idézi föl a múltat, úgy, hogy benne érezzük a mának, illetve a jövőnek szóló üzenetét is.

Lajos, a vörösbrigadisták, a bolsevikok vezéréként érkezik vissza falujába, s első dolga, hogy összezúzza gazdájának szatócsboltját, a portékát pedig szétosztja a parasztok között. De ezzel tulajdonképpen önmagát teszi tönkre, mert a forradalom bukása után, amikor viszont fehérgárdistává lesz, és elveszi a kereskedő lányát (aki időközben megszülte gyermekét), a szétosztott árunak csak egy kis hányadát tudja visszaszerezni. Annyit, amennyivel új bolttulajdonosként vergődni képes csupán, talpra állni viszont nem. Az egykori hatalomgyakorlót, a falu parasztjait rettegésben tartó Lajost, a sors most visszasodorja régi helyére, sőt azon túl is, mert a film zárójelenetében feleségével az eke szarvát tartják.

Miško Kranjec elbeszélésének drámai sodrát Lajos és Ada történetének állandó váratlan eseményei adják. Az értelem és érzelem furcsa játéka ez, ahol többnyire az értelem diadalmaskodik az érzelem fölött. Az elbeszélés amolyan vége felől szerkesztett mű, amely a beletörődés történetét pergeti vissza. Itt mindig az történik, ami a szituáció alapján a legkevésbé valószínű. Lajos tönkreteszi a boltot, s szétosztja az utolsó zsák lisztet is, de Ada ezért nem veti meg, hanem szerelmes lesz belé, és oda is adja magát ennek a kisistennek. A fiúnak viszont csupán egy estére kell a lány. A „vörös forradalom” bukása azonban nem Lajos kudarca is: a fehérekhez való átállásával továbbra is hatalmon marad.

Gyermekének megszületése az a pillanat, amikor lelkiismereti kérdéssé válik a lánnyal folytatott viszonya. Ada be is fogadja, de csak ekkor kezdődik meg kettőjük kálváriája: eladósodásuk, üzletük csődje, Ada kétségbeesése. S csúsznak lefelé annyira, hogy lejjebb már nem is lehet.

Miško Kranjec: *A bolsevik*. Televízióra alkalmazta és rendezte: Igor Prah. A főbb szerepekben: Željko Hrs, Draga Potočnjak és Polde Bibič. Készült a Ljubljana-i Televízióban, sugározta a Belgrádi Televízió I. műsora 1986. január 13-án.

Igor Prah rendezése tulajdonképpen e szüntelen metamorfózisok érzékeltetésére irányul, de az irodalmi mű képi feldolgozása mégis elégséges darabosra sikerült. Nem érezzük az elbeszélést összefogó belső kohéziót a hősökben lejátszódó lelki folyamatok nem mindig érnek be. Prah nintha az elbeszélés történéseire ügyelne inkább, de a szöveg cselekményessége és fordulatai ellenére is legalább annyira lélektani, mint eseményes. A tévéfilm viszont nem tudott leásni abba a mélységbe, ahol a két fő ér találkozik, s így csak érintkező- és metszőpontok vannak, negyerdő drámái, vagy éppenséggel lírai jelenetek, de nem a kettő ötvözet, együtthatása.

Az elbeszélés nyújtotta életvalóság mélyebb elemzése hiányzik a tévéfilmből, s ezt csak részben pótolta a végig színvonalas színészi játék, elsősorban Draga Potonjak, Ada alakjának megformálásával. Hiteles eljuttott vágyainak, fiatalos reményeinek és a tisztas élet optimizmusának érzékeltetésekor. Úgy formálja szerepét, hogy megjelenése pillanától érezzük, ő lesz valójában az igaz hős, valójában ő a forradalmár. A Lajost alakító Zeljko Hrs megpróbálja végigcsinálni azt, amit Krajić szövege kínál: indulatosnak lenni forradalmárként, meghunyászkodónak a bukás után. Végig is járja a lelkes vörösgárdistából származó kalmárrá, majd jámbor paraszttá lett ember útját, csak nem egyformán hitelesen. Jobb forradalmárként és a sorsába beletörődött emberként, viszont halványabb a kételyekkel küszködés, a bizonytalanság isvényt járó emberként.

Kifogásaink ellenére is jó, hogy a Ljubljanei Televízió ekranizálta ezt az elbeszélést, mert olyan történelmi és társadalmi témát feszegető műre erelte a figyelmet, amely ezt kétségkívül megérdemli.

SENKI KERTJE

Rég láttam egyhangúbb és ötletlenebb gyermekfilmet az első ilyen ellegű jugoszláviai magyar produkciónak nyilvánított alkotásnál. Eludunk képzelni olyan iskolás korúaknak szánt produkciót, amelyben egyedórán át az égvilágon semmi sem történik, azonkívül, hogy a város főterén focizó srácok idegesítik a környék lakóit: a szeretőjét fogadó özvegyasszonyt, a festeni emiatt nem tudó művészt...? Nem vagyok biztos abban, hogy ez lekötheti a gyermekek figyelmét, mint ahogy a később kibontakozó vékonyka történet sem, amely körülbelül arról szól, hogyan dugják el a senki kertjében a festő jó játékszerű szolgáló égi Fityóját, mielőtt az ószeres végleg eltüntetné a főtérről.

Svetislav Ruškuc: Senki kertje. Rendező: Vicsek Károly. Operatőr: Apró Zoltán. Szereplők: Fejes György, Ferenczi Jenő, Soltis Lajos, Ábrahám Irén, Árok Ferenc, Szilágyi Nándor, Hercsik Róbert és az újvidéki Petőfi Sándor Általános Iskola tanulói. Újvidéki Televízió, 1986. január 2.

A filmben kevés a történet, és még kevesebb az olyan ötlet, amire építeni lehetne, s szemmel láthatólag Vicsek Károly rendező sem tudott mit kezdeni vele. Csak csúrte-csavarta a témát, anélkül, hogy lelket tudott volna lehelni belé. Érdekessé szerette volna tenni a történetet, nyilván ezért szerepeltetett kopott frakkos, csokornyakkendős ócskavasast (ilyet felénk én nem láttam), s ezért történetelt, hogy a főtérre dzsipjűkkel érkező parkőrök vagy rendőrök (nem derül ki, kicsodák) egyike minden fékezésnél kibukik a kocsiból, a csupasz ágakra felagatott körték, hogy ne is soroljuk tovább a példákat.

Úgy vagyok ezzel a filmmel, mint egy semmitmondó újságcikkkel vagy egy rossz futballmérkőzéssel: megjelent, megtörtént, de se nem oszt, se nem szoroz, tehát jobb minél hamarabb elfelejteni. Csak kell-e ilyen se hideg, se meleg tévéprodukciónak? Hogy jobb volna kissé körültekintőbben megválogatni, mi kerül majd gyermekfilmként a televízió gyermekműsorába, mert biztos vagyok abban, hogy gyermekirodalommal foglalkozók csak a vajdasági irodalomból kapásból föl tudnának sorolni legalább egy tucatnyi olyan könyvet, amely inkább megérdemelte volna a tévés földolgozást, mint Svetislav Ruškuc valóban semmitmondó szövege. S azok az iskolás gyerekek a jobb szöveget nyilván még nagyobb lelkesedéssel játszották volna, mint itt tették.

BORDÁS Győző

K É P Z Ó M Ű V É S Z E T

JOVAN SOLDATOVIĆ RETROSPEKTÍV KIÁLLÍTÁSA

Az újvidéki Modern Művészetek Galériájában a múlt év decemberében rendezték meg Jovan Soldatović retrospektív kiállítását. Soldatovićot elismert jugoszláv szobrászként tartják számon, de mi, vajdaságiak több okból is elsősorban a magunkénak érezzük művészetét. A vajdasági szobrászat ugyanis éppen akkor indult fejlődésnek, amikor Soldatović 1953-ban az újvidéki Pedagógiai Főiskolán alakult Szobrász Tanszék tanára lett. Azóta is a vajdasági szobrászat fejlődése elválaszthatatlan munkásságától, fáradhatatlan tevékenységétől. Péterváradon abban az időben nyíltak meg az első műtermek, öt évvel később pedig Soldatović a Prostor 8 elnevezésű csoporttal szabadtéri kiállítást rendezett a várban, majd a belgrádi Tašmajdan-parkban.

A későbbi önálló kiállítások is azt bizonyították, hogy számára alapvető fontosságú a természetes környezet, ebben szeretné megörökíteni

Férfi a bohóccal, 1953

Részlet a kiállításról

a jelenkor emberét, s nem az a célja, hogy valamiféle affirmatív kritikát zárjon a kiállítóteremk elszigetelt közegébe. A síkság iránti vonzalmából született az 1962-ben, a sajkási partizánosztag tiszteletére készült emlékmű.

A decemberi kiállításon több mint húsz szobrot szorítottak be a modern építészet steril funkcionalizmusába. A makulátlanul tiszta padlón itt-ott szétszóródott gipszszemcsék egy egyedülálló életmű drámájáról tanúskodnak. A kiállított szobroknak fele törekeny, gipszbe merevített modell. Talán eszünkbe sem jut, hogy valójában bronzöntetnek szánták őket, maradandó anyagnak — a szerzőt csupán a törekeny minták által ismerjük meg, ezek alapján jellemezhetjük.

Szerencsére a kiállítás másik részét már bronzba öntött szobrok, és természetes környezetükben elhelyezett alkotások felvételei képezik. Képet kaphatunk a négy évtizedes munka gazdagságáról, a vajdasági képzőművészetre tett hatásáról.

Durica (1942) — ez Soldatović első jelentős alkotása. A kezdeteknél időzve egy pillantást vethetünk a művész életútjára. Jovan Soldatović 1922-ben született Cerevicén. Családja 1930-ban költözött át Újvidékre. Közvetlenül a háború előtt kezdte meg tanulmányait a belgrádi építészeti főiskolán. A megszállás ideje alatt visszatért Újvidékre, részt

Kompozíció, 1969

vett a népfelzabadió háborúban. Ez idő tájt találkozott későbbi kollégáival, Boško Petrovićyal, Milan Keraccal, Radmila Risszel, és olyan már befutott szobrászokkal, mint Baranyi Károly és felesége, Zlata. Hatásukra a fiatal művész mindinkább a térformálás szabadabb és egyben kockázatosabb irányzata, a szobrászat felé fordult.

Soldatović 1945-ben beiratkozott a belgrádi Művészeti Főiskola Szobrász Tanszékére, s ezzel véglegesen vállalta jövendő hivatását. 1949-ben, amikor befejezte tanulmányait, tanára, Toma Rosandić maga mellé vette műhelyébe. Itt dolgozott mindaddig, míg 1953-ban vissza nem tért Újvidékre. Első önálló kiállítására 1958 novemberében Belgrádban került sor. A kritika kedvezően értékelte addigi munkásságát, Soldatović pedig időközben katedrát kapott, s pedagógusként egy új, irányadást igénylő nemzedékkel találkozott.

Ezekben az években, a szocialista realizmus korszaka után, vidékünkön a festészet soha nem tapasztalt fejlődésnek indult. 1952-ben alakult meg az első művésztelep Zentán. A kisvárosokban a festők igyekeztek lépést tartani a párizsi történésekkel. Az 1952-ben Belgrádban megrendezett modern francia festők tárlata számtalan új ötlettel szolgált a tradicionalizmus és a szocrealista patetikusság meghaladásához. Ugyanakkor Milan Konjović példáját követve a képzőművészek hűek maradtak saját vidékükhöz — a vajdasági tájhoz és a hétköznapi motívumokhoz.

A szobrászat nem tartott lépést a festészettel. Alig akadt egy-egy szobrász Vajdaságban, a tárlatokon csak elvétve találkozhattunk műveikkel. Az úttörők egyike Soldatović volt, aki mestere műhelyében alaposan kiismerte a forma titkait, s megtanulta, hogy csak hiteles és őszinte ábrázolásmóddal teremthet maradandó értéket.

A *Gyermek őzgidával* (1953) Soldatović továbblépése az alkalmazott szobrászat terén. A megnyúlt, törékeny figurán a megmintázás, az életszerűség, a befejezetlenség frissességének nyoma ismerhető fel. Ez az alkotás jelzi a vajdasági modern szobrászat kezdetét.

Elveinek további kidolgozásával Soldatović egy sajátos kifejezésmódot teremtett meg: az expresszív vonások kifejezőerejét, amely a forma agresszív szétदारabolásáig fejlődik.

A hatvanas években az ember apokaliptikus félelme formálódott meg művészetében. Expresszionális egzisztencializmusa a lázas, aggódió sietség hangsúlyozásával a hagyományos antropomorfi szobrászatra támaszkodik, de az anyag, a tér és a fény összjátékának kifejezőerejével és a tömegalakításban a szinte erőszakosnak ható beavatkozás érzékeltesével messze túlnövi az eszményképeket.

A széttördelt anyagot a térrel egyesíti, a sima felületet arabeszkre szaggatja, s ez egy fajta tapintható szenzibilitást eredményez. Az emberi alkat szokásos arányait elhagyva és az agresszív megmintázást alkalmazva Soldatović szembe fordult a neotradicionalizmussal, s valójá-

Anyaság, 1963

Don Quijote, 1970

ban ez jelentette a „szabad forma” betörését a vajdasági szobrászatba. Később tanítványai tovább gazdagították ezt az irányzatot.

Soldatović mindvégig következetes alkotó. Agresszív, nyugtalanító formái a megkérdőjelezett emberi lét kifejezői. Az emberi figura a lelkiismerethez szóló figyelmeztetés lesz, míg a gyermek öléből a gida az élet drámájának tömör jelképévé válik, harcias, büszke őzbakká fejlődik; a kecses őzsuta pedig a költői reménység szimbólumaként követi.

A *Kentaur* (1970) tömör, görcsbe rándult bronzfigura. Soldatović alkotóművészetének legmegrázóbb tanúságtétele, mely ma is időszerű mind tartalmi, mind formai szempontból.

Soldatović megformálásában pontosan jelzi hovatarozását: az emberi figurák, az őzek, gólyák, varjak, lovak és kutyák olyan régóta meggyökeresedett jelentést hordoznak magukban, amelyet teljes egészében csak az itt élő, vajdasági ember tud felfedni és megfejteni.

A modern jugoszláv szobrászatban pedig elsősorban azok az emlékművek jelölik ki helyét, amelyeknek kijutott a szerencse, hogy bronzba öntsék őket, és életre kelhettek a síkság ege alatt. Ezek a szobrok őrzik művészetének maradandó értékét.

A kiállításon végigsétálva talán aggodalom vett erőt rajtunk, talán zavaró nyugtalanság, vészjósló érzések kerítettek hatalmukba bennünket, ám e művészet hitelességét és következetességét nem vonhatjuk kétségbe — hisz ezeknek a formáknak az a rendeltetésük, hogy nyugtalansítsák az embert.

Méltóságteljes, nyúlánk, lehajtott fejű figurák kísérik ki bennünket, koponyákba, kutyákba botlunk, és szinte kétségbeesetten kutatunk egy kis reménysugár után. A művészet álomvilágából kilépve azonban nem oldódhat fel aggodalmunk — hisz mindennapjaink csak igazolhatják a kiállítóteremben látottakat.

Dura Jakšić (1982) — álljunk meg még egy pillanatra az újvidéki Duna-parkban a nagy költő és festő előtt. A mélabúsan, hallgatagon ülő szobrot örökös vidámság veszi körül: a simogató gyermekkezek játék közben fényesre csiszolták a bronzot. Mi, akik már kinőttünk a gyermekkori biztonságából, a szobor arcán észrevesszük a szomorúságot. Van valami közös a költő és az őt megformáló szobrász sorsában: a világ rendjét ugyan nem változtathatták meg, de mindketten felsorakoztak azok közé, akik az élet és halál törvényei között alkotómunkájukkal az emberi lét nagyságát hirdetik.

Bela DURANCI

VOJNICS Ibolya fordítása

OTO LOGO SZÁRITS-EMLÉKMŰVE

Oto Logo munkái — az absztrakt szobrászat Hepworth-tól induló vonalának közhelyeit is érintve persze — összetett, nagy aranyékszerekre emlékeztetnek. Vajdasági születésű, és minden bizonnyal így kerülhetett rá sor, hogy éppen ő készítse el a júliusi női vitorlázórepülő Európa-bajnokságra Szárits János (Ivan Sarić) emlékművét.

A lokáció kitűnő. A szobrok a nyugodt kis terek intimitásában élnek igazán. Olykor megesisik velem, hogy nagyvárosokban betévedek egy-egy ilyen kis térre, és ott egy teljesen ismeretlen, patinaverejtékes emberke előtt azt mondom, igen, tán éppen ez a halhatatlanság.

Különös, hogy Logo, ez a par excellence absztrakt szobrász ilyen kitűnő figurális szobrot csinált.

Sok hasonló összetett figurális emlékművet ismerek, de valami miatt ez férközött legközelebb hozzám. Noha meglehetősen heterogén, semmi zavaró momentum sem mutatkozott rajta.

Ahogy az ember séta közben összefut régi ismerősevel, s leül elbeszélgetni vele, úgy szeretek a köztéri szobrokkal is találkozni, persze, beszélgetés közben aztán emelkedett, lázas, patetikus dolgokat is közölhet velem ismerősom, sőt kiabálhat is, csak az a lényeg, hogy ne mindjárt azzal kezdje. Persze, mondanom sem kell, hogy az ilyesmi felénk nagyon ritkán esik meg az emberrel.

Ám e szép késő őszi napokon pontosan így találkoztam Szárits Jánossal. Nagy, kerek betonplaton (amit fogaskeréknek is tekinthetünk) egy bőrkabátos (nem kommisszárkabát), bőrmicis bronzember. Egyik kezében hatalmas légsavart ölel, a másikban kerékpárt tart maga mögött.

A légsavarban Antonioni csodálatos filmjének, ami valójában szintén egy szép őszi napról szól, a *Nagyítás*nak abszurd légsavarára, egyik lényeges metaforájára ismertem.

Egy konstruktőr, mondtam, de ebben a kifejezésben ott bujkált egy csöpp irónia is, utalás a szinte minden helységben fellelhető hibbant biciklisekre, repülőökre. Vagy ha nem is azokra, akkor a Bíró Miklós által szinte szociográfiai hitellel megörökített szabadkai biciklis lumpenek világra.

Nagy szerencsém volt, hogy amikor először találkoztam vele, valójában még semmi konkrétat sem tudtam róla, ugyanis az Európa-bajnokság idején, a leleplezéskor éppen nem olvastam újságainkat, de hát különben sem vagyok járatos sporttörténetünkben.

Tehát: egy fura szabadkai (vidéki) figurával futottam össze a szép kis téren.

Később Ádám Tibor kollégámtól tájékoztam róla, Ádám az 50-es években még találkozott a 77 éves öreg, elfeledett konstruktőrrel (különben 90 éves kort ért meg), és riportot készített vele.

Szárits János volt vidékünkön, Bácskában (de azt hiszem a Balkánon, sőt egész Közép-Európában is) az első ember, aki felrepült, szárnyra kelt. A szárnyakon való röptülés — az e területen történt hihetetlen fejlődés ellenére is, vagy éppen azért — még mindig őriz magában valamit a mítoszból, az álomból, Ikaroszból és abból az öregemberből, akiről Marquez az *Öregember szárnyakkal* című novelláját írta.

Szárits élsportoló volt (Magyarország, Ausztria, Szerbia kerékpár-bajnoka, autóversenyző, kardvívó, elsőként hozott futball-labdát ide, Belgrádba is például, de ez a sasorrú ember ezenkívül, mint riporterünk említi, kitűnő parkett-táncos is volt), szóval élsportoló, valamint repülőgéptervező.

Autóversenyzőként került ismeretségbe egy gyárossal, aki meghívta Párizsba, s ott összehozta a repülés úttörőjével: Louis Blériot-val. Viszátérve Szabadkára maga is gyorsan összeszerel egy repülőalkalmosságot és a Zorka mögötti legelőn, mint mondtam, felénk elsőként: felrepült, szárnyra kelt.

Ádám Tibor említett riportjában idéz egy korabeli újságból: „Úgy látszik, Bácska nem csak port terem, hanem tehetséget is. Ezt a tehetséget Szárits Jánosnak hívják. És ez a Szárits nem képviselőjelölt, aki a kiváló Hédervárinak holt lelkeket liferált, nem is bankár, aki milliókat kártyázott el, hanem egy egyszerű, szerény szabadkai adótisztviselő, a repülés bajnoka . . .”

Olvasva a riportot, egy mellékesen említett adat is megragadta figyelmemet, mármint az, hogy Szárits szerint: ő találta fel a helikoptert, ő és nem a Brégnét testvérek, illetve Asbóth Oszkár. Ez az adat azért tűnt nekem olyan lényegesnek, mert azt a bronz légcsavart, amit a szobron Szárits ölel, még inkább közelebb hozza Antonioni abszurdan szép légcsavarához.

Első alkalommal ott, a kis téren, még mint tudatlan, naiv sétáló, emlékszem, arra gondoltam — és ez akkor és most is az egyedüli lényeges dolog amire gondolhattam, gondolhatok — *helyből felemelkedni saját hajunknál fogva kiszakítani magunkat helyzetünkéből!*

De ami a többi hasonló jellegű, eklektikus szobor fölé, a szó szoros értelmében, magasan fölé emeli ezt az emlékművet, az dimenziója, amiről eddig még nem tettem említést.

A kerek betonplatóba ugyanis egy szép nagy papírrepülő, fehér márványrepülő bukik. Maga a repülő hajtogatott márványpapírja teljesen belesimul az alapba, olyan mint egy irkalap, Szárits valójában azon áll, csak a repülő farka magasodik ki hátul az egész komplexumnak dinamikát adva, de a vidéki, bukásokkal teljes sors kísértő cápauszonyaként is értelmezhető.

Ez a fehér márvány-papírrepülő a vidéki konstruktőr gyermeki tisztaságát, ártatlanságát mutatja, s éppen ezzel utal vissza azokra a fent említett lumpen biciklisekre, esernyővel repülő gyerekekre, falubolondokra is.

Oto Logo sokrétű tapasztalatának szintézise, váratlan szintézise ez a szobor, Vajdaság és az ország egyik legjobb emlékműve.

SZAJKÓ ISTVÁN

Szabadka, szombat délelőtt. Megyek fel a városházára, Szajkó műtermébe. Akárha már elkezdődött volna az esti Madách-előadás, zajos, vidám hangulat: nagyban, ám mégis katonás rendben folynak az esketések. Egy-egy menyasszonyt én is szemügyre veszek.

Ahogy felkapaszzkodok, meglepődve látom, a műterem közepén élet-nagyságú festmény: vőlegény és menyasszony, valós csokorral, persze jócskán meglocsolva fehér ragasztóval. Esküvői önarcképem, mondja, és a kép párjára mutat: minden ugyanaz (gyengéd, szuperiorikus fotó-realizmus), szép menyasszonyi ruha, csak ezen a képen kifogástalan fekete öltönyében a vőlegény — a festőművész megfordított, fejfelé áll, és hát a menyasszonyi csokornak is már csupán a tapacírozott alapja látszik, nem habzik túll rajta.

Aztán szanaszét sok-sok biciklis kép.

Említettem Szárits János bronzkerékpárja kapcsán Bíró Miklós szociográfiai értékű lumpen bicikliseit, azokat, akik a máguk képére, szinte élő jószággá nyúvik öreg masinájukat, definiálatlan kacatokat, ládákat, kalitkákat szállítanak az ócskapiacra, a galambpiacra, miközben egyenletesen pöfögnek szétrágott pipájukból. Szajkó mást tesz a kerékpárral itt, Szabadkán, a kerékpár egyik kis metropolisában: szuverén, modern jellé emeli.

Megőrzí idilli vonatkozását — útban a zöld, a ködlő vizek felé, megőrzí az önfeledt mozgás szépségét, olyannyira, hogy egy-egy pillanatra régi idilli képek jutnak eszünkbe, hintával, kilovagló lányokkal, ám — és ez a szajkói rejtély — ezeken a kerékpárokon nem ül senki,

*kis kerékpár gurul
nem ül rajta senki*

és mégis, majdnem mindegyik képen ott sejlik a közlekedési baleset is.

Valami számunkra ismeretlen erő kusza ideogrammvá gyűri, keresztetzi a szép gépeket. Az áldozatot már elszállították, a történekről csak valami színes folt tanúskodik, persze, az sincs kizárva, itt valójában két angyal ütközött össze . . .

Persze, fontos hangsúlyozni, ez mind csak körülírás, Szajkó képein kevesebb és több van ennél: valami párhuzamos forgás, valami különös kecses szarv.

Az ő kerékpárjai, noha éppen csak sejlenek, mégis mind szépek, olyan szépek, választékosan, visszafogottan, mint tanára, Reiser kis virágosokrai.

Jerolim Mise, Motika és Tartaglia festett ilyen visszafogott, visszavont portrékat, csokrokat. Ők őrizték meg a festészet kontinuitását az ínséges időkben (Tartaglia például úgy, hogy közben még maximálisan radikális is tudott maradni).

Ljubo Babić írja, hogy Tartaglia tónusba olvasztja a formát, dematerializálja. Miséről azt, hogy megállt a befejezetlennél, a kuszánál, Krleža meg Misével kapcsolatban a szín lírai kultuszáról beszél.

Meg hát aztán Stančić, akinek vörös mozdonyfényei, parazsai különben is korrespondeálnak Szajkó macskaszemeivel.

De hát ezeket sem kell tudniuk a Szajkó-kép nézőinek, ezek csak Szajkó horvát kötődéseit hivatottak jelezni, zágrábi diák voltára utalnak.

Igen, Szajkó kerékpárjain ott kísért Szabadka, ott a zágrábi iskola gyengéd lírája, finom osztrákos rajzossága, ám benne az egész modern gesztusfestészet eredménye, ott Jasper Jons, Hokney is például. Az ő vásznain mintha Reiser virágcsendélete és Veličković száguldó agara ütközne össze.

A legfinomabb lepárlások és a legfokozottabb száguldások.

Szép képeket akar, lényeges számára, hogy tettszen az embereknek, de ezekben a szépségekben ott sejlik a borzongás, mint jeleztem, a végleges összegubancolódás is.

Nézünk le a városháza udvarára. A túltelített szemeteskonténerek — SAMO ZA SMEČE — közé kottaállványokat raknak, készülődnek az esti Ristić-előadásra.

Kíváncsi vagyok, mondja Szajkó a maga páratlan nyugodtságával, kiegyensúlyozottságával, mit csinálnak a biciklimmel, már évek óta ott tartom lenn. Félreteszik-e, vagy ott hagyják, hogy része legyen játéknak ez a kis árva kerékpár is, aminek már külön szuverén helye van a jugoszláv képzőművészetben. (Szajkó munkásságának ugyanis már komoly irodalma van: Duranci, Sebők, Depolo, Ljubomir Kljakić stb. írt róla.)

Megmutatja rajzait is. Nagy zöld-vörös-kék fűszálakkal írt kötetlen naplók, amelyeken itt-ott felsejlik, kezd elkülönülni, kikristályosodni valami a flekkek, maszatok, véletlenségek között. Például egy — a keleti mesterek fáinál is leheletfinomabb — fácska...

Szajkó különben a szecessziós Szabadka festője is (biztatom, vállalja ezt fel még jobban, úgy, mint, mondjuk, Stančić Varaždint), hiszen az ő anyaga nemcsak az olaj, a leheletfinom pasztell, hanem a beton is.

Lefelé menet eltévedek a városháza folyosóin — különös, hisz Ristić többek között épp nekem szánta e folyosók, e ház benépesítését, eltévedek, s ez azt sugallja: örökre megmaradok naiv nézője-szereplője lenni e mitikus, olykor tényleg borgesinek tűnő városnak, városházának.

TOLNAI Ottó

KRÓNIKA

TUDOMÁNYOS TANÁCSKOZÁS
— 1986. január 24-én tartották meg az újvidéki Bölcsészettudományi Karon a Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok tudományos ülészekát, amely a magyar helyesírás szabályozásának általános és sajátos kérdéseivel foglalkozott. Az ülészekot Majtényi-Markovics András, a szervezőbizottság elnöke nyitotta meg, majd Min-da Tibor, a Vajdasági Nyelvművelő Egyesület elnöke átadta dr. Szeli István akadémikusnak a Szarvas Gábor-díjat. A díjat Hajdu Edit, a VMNYE titkára indokolta meg, majd Mészáros Mária, a vajdasági Pedagógiai Intézet oktatásügyi tanácsosa ismertette az általános és középiskolások fogalmazási pályázatának eredményeit.

Az ülészek keretében Ágoston Mihály *A helyesírás nyelvi és társadalmi szerepe*, Papp György *A magyar helyesírás helye a többnyelvű Vajdaságban*, Molnár Csikós László *A helyesírás helyzete a tájékoztatásban* címmel tartott előadást, Fábíán Pál, a Magyar Tudományos Akadémia Helyesírási Bizottságának társelnöke pedig az 1954. évi és az új szabályzat közötti különbségekről értekezett. Az ülészekon elhangzott még Tomán Mária korreferátuma a helyesírásnak az iskolai oktatásban betöltött szerepéről, Faragó Kornélia a Jugoszláv Enciklopédia szerkesztése során felmerült helyesírási kérdésekről, Szloboda János fordítói gyakorlatban jelentkező helyesírási problémákról, Kovács T. Ilona pedig a sajtó helyesírásáról számolt be.

Az alábbiakban Majtényi-Markovics András megnyitó beszédét, valamint Hajdu Edit méltatását közöljük.

Előljáróban néhány szót mondanék a Szarvas Gábor Nyelvművelő Na-

pok most folyó ülészekának előkészületeiről.

1982-ben Adán, a Szarvas Gábor születésének százötvenedik évfordulója alkalmából tartott emlékünnepségen az a megállapítás is elhangzott, hogy a Nyelvművelő Napok eddigi eredményei és fogyatékoságai, kivált pedig a továbblépés, szükségessé teszi a Nyelvművelő Napok koncepciójának bővítését. Ebből az álláspontból kiindulva a Vajdasági Köz-művelődési Közösség keretében egy évvel ezelőtt alakult szervezőbizottság kettős feladatot végzett: körvonalazta a rendezvény új arculatát, előkészítve az erre vonatkozó öngazdaltási megegyezést, és meghatározta az ez évi ülészek fő témáját. Ez, mint ismeretes, a magyar helyesírás szabályozásának általános és sajátos kérdéseit öleli fel, amit a helyesírási szabályzat új kiadásának megjelenése tett különösen időszerűvé. Mindkét feladat teljesítéséhez hathatós szakmai támogatást nyújtott az újvidéki Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutató-sok Intézete, a téma megválasztásakor pedig a szervezőbizottság számos más intézmény véleményét is kikérte.

A már említett, adai emlékünnepségen bevezetőjében Major Nándor mondotta: „... a nyelv-művelést Vajdaság minden népe és nemzetisége soraiban a dolgozók öngazdaltói jogainak kiteljesedése, a népek és nemzetek egyenlőségének ebből fakadó gyarapodása és egyenrangú nyelvhasználat tette nélkülözhetetlen szükség-gé. Amikor világossá vált, hogy az öngazdaltási rendszer egész társadalmat egybefűző hálózatának a társadalom alapsejtjeiből kell kiindulnia, amelyben minden dolgozónak közéleti emberré kell növekednie, megvilágo-

sodott az is, hogy Vajdaság minden népének nyelvét széleskörűen s egyaránt ki kell művelni, alkalmassá kell tenni a közéleti, öngazgatási funkció végzésére...”.

A jugoszláv társadalmi közösség említett alkotmányos és programtételéből indultunk ki az új öngazgatási megegyezés körvonalazásakor is, azokból az elvekből, amelyek a dolgozó ember döntő szerepét és népeink és nemzetiségeink egyenjogúságát biztosítják soknemzetiségű közösségünkben. A Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok révén — áll a megegyezés szövegében — koncepció, társadalmi és munka jellegűknél fogva serkentjük a tudományos, közművelődési és közoktatási tevékenységet, ápoljuk a népek és nemzetiségek nyelveinek közös kapcsolatait és fejlesztjük a közös szocialista kultúrértékeket.

A tudományos ülésszakon kívül, melyet az Intézet szervez, az említett megegyezés értelmében, a Nyelvművelő Napok műsora felőlel ún. kísérő rendezvényeket is. Ezek, nyelvi játékok formájában tavaly novemberben már le is zárultak Ada község területén, Moholon, 29 iskola 110 tanulójának sikeres fellépésével. A résztvevők közt voltak olyan diákok, akik anyanyelvüként tanulják, és olyanok, akik környezetnyelvüként igyekeznek elsajátítani a magyar nyelvet. Úgy-szintén ma értesülünk arról, hogy kik lettek a fogalmazási verseny nyertesei.

Végezetül, a szervezőbizottság nevében gyümölcscsőz és tartalmas munkát kívánok a tudományos tanácskozás valamennyi résztvevőjének!

MAJTÉNYI-MARKOVICS András

A Vajdasági Magyar Nyelvművelő Egyesület által kinevezett Szarvas Gábor Nyelvművelő Díjat odaítélő bizottság egyhangú döntése értelmében a Szarvas Gábor Nyelvművelő Díjat a nyelvművelés terén végzett kimagasló elméleti és gyakorlati munkáért dr. Szelei István akadémikusnak adományozza.

A díj odaítélésével azt a személyi-

séget és alkotótevékenységet köszöntjük, aki a jugoszláviai magyar nyelvművelő mozgalom kezdete óta a nyelvművelés szelvény és alázatos munkásként tevékenykedett és nyelvművelői munkásságában is ugyanazokért az eszmékért szállt síkra, mint irodalomtörténeti munkásságában, nemzetieink és nemzetiségeink egyűvétartozását szolgálva.

Nyelvi, nyelvművelési kérdésekkel foglalkozó írásai az emberközpontú nyelvművelést példázzák, azt a nézetét, hogy a nyelv mindig az embert szolgálta és szolgálja, hogy öngazgatású szocialista társadalmunkban a nyelv az emberi létet jelenti: a szabad, kötetlen lélegzést.

A nyelvművelő munka szerves, alapvető részének tartotta a nyelvi ismeretterjesztést, a nyelv mibenlétének, régi és mai állapotának, különféle rétegeinek, mozgása törvényeinek minél szélesebb körben való megismertetését. Írásaiban nem oktatja az olvasót, nem riasztja el tételes szabályok áradatával, hanem mintegy megbeszéli vele a szóban forgó nyelvi jelenséget, és szinte vele együtt oldja meg azt. Felkészíti, hogy lehetőleg ne csak kifogástalan használója legyen a nyelvnek, hanem amikor a szükség úgy hozza, fejlődésének is formálójá, segítője, ellenőre lehessen.

A régi nyelvművelő munkája rendszerint két tevékenységre korlátozódott: ostromozta a hibákat és javaslatokkal állt elő a hibák kiküszöbölésére. A mai nyelvművelő ennél sokkal többet tesz: igyekszik bevezetni, jártassá tenni a nyelv sajátos logikájában, sajátos szellemében a hallgatót, az olvasót, hogy aztán a maga lábára állítsa a nyelvi eszmélkedés és ítélet területén.

Ennek az új típusú nyelvművelőnek a képviselője dr. Szelei István akadémikus.

Újvidék, 1986. január 24.

A bizottság tagjai:
dr. Varga Zoltán
dr. Fazekas Katalin
Hajdu Edit

ELŐKÉSZÜLETEK A STERIJA JÁTEKOKRA — A 31. Sterija Játékokra ötven színház hetvenöt előadással nevezett be. Minden köztársaság és tartomány pályázott. Vajdaságból a Szerb Nemzeti Színház Borisav Stanković *Košťanájának* adaptációjával (Mira Erzeg rendezése) és a Ljubisa Georgievskij rendezte Ivo Brešan-darabbal (*Régészeti ásatások Dilj falvánál*) jelentkezett, a zrenjanini Toša Jovanović Népszínház Miodrag Karadžić *Csak tessék, mi majd kiabálunk* és Ljubomir Simović a *Šopalov vándortársulat* c. művével pályázott, mindkettőt Blagota Eraković rendezte.

A 31. Sterija Játékokon nyolc színház kívánja színre vinni Drago Jančar *Nagy brilínás keringőjét*, őt társulat pályázik Ljubomir Simović *Šopalov vándortársulatával*, három-három színház nevezett be Tone Partljić *Apám, a szocialista kulák*, Goran Sztefanovszki *Tetovált lelkek és Jordan Plevneš Jugoszláv antitézis* c. drámájával. A legnépszerűbb drámaíró Ivo Brešan, őt drámájával jelentkeztek a Sterija Játékokra, a legnépszerűbb rendező pedig Ljubisa Georgievskij, aki a benevezettek közül őt előadást rendezett.

DÍJAK, ELISMERÉSEK — A Vajdasági Írók Egyesületének Életműdíját a Boško Petrović (elnök), Bogdánfi Sándor, Miroslav Egerić, Gerold László, Mihal Harpanj és Mihal Ramacs összetételű zsűri egyhangúlag Aleksandar Tišma újvidéki írónak ítélte oda. Aleksandar Tišma első kötete 1956-ban jelent meg, azóta verseivel, novelláival, regényeivel és utóéletével vált ismertté az olvasók körében. Ismertebb regényei: *A fekete hajú lányért* (Za crnom devojkom, 1963), *Blahm könyve* (Knjiga o Blamu, 1972) és *Az ember ára* (Upotreba čoveka, 1976). Az utóbbi két regény magyar nyelven is megjelent. Novelláskötetei: *Bűnösök* (Krivice, 1961), *Erőszak* (Nasilje, 1965), *Holtszög* (Mrtvi ugao, 1973), *Visszatérés a békéhez* (Povratak miru, 1977), *Az istentelenség iskolája* (Škola bezbož-

ništva, 1978). Műfordítóként is jelentős, jónéhány német és magyar nyelvű könyv ihletett tolmácsolója. Lefordította többek között Babits Mihály *A halálfiái*, valamint Jókai Mór *Az új földesúr* c. regényét. Jelentős műfordító vállalkozásra Végel László *Egy makró emlékiratai* c. regényének átültetése, de a jugoszláviai magyar irodalom számos más alkotását is lefordította szerbhorvára. Aleksandar Tišma műveit a magyar, a német, a lengyel és a francia olvasók is megismerhették. A Forum Könyvkiadó gondozásában legutóbb 1948-ban jelent meg *Az ezerkettedik éjszaka* címmel válogatott elbeszéléseinek gyűjteménye.

Az 1985. év legjobb regényéért járó NIN-díjat Živojin Pavlović érdemelte ki a belgrádi Prosveta Kiadónál megjelent *Halálfal* (Zid smrti) című művéért. Živojin Palović nemcsak regény-, novella- és esszéíróként, hanem számos jelentős film rendezőjeként is ismert. Legújabb regénye hőseinek sorsát emotív-erotikus tudati teherterelt pecsételi meg. Ábrázolóművészetét a kritikusok főként a részletek kidolgozásáért dicsérik, könyvének hangulatát pedig Borisav Stanković és Dosztojevskij regényeinek atmoszférájával rokonítják.

A díjazott regényből folyóiratunk márciusi számában közlünk részletet.

A hagyományos Bodrogvári Ferenc-díjat, amelyet évente a szabadkai művelődési életben kifejtett jelentős tevékenységért ítélnek oda, ezúttal Torok Sándor, Slavko Matković és az *Üzenet* című folyóirat kapta. Torok Sándor *Tér és idő* című, a szabadkai Képzőművészeti Találkózón megrendezett kiállításával, Slavko Matković *Fotobiográfia* című, az újvidéki Matica srpska gondozásában megjelent verseskötetével, az *Üzenet* pedig a Kosztolányi Dezső születésének századik évfordulója alkalmából megjelentetett tematikus számával érdemelteti ki a díjat. Szabadka Város Művelődési Öngazgatási Érdekközösségének díjkiosztó bizottsága a Népszínház novemberi programjáért, mely-

nek során számos hazai és külföldi színtársulat előadását láthatta a közönség, Olga Afanasijev-Torokot és Horváth Emmát pedig nyelvművelő munkásságáért különdíjban részesítette.

Az 1985. évi Forum Képzőművészeti Díjat Jovan Soldatović újvidéki szobrászművésznek ítélte oda a Bela Duranci (elnök), Bordás Győző, Baráth Ferenc, Maurits Ferenc és Tripolsky Géza összetételű bírálóbizottság. A zsűri Jovan Soldatovićot életművéért, valamint az újvidéki Modern Művészetek Galériájában nemrégiben megrendezett kiállításért részesítette elismerésben.

A NIN 1985. évi publicisztikáért járó Dimitrije Tucović-díját Janko Pleterski ljubljani történész kapta a belgrádi Komunist Kiadó gondozásában megjelent *Nemzetek, Jugoszlávia, forradalom* (Nacije, Jugoslavija, revolucija) című kötetéért. Könyvében a szerző mintegy húsz évig tartó tudományos kutatómunkájának eredményeit teszi közzé. Azoknak a társadalmi-történelmi folyamatoknak az alakulástörténetét rajzolja meg, amelyek a 19. század elején jelentkeztek, és amelyek a szocialista Jugoszlávia létrejöttét eredményezték. A zsűri első-sorban a könyv történettudományi jelentőségét, tárgyának fontosságát és kommunikatív jellegét emelte ki.

KIÁLLÍTÁSOK — 1986. január 17-én Topolyán megnyílt Nagyapáti Kukac Péter festményeinek kiállítása a festő képzőművészeti kismonográfijának megjelenése alkalmából. A megnyitón Fehér Ferenc Nagyapáti-hoz szóló versét hallhatta a közönség a szerző, valamint Danilo Čolić szabadkai színművész tolmácsolásában. Nagyapáti Kukac Péter festményeit és a kötetet Juhász Erzsébet, a monográfia bevezetőjének írója, valamint Bela Duranci művészettörténész méltatta.

Folyóiratunk márciusi száma tematikus blokk keretében foglalkozik majd a festő munkásságával.

Jugoszláv kulturális plakátok címmel rendeztek plakátkiállítást november második felében Kecskeméten a Katona József Múzeumban, majd január 10-e és február 10-e között a Pécsi Galériában, amelyen öt plakáttervezőnk: Baráth Ferenc, Boris Bućan, Bata Knežević, Matjaž Vipotnik és Zdravko Papić munkáit állították ki. A kiállítást megnyitó Boros Judit művészettörténész értékelte a benne-tatásra került alkotásokat és tervezőink munkásságát. Szerinte színház-plakátjain Baráth a formai koncentráció híve, kifejezésmódja lakonikus. A fekete alapon megjelenő figurák — mondta a művészettörténész — a bemutatandó színmű alaptónusának jellemzését adják. Előszeretettel használ különböző fotóeljárásokat, a raszter ridegségét helyezve szembe az emberi alakok drámai gesztusaival. Bućan nagyméretű munkáinak szokatlan aszszociációt és rejtett művészettörténeti üzeneteit dicséri, Vipotniknál pedig ötletességét és ironikus látásmódját emelte ki. Knežević plakátainak jellemzői a derű, a játékoság vagy éppen a groteszk humor, míg Papić munkáin a tudatos témaválasztás és a megvalósítás egysége érdemel figyelmet.

JURAJ TUŠIAK (1935—1986) — Juraj Tušiak 1935. január 26-án született Petrőcön. A jugoszláviai szlovák irodalom kiemelkedő egyénisége. 1952-ben kezdett publikálni. Költeményeit derű, léletszeretet és érzelmesség hatja át, népköltészetű motívumokat is fellelhetünk bennük. Korai novellái a falusi életéről és az egyetemisták világról szólnak, az utóbbi években írt elbeszélései viszont már modern formai jegyeket mutatnak. Sokáig a *Hlas ludu* és a *Vzlet* szerkesztője, majd a *Pionieri* c. gyermeklap főszerkesztője volt. Jelentősebb művei: *Januári málnák*, versek, 1962. *Egyszerű szavak*, gyermekversek, 1969. *Kastélyt építék, tornyokkal*, gyermeknovellák, 1973. *Kocsmá*, elbeszélések, 1973. *A negyedik osztályosok tavasza*, mesék, 1976.

A FORUM KÖNYVKIADÓ ÚJ KIADVÁNYAI

Josip Broz Tito összegyűjtött művei XVIII.

Josip Broz Tito összegyűjtött művei XIX.

Edvard Kardelj: A szabad munkatársítás (tanulmány)

Gion Nándor: Az angyali vigasság (novellák)

Németh István: Hegyomlás (novellák)

Paszkal Gilevszki: A dal élete (versek)

Fehér Ferenc: Vándorfelhők (jugoszláv gyermekköltészeti antológia)

Varga Zoltán: A tanítvány (drámák)

Gerold László: Színházesszék

Sveta Lukić: A mai intellektuális próza (esszéek)

Jung Károly: Táltosok, ördögök, garabonciások (tanulmányok)

Szekeres László: A hunok és Attila (tanulmány)

Nagy Sándor: Dobó (monográfia)

Göncz Lajos: A kétnyelvűség pszichológiája (tanulmány)

Nygapáti Kukac Péter (képzőművészeti kismonográfia)

Megjelenés előtt:

Josip Broz Tito összegyűjtött művei XX.

Deák Ferenc: Árnyjáték (filmforgatókönyvek, tévéjátékok)

Kopeczky László: Hímzett pogácsa (kisregények)

Tolnai Ottó: Gyökérrágó (versek)

Kontra Ferenc: Fehér tükrök (versek)

Bori Imre: Kosztolányi Dezső (tanulmány)

Thomka Beáta: A pillanat formái (tanulmány)

Fekete J. József: Olvasat (esszéek Szentkuthyról)

A JK SZ KB 21. ülése

KRITIKAI SZEMLE

K ö n y v e k

- Papp György: Nyelvhasználat és nyelvi felelősség (Szeli István: Nyelvhasználatunk etikája)* 262
- Varga Zoltán: Közelmúltunk villanófényben (Németh István: Hegyomlás)* 266
- Szeli István: A hűség nyelve (A hűség nyelve, Csehszlovákiai magyar írók az anyanyelvről)* 270
- Vajda Gábor: A szeretet mint erkölcsi magatartás (Erich Fromm: A szeretet művészete)* 277
- Sárvári V. Zsuzsa: A mese lélektani hatása a gyermekekre (Bruno Bettelheim: A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek)* 279

S z í n h á z

Gerold László: Duna menti Hollywood 282

T e l e v í z i ó

Bordás Győző: A bolsevik; Senki kertje 286

K é p z ő m ű v é s z e t

Bela Duranci: Jovan Soldatović retrospektív kiállítása 288

Tolnai Ottó: Oto Log Szárits-émlékműve; Szajkó István 295

KRÓNKA

Tudományos tanácskozás; Előkészületek a Sterija Játékokra; Díjak, elismerések; Kiállítások; Juraj Tušiak (1935—1986) 300

Számunkat Jovan Soldatović munkáival illusztráltuk

A 155. és a 159. oldalon Maurits Ferenc szövegrajza

HÍD — irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat — 1986. február. Kiadja a Forum Lap- és Könyvkiadó és Nyomdaipari Munkaszervezet. Szerkesztőség és Kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić utca 1., 021/611-300, 51-es mellék. — Szerkesztőségi fogadóórák: mindennap 10-től 12 óráig. Főszerkesztői fogadóóra csütörtökön 11-től 13 óráig. — Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. — Előfizethető a 65700-601-14861-es folyószámlára; előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. — Előfizetési díj belföldön egy évre 600, fél évre 300, egyes szám ára 60, kettős szám ára 100 dinár; külföldre egy évre 1200, fél évre 600 dinár. Külföldön egy évre 12 dollár, fél évre 6 dollár. Diákok és egyetemisták csoportos előfizetése egy évre 300 dinár. — Készült a Forum nyomdájában, Újvidéken.
YU ISSN 0350-9079